

Linnunkiikut ja kallen kaulukset

Kotitekoiset kuukautissiteet 1900-luvun alkupuolen

Suomessa

Annukka Sohlman

Pro gradu -tutkielma

Helsingin yliopisto

Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos

Käsityötiede

Helmikuu 2007

SISÄLTÖ

1 KAIKILLEHAN NE TULEE	1
2 AINEISTOT	4
2.1 Haastattelemalla kerätyt muistot	4
2.2 Arkistoaineistot	7
2.3 Mitä jokaisen naisen tulee tietää – aikalaisaineistot	8
2.4 Autenttiset esineet	10
2.5 Aineistojen analysointi ja siderekonstruktiot	11
3 KUUKAUTISSITEIDEN TUTKIMINEN	15
3.1 Mitä kuukautisista ja siteistä on aiemmin kirjoitettu	15
3.2 Muistitietotutkimus	17
3.3 Kuukautissidemuistot tarinoina	18
4 VAIKENEMISEN PERINNE	21
4.1 Kertakaikkinen yllätys – kuukautisten alkaminen	21
4.2 Ei tää nyt kuolemaks o – niukkoja neuvoja	22
4.3 Se oli sellasta hävettävää juttua – arka asia	24
5 KUUKAUTISSITEITÄ VOI ITSEKUKIN VALMISTAA	28
5.1 Äiti antoi valmiina tai itse tehtiin	28
5.2 Patenttineuleesta pylväisiin	31
5.3 Ompelukoneella tai käsin	35
6 SE OLI KYLLÄ HYVIN SIMPELI LAITOS	37
6.1 Lapsena luulin niitä kaulasiteiksi – siteiden malli	37
6.2 Kai sen teki jokainen mistä sai – materiaalit	39
6.3 Elämä helpottu – kertakäyttösiteet	44
7 KYL MONTA KERTAA HOUSUKKI TAHRIINTUS	47
7.1 Kiinnitysniisit	47
7.2 Käyttömukavuus	52
8 MITEN HYGIENIAA HOIDETTIIN?	54
8.1 Herrasväen vehkeitä	54
8.2 Pari päiveekin saatto olla sama	56
8.3 Peseytyminen ja likaisuuden leima	57
9 IHMEEN PUHTAAKS NE LÄHTI!	59
9.1 Liottamista ja lipeää	59
9.2 Kainoa kuivattelua	61
10 KONSTIT ON MONET	62
10.1 Käsityökertomukset	62
10.2 Naisten salainen käsityö	64
11 LOPUKSI	69
AINEISTO	72
LÄHTEET	74
LYHENTEET	77
VIITTEET	78
LIITTEET	

1 KAIKILLEHAN NE TULEE

Naapurissa oli leskirouva joka kutoi pumpulilangasta välineitä kuukautiskäyttöön, joihin sitten siirryin. Muistan kerran kun samainen vaimo tuli kaupalle, siis muutakin tavaraa hänellä omatekoisia siteitä iso nippu lankaan pujotettuna. Meidän renkipoika sattui tulemaan sisälle, kun tavarat olivat levällään hän sieppasi ja nipun tarkastaen ja kysyen mitä nämä ovat, johon kauppias nopealla reagoinnillaan vastasi, no pölyrättejä, pölyrättejä.¹

Vuonna 1911 syntyneen naisen muistelu kiteyttää monta asiaa 1900-luvun alkupuoliskon kuukautissiteistä ja niihin suhtautumisesta. Siteet olivat kotitekoisia, mutta niitä saattoi ostaa myös valmiina, jos paikkakunnalla oli joku, joka niitä teki. Kuukautissiteet olivat naisten vaiettu ja salainen käsityö, josta eivät lapset ja miehet välttämättä tiedäneet juuri mitään, vaikka kuukautiset *on luonnollinen asia ja neidän tulee kaikille*. Vaikeneminen, häveliäisyys ja kenties runsas mielikuvituskin aiheuttivat sen, että itsetehdyillä kuukautissiteillä oli monenlaisia lempinimiä. 1900-luvun alussa siteitä sanottiin monin paikoin *imuliinoiksi* tai *toptuukeiksi*.² Kiertoilmauksiakin käytettiin: jossakin *neulottiin pellava- tai pumpulilangasta ”linnunkiikkuja” tai kallen kauluksia*. Linnunkiikku-nimitys lienee viitannut siteen keinumaiseen muotoon, kun siteitä on kuivattu narulla. Myös kallen kaulukset -nimitykseen on liittynyt huumoria, kuten aineistossani selitetään: *No kalle oli kato kuukautiset, ja sitte oli kallen kaulukset nämä valkoset*. Kuviossa 1 on esimerkit kolmesta erilaisesta siteestä:

KUVIO 1. Kotitekoisia kuukautissiteitä. Ylimpänä neulottu, kaksinkertainen side 1920-luvulta, pituus 37 cm. Siteen toisessa päässä on napit ja toisessa silmut. Keskimmäinen side patenttineuletta, kaksinkertainen, pituus 50 cm ja leveys 9 cm. Alimpana olevan siteen kangas on taitettu nelinkertaiseksi. Siteen toinen pitkä sivu on auki, ja mitat ovat 54 cm x 6 cm. KM 92029:71, KM 86010:1409, KM 86010:1410. Valokuva Markku Haverinen. Suomen kansallismuseo.

Nykyajan naiselle huomaamattomat ja helppokäyttöiset kuukautissuojat ovat itsestään-selvyys. Saatavilla on monenlaisia terveysseiteitä puhumattakaan tamponeista, kuukautis-kupeista ja luonnonsienistä. Kertakäyttökuukautissuojien lisäksi nykyään voi valita myös ympäristöystävällisesti valmistettujen siteiden ja pestävien kestopuojien joukosta. Teollisesti valmistettuja kuukautissuojia on Suomessa ollut markkinoilla kuitenkin vasta parin sukupolven ajan. Vielä 1920-luvullekaan tultaessa tehdasvalmisteiset siteet eivät tietävästi olleet saavuttaneet Suomea merkittävässä määrin.³ Ennen sotia syntyneet naiset ovat eläneet vielä aikana, jolloin suurin osa naisista teki kuukautissiteensä itse, ja vain harvoilla oli mahdollisuus ostaa tehdasvalmisteisia siteitä. Kiinnostuin tutkimaan vanhoja kuukautis- siteitä muutama vuosi sitten, kun olin jutellut kuukautisasioista äitini ja isotätini kanssa. Isotätini muisteli käyttämäänsä kotitekoisia kuukautissiteitä ja äitini 1960-luvun alussa käyttämäänsä Perfekta-merkkisiä terveysseiteitä (kuvio 2).

KUVIO 2. Perfekta-terveyssidepakkaus, valmistaja Oy Suomen Vanutehdas Ab. Valmistettu vuosina 1950–1961. ECM 3508:1. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

Sanakirjamääritelmän mukaan kuukautiset on ”sukukypsillä naisilla noin neljän viikon väliajoin esiintyvä kohdun verenvuoto, kuukautisvuoto, menstuaatio”.⁴ Terveys- side puolestaan on ”kuukautissuojana käytettävä side”.⁵ *Kuukautissuoja* on kaikkien kuukautis- välineiden yläkäsite: se kattaa niin siteet, tamponit kuin kuukautiskupitkin. *Terveysseiteellä, kuukautissiteellä* ja *siteellä* tarkoitan kankaasta, langasta tai vanusta valmistettua, ulkoi- sesti käytettävää kuukautissuojaa. Käytän tässä työssä pääasiassa sanoja kuukautisside ja side, koska ne sanat esiintyvät aineistossani yleisesti toisin kuin esimerkiksi terveys- side. Erotan myös toisistaan käsitteet *itsetehty* tai *kotitekoinen side* ja *kestopide*. Itsetehdyt ja kotitekoiset siteet ovat siteitä, joita käytettiin 1800-luvun lopulta 1900-luvun puoliväliin. Kestopide puolestaan on yleistynyt nimitykseksi nykyaikaisille, pestäville kangassiteille.

Kestositeillä ei ole vanhojen itsetehtyjen siteiden kanssa juuri muuta yhteistä kuin se, että molemmat pestään käytön jälkeen.

Tämä tutkimus tarkastelee kotitekoisia kuukautissiteitä 1920-luvulta 1960-luvulle käsityötieteen näkökulmasta. Tutkimustehtävänä on selvittää siteiden valmistamiseen, käyttöön ja huoltoon liittyviä seikkoja: Millaisia kotitekoiset siteet olivat? Millä tekniikalla ja mistä materiaaleista ne valmistettiin? Millaista siteiden käyttäminen oli ja miten kuukautisiin liittyvästä arjesta selvittiin? Käsityötieteen näkökulmalla on mahdollista nostaa käsityötuote, tässä tutkimuksessa kuukautisside, keskeiselle paikalle. Erona esimerkiksi kansatieteeseen ja historiantutkimukseen on se, että käsityötiede tutkii käsityötuotteeseen liittyviä käsityöllisiä toimintoja. Käsityötieteilijänä minulla on myös ollut valmiudet valmistaa haastattelemieni naisten kertomusten perusteella siteiden rekonstruktioita ja tuoda sitä kautta analyysiin käsinkosketeltavuutta ja uusia näkökulmia. Olen valmistanut joistakin aineistoni naisten kuvailemista siteistä rekonstruktioita ja liittänyt niistä otetut valokuvat tutkimukseen.

Käyttämäni tutkimuskirjallisuus käsittelee kuukautissuojien historiaa ja hygieniaa sekä naisten ja tyttöjen elämää. Kuukautissuojien historiasta on tehty tutkimusta Yhdysvalloissa, Ruotsissa ja Saksassa,⁶ mutta mikään niistä ei ole keskittynyt kotitekoisiin siteisiin. Saksassa on painotettu kuukautissuojien tutkimisessa erityisesti hygieniaa. Naiseuteen ja kuukautisiin liittyvää tutkimusta on tehty paljon niin Suomessa kuin muuallakin maailmassa. Monessa kuukautisaiheisessa tutkimuksessa kotitekoiset siteet mainitaan vain ohimennen. Käyttämäni tutkimuskirjallisuus edustaa eri tieteenalvoja, kuten historiatieteitä, kulttuuriantropologiaa, kansatiedettä, folkloristiikkaa ja naistutkimusta. Suhteutan tutkimusaiheeni tähän kirjallisuuteen, etenkin kuukautissuojien historiaa koskevaan. Tämä tutkimus tuo jo olemassa olevien kuukautisaiheisten tutkimusten joukkoon käsityötieteellisen näkökulman keskittymällä kotitekoisiin siteisiin. Tutkimuskirjallisuuden luonteesta johtuen on tutkimuksessani etusijalla runsas ja monipuolinen primaariaineisto.

2 AINEISTOT

2.1 Haastattelemalla kerätyt muistot

Aiheen arkaluontoisuuden takia haastateltavien löytäminen ei ollut aivan yksinkertaista. Haastattelutilanteessa arkaluontoisina asioina pidetään esimerkiksi juuri seksuaaliasioita ja sairauksia.⁷ Koska kuukautiset ovat seksuaaliasioita, en voinut keneltä tahansa vanhalta rouvalta mennä kysymään, saisinko kysellä hänen käyttämistään kuukautissiteistä. Sopivat naiset löytyivät lopulta tutun tuttujen kautta. Naisia haastattelemalla oli mahdollista saada sellaista arvokasta aineistoa, jota ei muulla tavoin olisi saanut.⁸ Esimerkiksi pelkät terveydenhoito-oppaat eivät kerro sitä, millaisia siteitä on todellisuudessa käytetty, eikä pelkistä arkistolähteistä saa selville siteiden tarkkaa mallia.

Haastattelut tehtiin vuosien 2003–2005 aikana, ja ensimmäiset kolme haastattelua olivat osa samasta aiheesta tekemääni proseminaarityötä. Yhteensä tutkimusta varten haastateltiin yhdeksää naista, jotka ovat syntyneet vuosina 1915–1939. Yhdeksästä haastattelusta tein kahdeksan itse. Yhden haastattelun teki opiskelutoverini kotipaikkakunnallaan, sillä minun olisi ollut vaikea tehdä haastattelua pitkän matkan takia. Toisen haastattelijan käyttäminen ei tietenkään ole aivan ongelmatonta. Haastattelijan tulee nimittäin tuntea aihepiiri ja ymmärtää käyttäytymistä sääteleviä tekijöitä: hänen pitää ymmärtää, miten hänen käytöksensä vaikuttaa haastateltavaan.⁹ Tämän vuoksi kerroinkin opiskelutoverilleni kokemuksemiäni jo tekemistäni haastatteluista, jotta hän osasi olla itsestään tietoinen haastattelutilanteessa.

Vaikka kaikissa haastatteluissa käytettiin samaa teemahaastattelurunkoa, oli jokainen haastattelu omanlaisensa. Teemahaastattelulle ja muille puolistrukturoiduille menetelmille on nimittäin tyypillistä, että ”jokin haastatteluun liittyvä näkökohta on lyöty lukkoon, mutta ei kaikkia”.¹⁰ Haastattelijan pitää olla avoin haastateltavan esille ottamille aihealueille.¹¹ Koska opiskelutoverillani ei ollut aiheesta yhtä hyvää esiymmärrystä kuin minulla, hän ei rohkaissut haastateltavaa kertomaan lisää esille nousseista aiheista. Toisaalta hän kävi tunnollisesti kaikki teemahaastattelurungon kohdat läpi. Hänen tekemässään haastattelussa nousi kuitenkin esille arvokasta tietoa, jonka vuoksi otin haastattelun mukaan aineistooni mainitsemistani ongelmista huolimatta. Haastattelu on nauhalla, joten pystyin arvioimaan haastattelijan vaikutusta haastateltavan vastauksiin.

Kaikki haastattelut olivat yksilöhaastatteluja ja kaikki haastatellut ovat naisia. Suurin osa arkistovastaajista on niin ikään naisia. En käytä peitenimiä, kuten monissa tutkimuksissa on viime vuosina ollut tapana, vaan ilmoitan naisista tarpeen vaatiessa vain syntymävuoden, koska haluan korostaa aineiston kertomusluonnetta.¹² Pitkissä sitaateissa ja kuvateksteissä käytän lyhenteitä H1 tai H2 jne, jossa H tarkoittaa haastattelua ja numero haastattelun numerona. Peitenimi personoisi aineiston henkilöitä enemmän kuin pelkkä tunnus. Peitenimien käyttäminen myös rakentaa aineiston henkilöistä todellisempia kuin aineistosta saatava tieto heistä antaa myöten.¹³ Pelkkää syntymävuoden käyttämistä tukee myös se, että haastattelujen lisäksi mukana on arkistoaineistoa, joiden satojen vastaajien nimeäminen ei olisi ollut järkevää. Pitkähköissä suorissa lainauksissa mainitsen aineistolähteen tarkasti.

Haastattelut äänitettiin ja litteroitiin lukuun ottamatta kahdeksannen haastattelun loppupuolta, josta tein muistiinpanot käsin laitevian takia. Haastattelut kestivät noin puolesta tunnista tuntiin, ja litteroitua tekstiä kertyi yhteensä 53 sivua. Naiset edustavat sekä itä- että länsimurteita, mikä aiheuttaa sen, että valmistustekniikoista käytetyt sanat vaihtelevat puhujan murteen mukaan. Itämurteissa neulalla ja langalla *ommellaan*, kun taas länsimurteissa niillä *neulotaan*. Itämurteissa *neulominen* puolestaan tarkoittaa samaa kuin länsimurteissa *kutominen*. Käytän selvyuden vuoksi käsityönopetuksen piirissä yleisimpiä nimityksiä *ompeleminen*, kun tarkoitan neulalla ja langalla ompelemista ja *neulominen*, kun tarkoitan puikoilla kutomista.

Haastattelut tehtiin naisten kodeissa, ja ainoastaan yhtä naista haastattelin julkisessa tilassa. Koti oli luonteva paikka haastatteluille, sillä useimmat naisista ovat iäkkäitä, jolloin oli helpompi mennä heidän luokseen kuin heidän lähteä johonkin erityiseen paikkaan. Koti on myös hyvä paikka puhua niinkin henkilökohtaisista asioista kuin kuukautissiteistä. Yhdeksästä naisesta yksi on naimaton. Viisi haastattelua tehtiin pääkaupunkiseudulla, kaksi Hämeessä, yksi Satakunnassa ja yksi Savossa. Tunnelmaa kevensi monessa haastattelussa se, että minulla ja haastateltavalla naisella oli ainakin yksi yhteinen tuttava, emmekä sen vuoksi olleet toisillemme täysin vieraita.

Lisään vielä muutaman huomautuksen haastattelujen kulusta. Ensimmäisessä haastattelussa oli kuljetussyistä läsnä myös äitini, ja hän osallistui keskusteluun jonkin verran, lähinnä tekemällä tarkentavia kysymyksiä. Hänen läsnäolonsa ei kuitenkaan haitannut, sillä

haastateltava nainen on sukulainen, minkä vuoksi tilanne oli muutenkin välitön. Yksi naisista¹⁴ kertoi omien siteidensä lisäksi myös tätinsä siteistä, jotka erosivat naisen itsensä käyttämistä jonkin verran. Lisäksi yksi nainen¹⁵ oli ennen haastattelua neulunut omasta aloitteestaan malliksi sellaisia siteitä, joita hän oli käyttänyt nuorena. Kenellekään ei ollut tullut mieleenkään, että joku haluaisi joskus tietää heidän käyttämistään siteistä: *mutta mä missään vaiheessa ajatellu, että mä joudun sua jossakin vaiheessa neuvomaan!* Eräs naisista¹⁶ oli jutellut siteistä ennen haastattelua muun muassa sisariensa kanssa, mitä hän ei ollut tehnyt koskaan ennen. Yhdessä haastattelussa¹⁷ tunnelma oli jäykähkö, mikä saattoi johtua hieman hälyisestä paikasta tai siitä, että minä ja haastateltava olimme toisillemme täysin vieraita. Luottamuksellisen ilmapiirin syntymiseen olisi kenties vaadittu enemmän kuin yksi haastattelukerta, sillä välillä nainen lopetti lauseen kesken ja puuskahti: *emminä sulle kaikkee voi kertoo!*

Naiset ovat sen ikäisiä, että he voisivat olla isoäitejäni. Ei ole merkityksetöntä sekään, että minä olen nuori nainen. Kuukautiset ovat naisten kesken jaettua kokemusta, ja monessa haastattelussa syntyikin asetelma, jossa ”isoäiti” lempeästi opasti *visseistä asioista* tietämättömyttä ”sukulaistyttyöään”. Kysyessäni onko selstoffi jonkinlaista sideharsoa, minua valistettiin, että *ei, vaan se on paperia ja sellasta, voi kun nyt olis jostain näyttää*. Myös Suvi Ronkainen on pohtinut haastattelijan asemaa haastattelutilanteessa tutkiessaan ikääntyvän naisen seksuaalisuutta. Kun nuori nainen haastattelee itseään paljon vanhempaa naista, muodostuu helposti ikääntynyt nainen – sukulaistyttyö -asetelma, varsinkin jos haastattelun aihe koskee intiimejä asioita.¹⁸ Toki erilaisia rooleja voi samassakin haastattelussa olla useita, ja minunkin roolini vaihteli opastettavasta työstä opintojen loppuvaiheen tutkijaksi ja tasaveroiseksi naiseksi. Ei ollut yhdentekevää, että haastatteluissani nainen haastatteli naista. Voi jopa olla, että esimerkiksi miestutkijalle jotkut ikääntyneet naiset eivät puhuisi kuukautisistaan ollenkaan. Ei ole nimittäin itsestään selvää, että naiset puhuisivat kuukautisista ja siteistä edes keskenään. Vuonna 1928 syntynyt nainen kertoo tilanteesta, jossa joukko eläkeläisnaisia on kokoontunut käsitöitä tekemään, ja hänellä on sidekudin mukanaan:

*”Mitä sä teet?” ”Arvatkaa!” Ei ne voi arvata. ”Arvatkaa”, mä sanoin, ja he ei tullu mitään, ja mun piti kertoa. Ja hyvä oli, että kahvi ei ollu, ei kahvikuppia ollu kädessä eikä kahvisokeri suussa.*¹⁹

Kuullessaan selityksen, että kertoja on mukana gradututkimuksessa, naiset purskahtavat *mielettömään nauruun* ja kyselevät häkeltyneinä *”ei kai se oo mies!”* Naiset eivät pysty-

neet heti näitä asioita ensimmäisellä kerralla puhumaan, vaan vasta seuraavalla tapaamiskerralla he pystyivät juttelemaan kuukautisasioista.

2.2 Arkistoaineistot

Kuukautisia käsitteleviä kyselyaineistoja on Suomen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa ja Museoviraston kansatieteellisessä keruuarkistossa yhteensä kolme. Vanhin niistä on kansanrunousarkistossa säilytettävä Duodecim-seuran ”Lapsenpäästöä ja pienten lasten hoitoa” koskeva kysely vuodelta 1914. Aineistossani ovat mukana kyseisen kyselyn vastaukset kysymykseen nro 4:

*Käytetäänkö yleensä tai erikoisesti kuukautisten aikana jotain häpyä peittävää ja tukkivaa vaatetta tai imuliinaa vuodon kokoamiseksi, ja miten kansa sellaista nimittää?*²⁰

Duodecim-seuran kyselyyn ovat vastanneet sekä kättilöt että miespuoliset kunnanlääkärit, joten kysely ei kuvaa aihepiiriä kansannaisen näkökulmasta vaan ammattilaisen silmin. Aineisto on runsas ja antaa kuvan ajasta, jolloin kuukautissiteet olivat jo yleistyneet varakkaimpien keskuudessa, mutta jolloin varsinkaan maaseudulla ei vielä käytetty siteitä ollenkaan. Toinen SKS:n kansanrunousarkiston kokoelmassa oleva kuukautisaiheinen kysely on Annukka Forstadiuksen vuonna 1982 keräämä Kuukautiskysely.²¹ Suurin osa kyselyyn vastanneista on naisia.

Runsaasti tietoa 1900-luvun alkupuoliskolla käytetyistä itse valmistetuista siteistä tarjoaa myös vuonna 1985 kerätty Museoviraston kansatieteellisen keruuarkiston kysely Naisen asema. Vastaajien kertomat kokemukset ulottuvat 1900-luvun alusta aina 1960-luvulle asti. Kuukautisaiheiseen 8. kysymykseen vastanneet ovat suurimmaksi osaksi naisia. Kysymys kuuluu seuraavasti:

*Aikuistuessa tapahtuu myös ruumiillisia muutoksia. Neuvottiinko tyttöä niiden suhteen, varauduttiinko kuukautisiin jollakin tavalla? Millaisia siteitä valmistettiin? Kuka neuvoi tyttöä näissä asioissa ja miten?*²²

Tutkimusraportissani on runsaasti aineistositaatteja. En ole erotellut arkisto- ja haastattelusitaatteja toisistaan, vaan merkitsen kaikki suorat aineistolainaukset kursiivilla kuten haastattelusitaatitkin. Ilmoitan siteeratun henkilön syntymävuoden, mikäli olen katsonut

sen asian kannalta tarpeelliseksi. Sitaatit olen merkinnyt siis seuraavalla tavalla: Vuonna 1921 syntyneen naisen nuoruudessa kuukautisia *hävettiin ja pidettiin häpeällisenä, eikä puhuttu mitään, salaa aina hoidettiin ja vaihdettiin riepuja.*

2.3 Mitä jokaisen naisen tulee tietää – aikalaisaineistot

Haastattelujen ja arkistokyselyiden lisäksi tutkimuksessa on mukana aikalaisaineistoa. Olen valinnut mukaan nuorille naisille kirjoitettuja elämänohjekirjoja, joita Suomessa on julkaistu aina 1800-luvun lopulta lähtien. Nämä oppaat, kuten *Tytöstä naiseksi* ²³ vuodelta 1921 ja *Mitä jokaisen naisen tulee tietää* ²⁴ vuodelta 1943, ovat luettavissa Kansalliskirjastossa, ja ne ovat pääasiassa käännöksiä. Oppaissa kerrotaan muun muassa kuukautisista ja annetaan ohjeita siteiden käyttöön ja valmistamiseen sekä hygieniaan liittyen. Kirjojen avulla voi tulkita aineiston naisten nuoruuden ajan Suomen asenteita ja arvoja. Terveystieteiden oppaita on todella luettu, sillä eräs vuonna 1918 syntynyt nainen muisteli saaneensa luettavakseen kirjans *Mitä nuoren tytön tulee tietää*. Toinen, vuonna 1916 syntynyt nainen oli lukenut nuorena kirjaa *Naisen siitinelo*. Lisäksi aikalaisaineistona on lääkärikirjoja 1900-luvun alkupuolelta.

Olen valinnut opas- ja lääkärikirjat niiden ilmestymisajankohdan ja kuukautisiin liittyvän sisällön mukaan. Otin mukaan varhaisimpia julkaistuja opaskirjoja 1800-luvun lopusta, sillä ne kertovat siitä, millaista puhtaus- ja sidevalistusta annettiin ensimmäisissä julkaisuissa oppaissa. 1890-luvulta 1940-luvulle asti otin mukaan kultakin vuosikymmeneltä yhden, kaksi tai kolme kirjaa. Valitsin sellaisia kirjoja, joissa mainitaan kuukautissiteet tai kuukautisiin liittyvä hygienia. 1930-luvulla ilmestyneet opaskirjat olivat lähinnä uusintapainoksia aiemmin ilmestyneistä laitoksista. Sen vuoksi 1930-lukua edustavat *Emännän tietokirja*, jossa neuvotaan lukuisien muiden aiheiden ohella siteiden valmistamista, sekä kaksi lääkärikirjaa.

Kun kaikki haastattelut oli tehty, aloin pohtia, mistä naiset aikoinaan saivat siteidensä mallin. Opaskirjoissa ei valmistusohjeita nimittäin juuri ollut ja jos oli, ne olivat joko hyvin suppeita tai niiden esittelemät mallit olivat erilaisia kuin mitä naiset olivat käyttäneet. Julkaistiinko ohjeita kenties lehdissä? Kävin läpi 1900-luvun alkupuolella ilmestyneitä lehtiä, joissa ohjeita olisi saattanut olla. Tutkin Kotikasvatusyhdistyksen *Koti*-lehden

numerot 1910-, 1920- ja 1930-luvuilta, *Terveystieteiden lehti* numerot 1900-luvulta 1930-luvulle ja *Emäntälehti Marttojen* numerot 1900-luvulta 1930-luvulle, mutta niissä ei ollut sideohjeita. Vuonna 1915 syntynyt nainen muisteli, että *kotikasvatusyhdistyksen kirjasssa oli neuleohje puuvillalangasta patenttineuleella*. Etsimisestä huolimatta en löytänyt kyseistä kirjasta. Kävin läpi myös joitakin julkaisusarjoja 1900-luvun alkupuolelta, kuten *Suomen naisten kansallisiiton siveellisyysskomitean julkaisuja, Nuoriso ja siveellisyys, Marttayhdistyksen kirjasia* ja joitakin Kotikasvatusyhdistyksen julkaisusarjoja. Näissäkään julkaisusarjoissa ei ollut siteiden valmistusohjeita. Olisiko ohjeita pelkästään käsityöhön keskittyneissä julkaisuissa? Selasin tuloksetta muutamia käsityökirjoja ja -lehtiä sekä mallivihkoja 1910–1930-luvuilta, kuten *Naisten käsityöt* -lehden numerot vuosilta 1913–1920, *Virkkukirjan* ja *Kudintyöt* vuodelta 1923 ja *Naisten oman käsityökirjan* vuodelta 1924.

Kun aikakauden lehdet olivat tuottaneet vesiperän, otin yhteyttä tahoihin, jotka olivat aikanaan olleet mukana antamassa sidevalistusta. Otin yhteyttä Diakonissalaitoksen museoon, Marttojen perinnetietokeskus Syreeniin ja Wetterhoffin tekstiilikokoelmiin, mutta millään niistä ei ollut kokoelmissaan tai arkistossaan siteitä eikä myöskään siteiden valmistusohjeita. Martat ovat kuitenkin antaneet terveystieteiden valistusta: vuonna 1916 syntynyt nainen kertoo liittyneensä *Martta-seuraan 14-vuotiaana. Kodinhoitokurssilla oli myös terveystietoneuvontaa. Tehtiin siteitä neulomalla paksusta pumpulilangasta*. Se, että ohjeita ei yleisesti julkaistu, on omalta osaltaan vahvistanut siteiden mallien siirtymistä kaikessa hiljaisuudessa naiselta naiselle. Ohjeiden puuttuminen on vahvistanut myös vaikenemisen perinnettä. Koska siteenteko-ohjeita ei ollut lehdissä eikä muissa julkaisuissa, nuoret tytöt eivät nähneet ohjeita missään. Siten he eivät tienneet kuukautistensa alkaessa, minkälaisia toimivat siteet olisivat voineet olla. Sidemainoksia ei suomalaisissa lehdissä juuri 1900-luvun alkupuolella julkaistu. Pieniä ilmoituksia sen sijaan on julkaistu ainakin 1910-luvulta alkaen (kuvio 3). Eräs 1912 syntynyt nainen muisteli tutun ompelijan 1920-luvulla kertoneen, *että muotilehdistä hän oli saanut selville, että siteitäkin jo käytetään*. Ilmoitukset toimivat siten omalta osaltaan valistajina, mutta niistä ei ollut suoraa hyötyä siteiden tekemiseen, sillä ilmoituksissa ei ollut kuvia.

KUVIO 3. Terveysseiteiden myynti-ilmoitus *Naisten käsityöt* -lehdessä, toukokuu 1914. Valmistaja mainostaa käyttävänsä siteisiin puhdasta selluloosavanua eli selstoffia sahanpurun sijaan. Valokuva AS. Helsingin yliopisto.

2.4 Autenttiset esineet

Tutkimuksessani on mukana autenttisia kuukautissiteitä ja niihin liittyvää esineistöä Espoon kaupunginmuseon, Helsingin kaupunginmuseon, Porvoon museon ja Suomen kansallismuseon kokoelmista. Lisäksi olen saanut tuttaviltani lahjoituksena joitakin esineitä, kuten kuukautissiteitä ja alusliivejä. Mukana olevia Suomen kansallismuseon neljää esinettä en ole nähnyt luonnossa, vaan niistä minulla on käytössäni Museoviraston kuvaarkiston valokuvat. Porvoon museon siteet olivat vielä tutkimushetkellä luetteloimattomia. Valokuvasin ja tutkin museoiden esineet maaliskuussa 2006 ja muut esineet vuoden 2006 aikana. Tutkin siteiden rakenteen, materiaalin, valmistustekniikan ja kiinnitystavan. Aluksi tarkastelin siteitä silmämääräisesti:

- Onko side tehty kankaasta tai vanhoista vaatteista vai lankatekniikalla?
- Jos side on tehty lankatekniikalla, onko se virkattu vai neulottu? Jos side on neulottu, onko se neulottu käsin vai koneella?
- Millä silmukoilla side on virkattu tai millaisella neuleella se on neulottu?
- Onko side umpinainen vai auki jostakin kohdasta? Jos side on auki, millä tavalla se on taiteltu ja kuinka moninkertainen se on?
- Millainen kiinnitystapa siteessä on? Millä tavalla kiinnitysosa on valmistettu ja kiinnitetty siteeseen?
- Miten pitkä ja leveä side on?
- Mitä erityistä siteessä on, onko siinä esimerkiksi nimikointia?

Tämänkaltainen analyysi vaatii tutkijalta laajaa perehtyneisyyttä tutkittavaan ilmiöön. Hänen täytyy olla perillä ilmiöön liittyvästä terminologiasta, teknologiasta ja materiaali-

tietoudesta.²⁵ Käsityötiede tutkii nimenomaan käsityöllisiä prosesseja ja tuotteita. Käsityötieteilijänä minulla on valmiudet ja laaja asiaan perehtyneisyys tekstiilituotteen analysoimiseen.

Autenttiset siteet ovat pääosin hyväkuntoisia. Paljon on kuitenkin sellaista, mitä pelkkä esine ei kerro. Museot ovat saaneet siteet ja sidevyöt pääosin kuolinpesistä, minkä vuoksi tiedot siteiden tekijästä, valmistusajankohdasta ja mallin alkuperästä jäävät pimentoon, vaikka joidenkin esineiden edesmennyt omistaja tiedetäänkin. Jotkut lahjoittajat ovat nimenomaan pyytäneet, ettei lahjoittajaa tai esineen omistajaa kerrota. Tutkimani museoesineet ovat siten tarinattomia. Myös museolaitos vahvistaa esineiden tarinattomuutta järjestäessään niitä, sillä yksittäisiin esineisiin liittyviä tarinoita ja muistoja tärkeämpää on ”suuren kertomuksen” kirjoittaminen.²⁶ Täytyy myös muistaa, että kokoelmiin päätyneet esineet ovat siellä sattumanvaraisesti. Esineiden säilyminen on mieltävaltaista, sillä siihen vaikuttavat ihmisen toiminta ja tahto.²⁷

2.5 Aineistojen analysointi ja siderekonstruktiot

Käytin haastattelu- ja aikalaisaineiston järjestämiseen ATLASi-ohjelmaa. Poimin teema-haastattelurungosta²⁸ valmiita teema-alueita kuten *siteiden tekeminen*, *kuukautisten alkaminen* ja *pesu*, ja aloin etsiä aineistoista niihin liittyviä kohtia. Tätä tapaa kutsutaan esimerkiksi teemoitteluksi, pelkistämiseksi tai kiteyttämiseksi.²⁹ Hyvin pian kuitenkin huomasin, että valmiit teemat olivat aivan liian ylimalkaisia. Aineistosta olisi voinut helposti jäädä asioita huomaamatta, jos olisin käyttänyt vain teemahaastatteluteemoja. Ryhdyin etsimään yksityiskohtaisempia asioita, kuten *neulos*, *käyttömukavuus*, *äidin ohjeet* ja *kuka teki*. Tällä tavalla tehden samastakin tekstinpötkästä saattoi löytyä monta teemaa päällekkäin. Teemoittelun edetessä tekstistä pulpahteli esiin jatkuvasti uusia teemoja. Ensimmäinen teemoittelukierros merkitsikin lähinnä teemojen kehittelyä sen pohjalta, mitä aineistosta tuntui nousevan esiin. Esimerkiksi yhdestä haastattelulitteraatista löysin teeman *asenne kuukautisiin*, mitä en ollut tullut ajatelleeksi muun aineiston kohdalla. Kerran sen löydettyäni sitä oli helpompi alkaa etsiä muistakin haastattelulitteraateista, ja loppujen lopuksi kaikista litteraateista oli löydettävissä asenteita kuukautisia kohtaan.

Toisella teemoittelukierroksella kävin aineistoa läpi tarkistusmielessä ja teemoittelin kohtia, jotka olivat jääneet ensimmäisellä kierroksella huomaamatta. Loin myös uusia teemoja kuten *kertakäyttöside* ja *alusvaatteet*. Parin kierroksen jälkeen jotkin teemat alkoivat sisältää liikaa materiaalia. Esimerkiksi *pesu*-teemassa olivat sekä siteiden pesemiseen että peseytymiseen liittyvät asiat. Jotkin teemat taas menivät jonkin verran päällekkäin, esimerkiksi *liivit* ja *alusvaatteet* kuvaavat saman asian eri puolia. En kuitenkaan yhdistänyt *liivejä* ja *alusvaatteita*, ettei yksi teema olisi paisunut kohtuuttoman suureksi. Erojakin näillä teemoilla toki oli: *liivit* liittyvät enemmän *kiinnitykseen* kuin *alusvaatteet*. Aikalaisaineistojen avulla löytyivät teemat *hygienia* ja *pukeutuminen*. *Hygienia*-teeman ansiosta valkeni sekin, mitä tekisin ongelmalliselle *pesu*-teemalle. Jaoin *pesun* kahtia: *pesuun*, joka sisältää siteiden pesemisen ja *hygieniaan*, johon kuuluvat peseytyminen ja henkilökohtainen hygienia.

Teemoittelun jälkeen aloitin seuraavan analyysivaiheen, teemojen ryhmittelyn,³⁰ jossa luokittelin toisiinsa sopivia teemoja samoihin luokkiin. Esimerkiksi teemoille *hygienia*, *siteen vaihtaminen*, *tahra vaatteessa* ja *vuodon määrä* muodostin kattokäsitteen *hygienia*. Yksi teema-alue siis antoi nimen koko luokalle. Muut teemoista muodostetut luokkien nimet olivat *asenteet*, *valmistustekniikka*, *siteen ulkonäkö* ja *materiaalit (valmistus), käyttäminen ja kiinnitys (käyttö)* ja *siteiden huoltaminen (huolto)*. Syntyneiden luokkien nimet eivät eronneet kovin paljoa alkuperäisistä haastatteluteemoista, mutta analyysiprosessin jälkeen nämä kattokäsitteet muodostivat selkeitä teemaryhmiä. Analyysin kulkua selventävä kaavio on liitteessä 1.

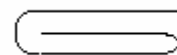
Kun kattokäsitteet oli muodostettu, sijoitin ne työotsikoiksi tuleviin lukuihin. Keräsin niiden alle asioita myös arkistokyselyistä ja museoiden kuukautissiteistä. Luokkien nimien myötä alkoi hahmottua myös niiden esittämisjärjestys tutkimusraportissa. Järjestys syntyi narratiivisen näkökulman avulla siten, että kirjoittamani kertomus etenisi loogisesti. Ensin käsittelen kuukautisten alkamista ja saatuja ohjeita, sitten valmistustekniikkaa, materiaaleja ja siteiden mallia ja lopuksi kiinnitystä, käyttömukavuutta ja siteiden huoltamista.

Analyysissa haastattelu- ja kyselyaineistosta löytyi paljon asiaa kuukautisiin liittyneistä asenteista, siteiden käyttämisestä ja muista seikoista, jotka olivat jääneet naisten mieleen tunteiden tai erityisesti tuntoaistin välityksellä. Aivan tarkkoja kuvauksia siteistä ei paljon ollut, sillä monet naisista eivät olleet edes itse tehneet siteitään. Aikalaiskirjoista ei löyty-

nyt juurikaan siteenteko-ohjeita, mutta sen sijaan paljon hygieniavalistusta. Käsityötaito lienee ollut 1900-luvun alkupuoliskolla niin itsestään selvä asia, että tarkkoja valmistusohjeita ei tarvinnut antaa – riitti kun mainitsi, että siteitä voi valmistaa kankaasta ommellen tai langasta neuloen tai virkaten. Hygienia-puolta pidettiin ilmeisen tärkeänä, niin paljon peseytymisen välttämättömyyttä painotettiin.

Valmistin haastattelemieni naisten käyttämistä kotitekoisista siteistä mahdollisimman tarkat rekonstruktiot heidän kuvaustensa perusteella. Rekonstruktiot eivät luonnollisestikaan voi olla täsmälleen sen näköisiä kuin niiden esikuvat, koska siteiden kuvaukset perustuvat muistikuviiin kymmenien vuosien takaisista asioista. Syy, miksi tein rekonstruktiot, on yksinkertainen: naisten käyttämistä siteistä saa paremman käsityksen, kun ne ovat konkreettisiksi tehtyjä, kuten kuvion 4 side, eivätkä vain abstrakteja selityksiä tyyliin: *juu se oli päistä kiinni, oli juu, ja sitte se oli ensin pantu kiinni ja sitte virkattu siihen se lenkku kumpaankin päähän*. Kuva kertoo enemmän kuin tuhat sanaa. Rekonstruktioita on yhteensä 10 kappaletta. Materiaalina olen käyttänyt merseroimatonta, valkoista puuvillalankaa ja kangassiteeseen vanhan pellavalakanan palaa. Tutkimusraportissa olevien sidekuvien viereen olen liittännyt myös siteen poikkileikkauskuvan.

Rekonstruktiositeistä kaksi on vuonna 1928 syntyneen, haastattelemanin naisen neulomia. Hän teki minulle malliksi sellaiset siteet, joita hän oli käyttänyt. Siteitä oli hänellä *oikeastaan kolmenlaisia: se sokeripalamalli, sitte ne virkatut, siin oli kato pylväitä ja sitten oli tämä [joustinneule]*. Hänkin valitsi *langan, mikä muistuttaa lähinnä sitä, mikä silloin oli. Ei se saa olla merseroitua eikä kiillotettua*.

KUVIO 4. Kiinteillä silmukoilla virkatun kolminkertaisen kuukautissiteen rekonstruktio. Siteen sisälle laitettiin selstoffia. Siteen esikuva 1940-luvun lopulta. Valokuva AS. H3 1935.

Vaikka rekonstruktioiden tekeminen sopii hyvin käsityötieteen piiriin, sitä on käytetty alan tutkimuksissa verrattain vähän. Toki monet tutkimusaiheet ovat sellaisia, ettei rekonstruktio sovi niihin lainkaan. Joitakin rekonstruktioita on kuitenkin tehty. Marja-Riitta Poussu-Hemming on ommellut reformipuvun opinnäytetyönsä osana selvittääkseen, millaisia puvun tekniset yksityiskohdat olivat olleet ja millainen reformipuvun paljon kehuttu käyttömukavuus oli ollut.³¹ Sinänsä ansiokkaan idean miinuspuolena on, ettei tutkimuksessa ole valokuvaa Poussu-Hemmingin ompelemasta puvun rekonstruktioista ja sen yksityiskohdista. Hanna-Leena Forsman puolestaan on tehnyt rekonstruktioita selvittäessään pro gradu -työssään Suomen kansallismuseon kokoelmissa olevien tykkien nyplättyjen välipitsien peruskuoseja ja kuosinvaihteluita.³² Hän on valokuvannut ja mitannut kaikki välipitsit, piirtänyt kustakin pitsistä mynsterin ja rakennekuvan ja nyplännyt niiden avulla pitsinäytteen. Rekonstruktioiden tekeminen oli Forsmanin tutkimuksessa perusteltua, sillä se havainnollistaa selkeästi alkuperäisten pitsien rakenteen. Rekonstruktioit myös osoittavat, että mynsterit ja rakennekuvat on piirretty oikein.

Joidenkin naisten käyttämät siteet olivat *vanhoosta vaatteesta revittyjä, semmosia rättiä*, jotka olivat siteenä vain käytön ajan ja sen jälkeen ne saatettiin heittää pois. Miten sellaista kangasriekaletta voi sanoa siteeksi? Sama esine voi kuitenkin toimia eri tilanteissa erilaisena välineenä. Ilmari Vesterisen esimerkki tästä on, että esimerkiksi oksaa voidaan joskus käyttää veitsenä, jolloin se on veitsi, mutta käytön jälkeen siitä tulee jälleen oksa.³³ Sama päti siteinä käytettyihin kankaanpaloihin. Ne olivat välineitä, siteitä, niin kauan kuin niitä käytettiin siteinä, mutta käytön jälkeen niistä tuli taas kankaanpaloja. Itsetehtyjen, virkattujen siteiden ja siteinä käytettyjen rättien välillä oli ero: *kun oli niitä siteitä niitä itsetehtyjä, ni niissä oli pumpulia välissä, mutta ei niihin pantu niihin puuvillasiin rätteihin mitään sisälle*. Siteinä käytettyjä ”rättejä” ei kutsuttu siteiksi lainkaan. Vasta kuukautiskäyttöön varta vasten virkatut siteet olivat *siteitä*.

3 KUUKAUTISSITEIDEN TUTKIMINEN

3.1 Mitä kuukautisista ja siteistä on aiemmin kirjoitettu

Kuukautisia ja niihin liittyviä tapoja ja käytäntöjä on tutkittu melko paljon. Antropologien Thomas Buckleyn ja Alma Gottliebin toimittamassa teoksessa *Blood magic. The anthropology of menstruation* esitellään perinteisestä antropologisesta tutkimusperinteestä poikkeavia teoreettisia näkökulmia kuukautissymboliikkaan.³⁴ Teos keskittyy ei-länsimaisten kulttuurien kuukautistapoihin ja -tabuihin. Niin ikään antropologi Mary Douglas on käsitellyt teoksessaan *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi* muun muassa kuukautisvereen eri kulttuureissa liitettyjä likaisuuden ja saastumisen käsitteitä.³⁵ Psykologi Sharon Golub puolestaan lähestyy kuukautisia siitä näkökulmasta, miten ne vaikuttavat naisen elämään. Golub käsittelee aihetta laajasti myös historialliselta ja lääketieteelliseltä kannalta.³⁶ Suomessa Elina Oinas on tutkinut naiseksi kasvamista ja kuukautisten *medikalisoitumista*.³⁷ Medikalisoituminen tarkoittaa lääketieteen ammattilaisten kontrollin ulottumista ihmisten arkipäivään.

Annukka Forstadius on selvittänyt pro gradu -työssään kuukautisiin suhtautumista, niihin liittyviä uskomuksia, kuukautishäiriöiden hoitoa, kuukautissuojien käyttöä ja kuukautisista käytettyjä nimityksiä.³⁸ Tutkimuksessa vertailtiin kahden sukupolven kokemuksia, jotka ajoittuvat 1900-luvun vaihteeseen ja 1910-luvulta 1940-luvulle. Aineistona Forstadiusella olivat Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston Duodecim-kysely ja hänen itsensä keräämä Kuukautiskysely, jotka ovat minunkin aineistonani, sekä viisi haastattelua. Siteitä käsitellään työssä vain lyhyesti: esitellään tilanne 1900-luvun vaihteessa, jolloin siteitä käyttivät vain sivistyneistön naiset ja jotkut nuoret naiset, ja mainitaan itsetehtyjen kuukautissiteiden yleistyneen 1900-luvun alun jälkeen. 1940-luvulle tultaessa siteiden käyttö oli levinnyt jo kaikkiin yhteiskuntaluokkiin. Molemmista SKS:n kyselyaineistoissa on runsaasti yksityiskohtaistakin tietoa siteistä, jota Forstadius ei ole näkökulmansa takia juurikaan painottanut, mutta josta on minun tutkimukselleni runsaasti hyötyä.

Lisäksi on olemassa tutkimuksia, jotka eivät suoraan tutki kuukautisiin liittyviä ilmiöitä, mutta joissa kuukautiset mainitaan. Tiina Männistö on tutkinut vuosina 1890–1972 ilmestyneiden nuorten naisten oppaiden tytöille tarjoamaa käsitystä naisruumiista.³⁹ Hänen tutkimuksensa käsittelee sitä, miten suhtautuminen sukupuoleen ja naisruumiiseen on

muuttunut historian aikana ja mitkä käsitykset ovat pysyneet ennallaan. Hilikka Helsti on käsitellyt kotisyntyysaiheen kautta raskautta, äitiyttä, synnytystä, valistusta, uskomuksia ja hygieniaa.⁴⁰

Kuukautissuojien liittyvää tutkimusta on tehty jonkin verran, mutta selvästi vähemmän kuin kuukautistabuihin ja -symboliikkaan liittyviä tutkimuksia. Esimerkiksi Saksassa kuukautisia on tutkittu puhtauden ja hygienian näkökulmasta. Sabine Zinn on tutkinut kuukautisdiskurssia saksankielisissä kuukautisopaskirjoissa ja eri-ikäisten naisten kokemuksia kuukautissuojien käytöstä.⁴¹ Historiallista perspektiiviä siteisiin tarjoaa Birgit Ohlsen, joka on tarkastellut 1900-luvun vaihteen uusia hygieniakäsityksiä ja sitä kautta yleistynyttä siteiden kehittelyä ja käyttöä.⁴² Yhdysvalloissa kuukautissuojien kehittämistä 1850-luvulta 1920-luvulle ovat tutkineet Laura K. Kidd ja Jane Farrell-Beck.⁴³ Kiddin ja Farrell-Beckin aineistona ovat olleet Yhdysvalloissa haetut kuukautissuojapatentit.

Lähimpänä omaa tutkimusintressiäni on ruotsalaisen Denise Malmbergin tutkimus *Skammens röda blomma? Menstruationen och den menstruerande kvinnan i svensk tradition*.⁴⁴ Malmberg on tutkinut kuukautisia ruotsalaisessa kulttuurissa, mutta käsittelee tehdastekoisten siteiden ohella myös itsetehtyjä siteitä. Malmbergin tutkimus on laaja esitys niin uskomuksista, hygieniasta, käyttäjäkokemuksista kuin naiseudestakin, ja sen aikaväli ulottuu 1800-luvun lopulta 1980-luvulle. Tampereen yliopistossa on tehty vuonna 2003 tutkimus nimeltä *Arkea kotirintamalla*, johon Paula Honkala on kirjoittanut osan aiheenaan puhtaus kotirintamalla.⁴⁵ Honkalan aineistona on ollut sota- ja pula-aikaa eläneiden suomalaisten naisten litteroituja haastatteluja. Luvussa ”Kuukautiset” Honkala kirjoittaa kuukautishygieniasta ja toteaa, että sodan ja pula-ajan aikana naiset valmistivat kuukautissuojansa vanhoista liinavaatteista leikkaamalla. Honkala mainitsee, että myös puuvillalangasta virkattiin siteitä, jotka voitiin kiinnittää alusliiveihin napeilla.⁴⁶

Lisäksi kuukautisista on tehty muutamia pro gradu -tutkielmia. Anu Kabata on tutkinut pro gradu -tutkielmassaan suomalaisten naisten kuukautiskokemuksia ja -muistoja.⁴⁷ Kabatan kiinnostuksen kohteina olivat kuukautisten alkamiseen liittyvät tapahtumat ja naiseksi tuleminen merkitykset ja se, miten vastaaja koki kuukautiset aikuisena. Siteet mainitaan tutkimuksessa ohimennen. Suvi Nousiaisen pro gradu -työ käsittelee nykyajan kuukautissuojia mainonnan näkökulmasta.⁴⁸ Tutkimuksen kohteena oli nykyaikainen kuukautisten salaamiskäytäntö, jossa naisen täytyy elää kuukautisten aikana normaalia, jokapäiväistä

elämää. Tätä Nousiainen kutsuu *nykyaikaiseksi kuukautistabuksi*. Nousiaisen aineistona olivat kuukautissuojien televisiomainokset ja Internet-sivut, joita hän on analysoinut diskurssianalyysin keinoin. Mainoksissa tuote, eli kuukautissuoja, kuvattiin naisen liittolaisena, joka on mahdollistanut naisen elinpiirin laajenemisen kotoa julkiseen elämään. Nousiaisen mukaan mainonnassa rikotaan vanhoja kuukautistabuja, mutta samalla muodostetaan uusia. ”Kuukautisten salaaminen on velvollisuus, jonka välttämättömyydestä ei neuvotella.”⁴⁹ Lisäksi Helsingin yliopistossa on tekeillä Lotta Muurisen kansatieteen pro gradu -tutkielma kuukautissuojien kehityksestä. Joensuun yliopistossa on vuonna 2006 valmistunut Maria Dorffin käsityötieteen pro gradu -työ nykyaikaisista kestoiteistä.⁵⁰ Dorff nimittää nykyaikaisia pestäviä siteitä kestoiteiksi erotukseksi vanhanaikaisista pestävistä kangassiteistä. Kestosite muistuttaa kertakäyttösidettä siivekkeineen, kun taas vanhanaikainen kangasside on ollut siivekkeetön ja yleensä suorakaiteen muotoinen. Lisäksi kansantajuista, joskin hajanaista tietoa kuukautissuojien historiasta on saatavilla Internetissä The museum of menstruation and women’s health -sivustolla.⁵¹

Kuten tutkimuskirjallisuudesta huomaa, kuukautisaiheisia tutkimuksia ovat tehneet lähes yksinomaan naiset. Koska kuukautiset ja kuukautissuojat ovat niin naisia lähellä oleva aihe, tutkijan sukupuoli on kiinnostava tietää. Tästä syystä lähdeluettelossani ovat näkyvillä etunimet kokonaan, mikäli ne ovat saatavilla, toisin kuin yleiset lähteidenmerkitsemistavat edellyttäisivät.

3.2 Muistitietotutkimus

Pääosan aineistostani muodostavat haastattelut ja arkistokyselyt, jotka sisältävät omaelämäkerrallista muistitietoa haastateltujen ja kyselyihin vastanneiden naisten käyttämistä kuukautissiteistä. Muistitieto on yleisnimitys menneisyyttä koskevalle tiedolle, joka voi olla elämäkerrallista tietoa tai folklorea.⁵² Kulttuurin ja perinteen tutkimuksessa on viimeisten vuosikymmenten aikana alettu suuntautua elämäkerralliseen tutkimukseen.⁵³ Elämäkerrallisessa tutkimuksessa korostetaan yksilöllisyyttä ja henkilökohtaista elämämaailmaa, jolloin kertoja saa merkitystä yksilöllisenä muistelijana. Lähtökohtana elämäkerrallisessa tutkimuksessa on, että kullakin muistelijalla on oma narratiivinen kertojan totuutensa, joka voi poiketa muiden samasta tapahtumasta kertovien tai itse tapahtu-

man ”totuudesta”.⁵⁴ Vaikka elämäkerrallinen näkökulma nostaa esiin yksilöllistä moniäänisyyttä, on yksilö kuitenkin aina jonkin ryhmän jäsen, ja hän muistelee omien kokemustensa ohella myös kollektiivisesti jaettuja asioita.⁵⁵ Yksilön ohella tarinat kertovat myös tarinan aikaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista.⁵⁶ Muistitietotutkimuksen vahvuus on siinä, että se nostaa esiin myös sellaisia tapahtumia ja kokemuksia, joita viralliset dokumentit ja niihin perustuva historiantutkimus eivät tavoita. Tällaiset kokemukset ovat yleensä emotionaalisia ja ruumiillisia.⁵⁷

Historiatieteistä periytyvän, perinteisen lähdekriittisen ajattelutavan mukaan muistitieto on mahdollisimman epäluotettavaa tietoa,⁵⁸ jonka luotettavuutta voidaan punnita vertailemalla sitä dokumenttiaineistoihin ja vertailemalla muistitietoja keskenään.⁵⁹ Tällaisen perinteisen lähdekriittisen näkökulman mukaan olisi olemassa jokin totuus, joka voidaan paljastaa. Etnologisessa tutkimuksessa muistitietoa on kuitenkin käytetty itsestään selvästi primaari-materiaalina ja argumentaation pohjana. Kun on pyritty hahmottamaan historiallisesti mahdollisimman objektiivista todellisuuden kuvaa, on muistitietoa varmennettu ja tarkennettu käyttämällä apuna historiallisia asioita eri puolilta valaisevia dokumenttiaineistoja.⁶⁰ Tämän ajattelutavan mukaan muistelun ja kerronnan totuus on luonteeltaan narratiivista.⁶¹ Narratiivinen totuus tarkoittaa sitä, että muisteltaessa luodaan ja neuvotellaan vuorovaikutuksessa toimivia ja yhteisesti hyväksytyjä versioita siitä, mitä on koettu tapahtuneen.⁶² Jonkin yhden ainoan totuuden metsästäminen ei siis tämän näkökannan puitteissa ole mielekäästä, koska totuuksia on yhtä monta kuin on kertojiaakin. Muistot eivät pysy hetkestä toiseen samoina, vaan ne muuttuvat yksilöllisten, kulttuuristen ja yhteiskunnallisten olosuhteiden muuttumisen mukana.⁶³ Muistiin perustuvat aineistot ovat lisäksi aina moniäänisiä.⁶⁴ Nimenomaan kertojan *tulkinta* tapahtumista on arvokasta muistitiedossa ja historiaan liittyvässä folkloressa.⁶⁵ Muistitieto on jo kertaalleen tulkintaa, josta tutkija puolestaan etsii merkityksiä ja tulkintoja.⁶⁶

3.3 Kuukautissidemuistot tarinoina

Muutamana haastattelun tehtyäni aloin kiinnittää huomiota siihen, miten samankaltaisesti naiset kertoivat nuoruudestaan, ilman että minä otin asiaa puheeksi. Naiset alkoivat omaaloitteisesti muistella omien kuukautistensa alkamista ja siihen liittynyttä hetkeä tai tunteita.

Kuukautisten alkamisesta, ensimmäisestä siteestä ja niihin liittyneistä tunteista jokainen kertoi hyvin tarkasti – ne olivat siis jääneet erityisen hyvin mieleen. Muisteluista alkoi kutoutua kertomuksia kuukautisista, siteistä ja nuoruudesta. Tarinoista alkoi tulla tärkeä osa tutkimustani, olinhan siteiden ohella kiinnostunut myös siteiden käyttämisestä ja huoltamisesta eli naisten kokemuksista.

Lapsuusmuistojen kertominen on usein kanta-aottavaa, ja kertoja luo siten omaa tulkintaansa lapsuudestaan.⁶⁷ *Minähän olin kuule niin paljon pöllö*, kuvaa 1933 syntynyt nainen tietämättömyyttään kuukautisista. Moni haastattelemani nainen päivitteli haastattelun aikana moneen kertaan esimerkiksi sitä, ettei hänelle ollut kukaan kertonut, että on olemassa sellainen asia kuin kuukautiset. He selvästi arvostelivat aikuisen silmin lapsuudessaan tapahtuneita asioita. Kun menneisyyttä tulkitaan nykyhetkestä käsin, syntyy tarinoita, joissa nykyhetken kertoja-minä ja menneisyyden minä keskustelevat keskenään ja joissa menneisyys ja nykyisyys tuottavat toisilleen merkityksiä.⁶⁸ Aineistostani välittyy naisten asenteiden ja ajatusten muuttuminen kuukautisia kohtaan vuosien varrella. Elämäkerran ilmaisemaa muutosta voikin tarkastella kertojan käyttämien ajanilmausten kautta. Ajanilmaukset tulevat esiin, kun kertoja käyttää mennyttä aikaa ja siihen liittyviä tapahtumia nykyisen minänsä rakentamiseen. Mennyt ja nykyinen minä saattavat olla hyvinkin vastakkaisia näkökulmiltaan.⁶⁹ Eräs nainen esimerkiksi suhtautui kuukautisiin aivan eri tavalla nuorena kuin nykyään. Tyttönä hän ei puhunut kuukautisista: *emminä ainakaan puhunu en koskaan*. Nykyisin hän on sitä mieltä, että kuukautisista pitäisi kertoa lapsille: *sehän on kiva, kun niille heti sanoo!*

Narratiivisen eli tarinallisen lähestymistavan käsittely tutkimuskirjallisuudessa on yleistynyt sosiaali- ja ihmistieteissä voimakkaasti 1980-luvun puolivälistä lähtien.⁷⁰ Käsitteenä narratiivisuus ei ole kovin tarkka: sillä voidaan eri tieteenaloilla tarkoittaa hyvin monenlaisia lähestymistapoja.⁷¹ Eri näkemyksille yhteinen käsitys on, että narratiivisen lähestymistavan lähtökohtana ovat ihmisen luonnostaan kertomat tarinat, jotka tarjoavat hänen olemassaololleen muotoja ja sisältöjä.⁷² Esimerkiksi historiantutkijat käyttävät narratiivisuutta apunaan hyödyntäessään ja tutkiessaan muisteluaineistoja.⁷³ Historiantutkimuksessa narratiivinen näkökulma tarkoittaa ennen kaikkea tietoisuutta tutkimusaineiston kerronnallisuudesta.⁷⁴ Historiankirjoittaminen on luovaa työtä, sillä historiantutkijankin täytyy rakentaa näkemyksiensä pohjalta jonkinlainen esitys, joka on usein narratiivi.⁷⁵ Kun historian tapahtumista kertovasta lähdeaineistosta halutaan nostaa esiin olennaiset seikat,

narratiivia voidaan pitää jopa välttämättömänä historiankirjoituksen muotona. Narratiivi antaa muodon inhimillisille kokemuksille ja sen seurauksena tulkinnan ja merkityksen.⁷⁶

Mitä hyötyä narratiivisesta lähestymistavasta sitten voi olla? Dramaturgisen katsantokannan mukaan draamallinen rakenne on tehokkain tapa välittää viesti katsojalle,⁷⁷ tässä tapauksessa lukijalle. Ensinnäkin tarinamuoto on kuin ihmiselämän peili: tarina kuvaa ihmisen sekä subjektina että objektina, sekä aloitteellisena toimijana että tapahtumien kohteena.⁷⁸ Tarina kertoo, mitä ihminen teki ja miten hänen kävi, ja se voi sisältää joko pienen episodin elämästä tai kokonaisen elämän. Toiseksi tarinat kertovat yksilön ohella tarinan aikaisesta yhteiskunnasta ja kulttuurista.⁷⁹ Narratiivin tekemisestä ei myöskään seuraa se, että ”totuus” (lainausmerkit minun) olisi narratiivin luonteen takia huonommin tavoitettavissa kuin positivistisessa historiantraditiossa. Päinvastoin, vain mielikuvituksen avulla ihminen pystyy hahmottamaan todellisuutta ja eläytymään toisen ihmisen ajatusmaailmaan. Kun saavutetaan käsitys menneisyyden ihmisten maailmaa ja elämää koskevista käsityksistä, voidaan ymmärtää heidän toimintansa syitä.⁸⁰

Tämä tutkimus on hyvin aineistokeskeinen. Aineistokeskeisyys tarkoittaa sitä, että en käytä aineistoa pelkästään elävöittämään teoreettisia oivalluksiani, vaan että aineiston kertojien alkuperäinen ääni – esimerkiksi kieli ja näkökulma – välittyy analyysiin. Tietenkin olen valinnut esittelemani lainaukset omien intressieni perusteella, mutta pelkästään tutkijan kertoma aineisto ei pysty välittämään aineiston moniselitteisyyttä.⁸¹ Tämän vuoksi käytän tekstini lomassa paljon aineistositaatteja. Tutkimusraporttini on muodoltaan eräänlainen kertomus, jonka olen rakentanut erityyppisistä aineistoista. Myös aineiston analyysissä on narratiivisia sävyjä. Aineistossa on nähtävissä erilaisia kertomustyyppisiä, jotka kuvaavat kuukautisiin ja siteisiin suhtautumista. Ne kaikki ovat käsityökertomuksia

Jotta turvaisin tekstin sujuvuuden, käytän alaviitteitä viitatessani aineistoon ja lähteisiin. Tähän liittyy myös valintani olla merkitsemättä jokaisen aineistositaatin lähettä tekstin lomaan. Tärkeää ei nimittäin ole, *kuka* jotakin kertoo, vaan *mitä* ja *miten* hän kertoo. Elämäkerran kertoja ei kerro pelkästään itsestään tai itseään, vaan hän on yhtä aikaa sekä kertoja, tekijä että kerrottu päähenkilö.⁸² Aineistossa on yhtä monta kerrottua päähenkilöä kuin on kertojaakin. Asiaa voi selkeyttää metaforalla puusta: Jokainen kerrottu päähenkilö on puun oksa. Oksia on paljon, mutta yhdessä ne muodostavat puun. Puu on kertomuksen eli tämän tutkimusraportin kollektiivinen päähenkilö, kertoja ja tekijä.

4 VAIKENEMISEN PERINNE

4.1 Kertakaikkinen yllätys – kuukautisten alkaminen

Monelle naiselle kuukautisten alkaminen tuli täytenä yllätyksenä. *Se oli ihan kertakaikkinen yllätys, shokkikin*, kuvaa vuonna 1915 syntynyt nainen. Toki kuukautisten alkaminen on mieleenpainuva asia tytöille nykyäänkin, vaikka he tietävätkin sitä odottaa. Harva muu tapahtuma muistetaan yhtä elävästi kuin juuri omien kuukautisten alkaminen.⁸³ Nuori tyttö saattaa pelästyä ensimmäistä kuukautisvuotoaan pahanpäiväisesti. Eräs 1935 syntynyt nainen kertoo luokkatoverista, joka kuukautistensa alettua *juoksi (...) metsään kauhuisansa, et nyt hän kuolee, et hän vuotaa kuiviin*. Vuonna 1911 syntynyt nainen kertoo siitä, miten valistus tuli niin ikään hieman myöhässä: *Eräs koulutoverini pelästyneenä sulkeutui koulun vessaan verissään. Joku opettajatar haki hänet ja vei kotiin. Sitten vasta alettiin neuvoa, miten siteitä tehtiin*. Vuonna 1933 syntynyt nainen kertoo jo tienneensä kuukautisten olemassaolosta nähdessään sisarensa alushousuissa punaisia tahroja. Hän ei kuitenkaan tiennyt kuukautisista sen enempää, sillä kertoo uhonneensa, että *”jos minulle tulee, niin minä istun vessassa koko ajan, että minä en housujani sotke”*. Sisko muisti sitten aikanaan kiusata kertojan kuukautisten alkaessa, että *”mene nyt vessaan istuun!”*

Kuukautiset alkavat nykyään 10–14 vuoden välillä,⁸⁴ mikä on aikaisemmin kuin 1900-luvun alkupuolella. Syynä tähän lienevät samat seikat, jotka mahdollisesti lisäävät ihmisten pituutta: esimerkiksi se, että ravitsevaa ruokaa on saatavilla tarpeeksi vuoden ympäri.⁸⁵ Tavallinen kuukautisten alkamisikä oli *Kodin lääkärikirjan* mukaan 1930-luvulla niinkin myöhäinen kuin 15,5–16.⁸⁶ Haastatelluilla naisilla kuukautiset alkoivat 12–14-vuotiaana, vanhimmalla 1920-luvun lopussa ja nuorimmalla 1950-luvun alussa.

Ruumiissa tapahtuvat muutokset eivät ole ainoita muutoksia, joita murrosikäinen tyttö kokee kuukautisten alkaessa. Fyysisen kehittymisen ohella tytöt kokevat myös oman ruumiinkuvansa muuttuvan kuukautisten alkamisen jälkeen.⁸⁷ Tytöstä tulee nainen, ja samalla hän astuu naisten maailmaan, vaikka hän on edelleen nuori tyttö. Vaikka kuukautisten alkaminen liittääkin tytön naiskulttuuriin, saattaa ”verinen” muutos lapsesta naiseksi herättää tytössä häpeää. Tyttö voi tuntea halua salata tapahtuman.⁸⁸ Naisissa on niitäkin, jotka eivät koskaan kertoneet äidilleen kuukautisistaan, vaikka äiti kyllä huomasi heidän

pesevän siteitä pyykillä oltaessa. Häpeän tunteesta kertoo myös yhden naisen muistelu siitä, miten hän teki itselleen siteitä:

*Minä kun häpesin niitä, niin salassa valmistin. Kerrankin talvella illalla tuvan ikkunan takana ulkona ompelin niitä kasaan. Ikkunasta tuli sen verran valoa että jotenkin näin neulaa käyttä. Kesällä sitten pesin niitä suolla ojissa ja kaukana metsässä kuusten oksilla kuivattelin.*⁸⁹

Saattaa myös olla, että nuori tyttö kääntyy kuukautisten alkamista säikähdettyään helpommin jonkun muun kuin äitinsä puoleen. Aineistossa kerrotaan ensimmäiset kuukautisensa saaneesta tytöstä, joka ei pyhäämuna noussut vuoteesta, vaan huusi luokseen muutamaa vuotta vanhempaa veljeään. Isoveli rauhoittelee veren nähtyään, että kyseessä ovat kuukautiset, jotka tulevat kaikille naisille. Sitten veli menee sanomaan äidilleen, että ”*mee viemään ny nit rättiäs, mitä ittekin käytät, et Sirpa tarttee*”. Jostakin isoveli oli tietonsa saanut, mutta ei ainakaan kotoa. Mielenkiintoista on, että perheen lapsista juuri poika tietää kuukautisista, vaikka ennen kaikkea tytär tarvitsisi tietoa.

Jos tytön kokemukset ja mielikuvat kuukautisista ovat myönteisiä, naiseudentunne vahvistuu.⁹⁰ Nykyään myös positiivisille kuukautiskokemuksille on hyvin tilaa. Toista oli kuitenkin 1900-luvun alkupuoliskolla, jolloin kaikkia seksuaalisuuteen ja myös kuukautisiin liittyviä asioita pidettiin hävettävinä.⁹¹ Naisten kertomuksista saa sen kuvan, että tyttöissä kuukautiset olivat pikemminkin hankala kuin myönteinen asia, ja vasta aikuisuuden ja naiseuden myötä suhde niihin muodostui neutraaliin suuntaan. *Se oli se nuaruus sellaista, että niit niinku hävettiin todella paljon.* Poikkeuksiakin oli. Esimerkiksi vuonna 1917 syntynyt nainen kirjoittaa kuukautistensa alkamisesta: *pidin sitä upeana asiana.* Erään naisen kertoman mukaan myös tytön isä saattoi suhtautua hyvin lämpimästi aikuistuvaan tyttärensä: *Tätini näytti pientä pärekoppaa. Hänelle oli isä tehnyt ja antanut sen vaatteellisten alkaessa 1895 vaatteellisriepuja varten.*

4.2 Ei tää nyt kuolemaks o – niukkoja neuvoja

Kuukautisia koskevaa tietoa ja neuvoja tytöt saivat vaihtelevasti. Tietoa saatiin kodin ohella esimerkiksi koulusta, kavereilta ja lähipiirin naisilta. Tyttöjä valistivat äitien ja siskojen ohella myös sukulaisnaiset ja naapurit. *Naapurin Esteri mulle kertoi,* kirjoittaa

1909 syntynyt nainen. Joillekin kuukautisista kertoi esimerkiksi veljen vaimo, isän serkku tai palvelija.

1950- ja 60-luvuillakaan tytöt eivät saaneet käytännön tietoa kuukautisista. Punastelevat äidit kertoivat kuukautisten olevan normaali asia, mutta arvokkaat arjen neuvot ja tiedot jäivät jakamatta. Tytärten piti selvittää käytännön asiat itse.⁹² Aineistossa on nähtävissä kolme erilaista kertomustyyppiä, jotka liittyvät kuukautisista kertomiseen: *lohduttelu*, *salailu* ja *rohkaisu*. Lohduttelukertomuksille on tyypillistä rauhoitteleva, asiallinen suhtautuminen. Eräs äiti selitti tyttärelleen 1940-luvun lopussa, että ”*se paha veri kun poistuu, ei se oo mitään vaarallista*”, et ”*kyl se loppuu*”. Muuten *mitään ohjeita ei annettu*. Yhtä tyttöä viisi vuotta vanhempi isosisko lohdutti sanoen, että ”*ei tää nyt kuolemaks o*”. Jotkut tytöt saivat lukea naiseksi kehittymisestä kirjoista. Eräs naisista oli saanut 11–12-vuotiaana lainata kansakoulusta kirjan, jota hän oli lukenut kotona yhdessä sisaren kanssa ja josta oli juteltu myös äidin kanssa. Toiselle, vuonna 1918 syntyneelle naiselle oli annettu kotoa luettavaksi nuoren naisen opaskirja, ja vuonna 1917 syntynyt nainen oli löytänyt nuorena tätinsä kätköistä kirjan *Naisen siitinelo*, jossa *selitettiin kaikki tieteellisesti*. Saattoi myös olla, että valistus tuli liian myöhään: *lukiossa kun mul oli niin kiva jumppamaikka, joka sit selvitti, mut kaikilla oli sillon jo kuukautiset, et eihän siitä enää mitään hyötyä ollu siinä mielessä*. Lohduttelukertomuksille on kuitenkin positiivisuudestaan huolimatta tyypillistä häveliäisyys ja kainosteleminen.

Salailukertomuksissa kuukautiset ovat kirous, välttämätön paha, joka pitää kaikin keinoin pitää salassa. *Ihan niin kun olis kieroon kasvaneet*, taivastellaan vanhempien naisten negatiivista suhtautumista. Joillekin ei kukaan kerro kuukautisista saati opeta siteiden käyttöä, vaan heidän pitää *ite ratkasta se asia*. Täysin ilman neuvoja jää myös 1929 syntynyt nainen: *ei KUKAAN sanonu yhtään mitään*, hän puuskahtaa. Juuri salailu-kertomukset ovat aineistossa kaikkein yleisimpiä.

Joidenkin kotona siteisiin suhtauduttiin mutkattomasti, jolloin kertomukset ovat rohkaisu-kertomuksia. Nimitän niitä rohkaisukertomuksiksi, koska niissä äidit ja muut vanhemmat naiset esimerkkinsä voimalla rohkaisevat tyttöjä pitämään kuukautisia luonnollisena asiana. Niissä ei kuukautisia hävetty. Osa tytöistä oli selvillä siteistä, koska *niitä nyt väkisin joutu näkemään* pyykissä ja kuivumassa. Heidän äitinsä eivät siis yrittäneet salata siteiden olemassaoloa. Erään tytön äiti sairasti tuberkuloosia ja oli *kauheen valveutunu ehkä sen*

takia, kun hän niin suuren osan loppuelämästään eli sairaalassa. Äiti valmisti siteitä varastoon sairaalassa ollessaan. Siitä huolimatta, että kyseiselle tytölle kerrottiin kotona kuukautisista, hänenkin saamansa käytännön neuvot jäivät niukoiksi. Haastattelun aikana samainen nainen nimittäin tajuaa käyttäneensä sidettä väärinpäin. Hän on käyttänyt sidettä niin, että selstoffin eli selluvanun lisäysaukko on siteen alapuolella. Nainen järkeilee haastattelun kuluessa, että selstoffi pysyisi tukevammin siteen sisällä, jos aukko olisi päinvastoin siteen yläpuolella ihoa vasten (kuvio 5). Niitäkin tyttöjä oli, joita neuvottiin perusteellisesti, kuten erästä naista: Äiti lähti siitä paikasta ompelukoneen ääreen ja ompeli minulle pienet vyötäröliivit napakasta puuvillakankaasta (...). Sitten hän antoi siteen ja neuvoi sen käyttöä.

KUVIO 5. Kiinteillä silmukoilla virkatun siteen rekonstruktio, jossa selstoffin lisäysaukko on siteen päädissä. Siteen esikuva 1950-luvun alusta. Valokuva AS. H2 1939.

4.3 Se oli sellasta hävettävää juttua – arka asia

Useat naiset päivittelevät ääneen sitä, että heidän lapsuudessaan ja nuoruudessaan kuukautisista ei puhuttu. Aikuisen naisen perspektiivistä katsottuna nuoruusaikojen häveliäisyys tuntuu heistä käsittämättömältä kainostelulta. *Sehän on luonnollinen asia!* Heidän nuoruudessaan toki yhteiskuntakin oli erilainen, ja siksi on luonnollista, että salailu- ja lohduttelukertomuksia on aineistossa enemmän kuin rohkaisukertomuksia. 1900-luvun alkupuolen asenneilmapiiriin on mahdollista kurkistaa muun muassa kauno-kirjallisuuden avulla, sillä romaanit kertovat aina jotakin omasta ajastaan. Esimerkiksi Hellevi Outinen on tutkinut seksuaalisuutta 1920–80-lukujen tyttökirjoissa. Hänen tutkimissaan 1920–30-luvun ja 1950-luvun naisille suunnatuissa romaaneissa ei juuri kuvata naiseksi kasvamista tai kuukautisten alkamista, vaan ne peilaavat yleisesti sukupuolisuutta kohtaan vallinneita asenteita. Tyttökirjoissa seksuaalisuus on tabu, joka vaietaan kuoliaaksi ja jota pelätään. Seksuaalisuus on valjastettu palvelemaan perheinstituutiota. Outinen tarkentaa, että 1920–30-luvuilla seksuaalisuuden kuvaukseen liittyi torjuntaa ja

häpeää, ja seksuaalisuus nähtiin arjen järjestystä uhkaavana voimana.⁹³ Kuukautiset kertovat naisen lisääntymiskyvystä ja sitä kautta ne ovat merkki hänen seksuaalisuudestaan. Näin ollen voi ajatella, että se, miten tietynä aikakautena suhtaudutaan seksuaalisuuteen, kertoo aina myös jotakin kyseisen ajan ihmisten suhtautumisesta kuukautisiin.

Tutkimukseni naiset ovat eläneet läpi yhteiskunnallisen murrosvaiheen, jossa kuukautisiin liittyvä häveliäisyyden ilmapiiri on vaihtunut avoimuuteen. Heidän nuoruudessaan sukupuoliasioista ei ollut soveliasta puhua, kun taas nykyään *se* [sukupuolivalistus] *on aika aikasessa vaiheessa koulussakin, ja se on aivan oikein!* Siinä missä naisten nuoruudessa saattoi olla, ettei 13-vuotias tyttö ollut koskaan kuullutkaan kuukautisista, kuuluvat muun muassa *lisääntyminen sekä murrosiän fyysiset, psyykkiset ja sosiaaliset muutokset* nykyään opetussuunnitelmaan jo vuosiluokilla 5–6.⁹⁴ Erään naisen mielestä kehitys on mennyt oikeaan suuntaan: *Kyl mä oon tyytyväinen, että nykyään sanotaan suoraan, mitä se tarkoittaa, naiseksi tuleminen.* Toisaalta jo vuonna 1898 ilmestyneessä kirjassa *Mitä jokaisen naisen pitää tietämän* käsitellään sopivaa seksuaaliasioista kertomisen ajankohtaa hyvinkin avoimesti ja ennakkoluulottomasti:

*Koska nuorelle tytölle tulee kertoa visseistä asioista?(...) Minä tiedän, että suurin osa vanhemmista ei ajattele samoin kuin minä, mutta kuitenkin olen tyytyväinen menettelyni lopputuloksiin tässä suhteessa. Omien lapsieni suhteen en ole kärsinyt salaperäisiä kertomuksia esim. siitä, että muka haikara, lääkäri tai kättilö olisi tuonut pikku lapset, tahi että ne ovat löydetty jostakin lammikosta tai kaivosta. Samalla kun lapselle selitetään löytyvän asioita, joita ei sovi tehdä kevytmielisen keskustelun aineeksi, täytyy heille kuitenkin antaa luonnollinen ja oikea selitys, jonka he ymmärtävät. Jos taas äiti katsoo tarpeelliseksi puhua aivan suoraan ja ujostelematta, niin tehtäköön se.*⁹⁵

Jos äidistä tuntui vaikealta kertoa naiseksi kasvamisesta ja kuukautisista tyttärelleen, hänellä oli mahdollisuus antaa tytölle luettavaksi esimerkiksi 1922 ilmestynyt kirja *Kukkien puhjetessa. Kirjanen tytöille*, jossa lempeästi ja kaunein sanakääntein kerrotaan naiseksi kehittymisestä. Kyseinen kirjanen olettaa sitä lukevan nuoren tytön olevan autuaan tietämätön ja siksi se valistaa äärimmäisen hienovaraisesti: *Onpa sellaisiakin asioita tytön kehityksessä, että jos ei satu edeltäpäin tietämään niiden tapahtumain todellista merkitystä, niin voi säikähtyä, jopa luulla itsensä sairaaksi, vaikka ei olekaan.*⁹⁶

Eräs vuonna 1915 syntynyt nainen oli muualla piikkomassa kuukautistensa alkamisen aikoihin. Hän ihmettelee äitinsä arkuutta ottaa asia puheeksi: *Sitä mää ihmettelen, kun ei se äitikkään koskaan, ei se kysynyt, et "onks sul ollu kuukautiset". Että mää tykkään, et mää olsin*

(...) ehkä kysyny. Samansuuntaisesti asiaa järkeilee toinenkin nainen: *Mitä nyt tommostaki salailla täytyy, ku se kaikille tulee.* Yhden naisen puheista välittyy ymmärrys äitiä kohtaan, kun hän pohtii, että *se oli ilmeisesti äidillekin niin arka asia selittää tyttärelle, ettei hän sitä sanonu, että ”sitte vaihdat ja panet tohon”, et se oli niin jotenkin vaikeeta.*

Miksi kuukautisten alkamiseen on suhtauduttu niin häveliäästi? Eräs syy voi olla se, että neitsyyttä, naimattomuutta ja lapsettomuutta on pidetty poikkeavina ja epätyytyttävänä asioina aikana, jolloin naisen sosiaalinen olemus on ollut sidoksissa hänen suvunjatkamistehtäväänsä. Naisen elämän ideaalit vaiheet ovat olleet kuukautisiin päättyvä lapsuus, äitiys ja isoäitiys.⁹⁷ Aika kuukautisten alkamisesta avioliittoon on siis nähty eräänlaisena väli-tilana. Mitä pidempi vaihe sukukypsäksi tulosta on ollut avioliittoon, sitä ongelmallisemmaksi neitsyen asema on nähty perheessä ja yhteisössä. Jokakuukautinen menstruoiminen on ollut todiste naisen ”elävästä” seksuaalisuudesta, ja sen takia nainen on ollut vaarallinen niin kauan kuin joku mies ei ole ottanut naisen seksuaalisuutta haltuun.⁹⁸ Kuukautisten alkamisessa on kysymys myös rituaalisesta muodonmuutoksesta viattomasta lapsuudesta häpeälliseen naiseuteen. Naisten kokemukset pohjautuvat aina kulttuurisiin tabuihin ja sortaviin merkityksiin, joita naisen seksuaalisuudelle on annettu.⁹⁹ Kenties häpeä liittyy myös siihen, että sukupuolielimet tulevat ”näkyviksi”, kun niistä alkaa valua kuukautisverta.¹⁰⁰ Suurin osa naisista oli kuukautistensa alkamisen aikoihin autuaan tietämättömiä kaikista suvunjatkamiseen ja avioliittoon liittyvistä asioista. Miten tytöt olisivat voineet hävetä naiseuttaan ja seksuaalisuuttaan, kun he eivät edes tienneet, miten kuukautiset liittyivät lastentekoon! Eräs nainen puuskahtaa, että *voi pahalainen sentään, mä oon 1928 syntyny eikä mulle edes mitään neuvoa annettu avioliittoon menemisestä ja sen tarkotuksesta ja lapsien tekemisestä.*

Juuri häveliäisyys ja puhumattomuus kirvoittavat naisilta useita tarinoita. He näkevät jälkeinpäin asioissa koomisia, jopa tragikoomisia piirteitä. Nämä tarinat ovat salailukertomuksia. 1933 syntynyt nainen esimerkiksi kertoo ihmetelleensä lapsena äitinsä punatahraisia housuja pyykkikopassa. Pyykki kerättiin aittaan, jossa säilytettiin myös ruokatarvikkeita, kuten puolukkahilloa. Äidin selitys veritahroille oli, että ne olivat puolukkaa ja tarttuneet housuihin puolukkasaavin alta. Nainen kertoo kummastelleensa, että *”on sekin, että sinne nyt saavin alle laittaa”*. Aineistossa kerrotaan myös anopista, joka oli asunut lähetyssaarnaajamiehensä kanssa Afrikassa 1930-luvulla. Suunnitellessaan lapsen hankkimista anoppi ryhtyi hyvissä ajoin *keräämään näitä käytettyjä siteitä, mä en ym-*

märrä missä se niitä säilytti siinä hirveessä helteessä, ja lähetti pesuun aina muutaman kappaleen joka kuukausi tultuaan raskaaksi. Lähetysasemalla joka perheellä oli oma taloutensa, mutta pyykin pesivät samat afrikkalaiset pyykkärit. Nämä tiedottivat kaikkialle, jos jonkun perheenäidin siteitä ei enää tullut pyykkiin. Afrikkalaisessa kulttuurissa kun lasten saaminen on sosiaalisesti arvostettua. Toinen mahdollinen syy asiasta tiedottamiseen voi olla se, että juorut yleensä kiinnostavat ihmisiä. Kun anoppi oli kuudennessa kuussa, niin hän meni sitten lääkäriin sanomaan, että ”nyt vois tutkia”, että hän on raskaana. Lääkäri sano, että ”et sä oo raskaana, kun ei oo puskaradio sanonu mitään”. Lääkäri siis ihmetteli, ettei huhu ollut vielä hänelle asti kiirinyt.

Mitä naisilla on sanottavanaan siitä, millä tavalla miehet suhtautuivat kuukautisiin? Miehistä on hyvin vähän mainintoja, mikä kertoo siitä, että kuukautiset olivat niin perin juurin naisten asia, ettei se kuulunut miessukupuolelle lainkaan. Lapsiltakin kuukautiset ja siteet pidettiin piilossa. Erään vuonna 1933 syntyneen naisen lapsuudessa pojat *oli jostain pihasta sitte löytäny terveysseiteen, ja ne oli kepillä vieny sitä pitkin pihaa*. Uskovainen opettaja *oli, jestas kun se oli suuttunu, ja pojat oli ihan hätää kärsimäs, ku opettaja sano, et ”ne on oikeen asiallisia”, et ”niitä ei tartte nauraa”*. Tarina ei kerro, tiesivätkö pojat, mitä esinettä olivat riepottaneet. Aviomiehen kanssa ei tarvinnut enää olla välttämättä häveliäs: *Ei niitä nyt sellasia asioita loputtomiin avioliitossa salata*.

Myös siteistä käytettyihin lempinimiin liittyy huumoria. Hauskat nimitykset olivat käytössä esimerkiksi samanikäisten tyttöjen kesken. 1940–50-lukujen vaihteessa sairaanhoitajaopistossa opiskelijat kutsuivat siteitä *kallen kauluksiksi*. Vuonna 1915 syntynyt nainen muistaa, että *samanikäisten kanssa puhuttiin ”paateistakin”*. Myös miehet saattoivat vitsailla siteistä, ja nipuissa myytävien ostositeiden yleistyttyä *ainakin miehet (...) puhu oravannahkoista*. Oravannahka-nimitys lienee tullut siitä, että niin ikään nahkoja on myyty nipuittain. Jotkin nimitykset olivat peitenimiä, joita käytettiin lasten kuullen: *Vanhemmat naiset nimittivät leikillisesti vieraskamarin ikkunaverhoiksi niitä siteitä*. Myös kuivumassa roikkuneet neulotut ja virkatut siteet saivat mielikuvituksen liikkeelle, ja monin paikoin niitä kutsuttiin linnunkiikuiksi. Kyllähän side, jossa on lenkit tai nauhat molemmissa päissä hieman pienikokoista keinua muistuttaa! Muita, arkisia nimityksiä siteille olivat resu, rasu, trasu, riepu, rätti, tukko ja lappu. Aineiston vanhimmassa osassa, vuodelta 1914 olevassa Duodecim-aineistossa mainitut siteiden nimitykset ovat hieman erilaisia: esimerkiksi

imuliina, stoptuuki, kuukautisliina, vuotoriepu, häpyside, iltti ja tukeliina. Saattoi myös olla, ettei niillä [siteillä] *sen kummenpaa nimeä ollu.*

Nuoruuden kuukautiskokemukset ovat vaikuttaneet siihen, miten jotkut naiset menettelivät tyttäriensä tullessa siihen ikään. Vuonna 1933 syntynyt nainen, joka haastattelussa moneen kertaan päivitteli äitinsä ja muiden nuoruutensa aikuisten häveliästä suhtautumista kuukautisiin, ei koskaan piilotellut siteitä omilta lapsiltaan. *En mä yhtään niitä häpeilly! Enkä ketään muutakan sitten, että kyl sen perhees kaikki näki, että ihan kun tulin saunasta, ni laittelin siinä ja otin pois.* Kuukautisia koskevaan luontevaan suhtautumiseen nuorena tottunut nainen puolestaan olisi voinut mielestään valistaa omaa tyttärtään paremmin kuin mitä teki: *Huonosti minäki häntä etukäteen valistin kyllä oikeestaan, että aika myöhäseks se jäi* (nauraa). Vuonna 1929 syntynyttä naista, joka ei eläissään puhunut edes äitinsä kanssa kuukautisista, oli hämmentänyt eräs keskustelu veljensä kanssa hiljattain. He olivat puhuneet veljen lapsenlapsista, ja veli oli todennut, että nehän ovat sen ikäisiä, että niillä alkavat kuukautisetkin. Nainen oli ollut vaikeana ja ihmetellyt, että kuinka se, miesihminenkin vielä. Hän itse ei ole koskaan jutellut kuukautisista edes sisarensa kanssa, saati sitten veljensä!

5 KUUKAUTISSITEITÄ VOI ITSEKUKIN VALMISTAA

5.1 Äiti antoi valmiina tai itse tehtiin

Kuukautissiteitä voi ommella pellava- tai vohvelikankaasta, tai vanhoista pyyheliinoista, lakanoista j. n. e. Nämä siteet ovat pestäviä. Siteitä voi myös laittaa kiertämällä hieman pumpulia rullaksi, jonka peittää harsokankaan palasella tai puhtaalla rievulla. Tällaiset siteet poltetaan käytettyä. Side kiinnitetään lukkoneuloilla, napeilla tai silmukoista vyöhön tai nauhaan vyötäisille. Tähän tarkoitukseen sopivia vöitä saa ostaa mutta yhtä helposti ompelee sellaisen itse.¹⁰¹

Näin neuvotaan siteiden tekemistä vuonna 1923 suomeksi ilmestyneessä kirjassa *Nuoren naisen terveys*. Ohje on harvinaisen yksityiskohtainen, sillä Suomessa julkaistuissa 1900-luvun alkupuolen terveysoppaissa, lääkärikirjoissa tai lehdissä on vain joitakin suppeita mainintoja siteiden käyttämisestä ja tekemisestä. Kirjoissa julkaistut ohjeet olivat hyvin ylimalkaisia, kuten lääkärikirjassa *Hälsa och sjukdom* vuodelta 1930: *En stoppduk kan vara virkad eller stickad av bomullsgarn eller sydd av bomulls- eller helst linnetyg.*¹⁰² Naiset käyttivät 1900-luvun alkupuolella pääosin kotitekoisia siteitä. Tehdasvalmisteisia

siteitäkin lienee käytetty ainakin lehtien sideilmoituksista päätellen. Naiset tekivät siteensä itse tai sitten joku naispuolinen sukulainen – esimerkiksi äiti tai tati – oli tehnyt siteet valmiiksi.¹⁰³ Osa sai siteiden tekemiseen neuvoja ja osa keksi itse, millaisia teki. Pääsääntönä oli, että ilman ohjeita jääneet käyttivät vanhoista tekstiileistä leikattuja *rättejä* ja *trasuja*, ja ohjeita saaneet valmistivat siteensä lankatekniikoilla tai flanellikankaasta. Tietoa siteiden valmistuksesta levittivät esimerkiksi naisopettajat, kättilöt, sairaanhoitajat ja lääkärien rouvat.

Nuoria tyttöjä opettaneet opettajat suhtautuivat kuukautisiin hyvin vaihtelevasti. Joku kansakoulun naisopettaja oli kuin *seipäännielly* ja *punanen ku krapu* intiimejä asioita käsiteltäessä, kun taas toinen teetti tytöillä *käsityönä sidevyön ja flanelisia terveysteitä*. Kuukautisvalistuksen antaminen oli opettajan itsensä päätettävissä. 1930-luvulla opettajia ohjeistettiin sukupuolihygienian opettamisesta Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean julkaisusarjassa seuraavasti:

*Liian suppea esitys on sittenkin vähemmän haitallinen kuin liian laaja, samoin kuin että jos opettaja on epätietoinen jonkin seikan puheeksiottamisen suotavuudesta, on parempi sivuuttaa se kokonaan kuin antautua epäonnistumisen vaaran alaiseksi.*¹⁰⁴

Aineiston perusteella on ilmeistä, että monikaan opettaja ei halunnut ottaa epäonnistumisen riskiä, vaan jätti aiheen kokonaan käsittelemättä. Vuonna 1919 syntynyt nainen muistelee, että *kansakoulun yläluokilla kävi kunnan terveystisar koululla pitämässä tytöille tarkoitettua terveystunnin. Hän myös neuvoi siteiden käyttöä ja esitteli niitä*. Eri tahojen järjestämällä ompelukursseilla opetettiin myös siteiden valmistamista. Siteitä valmistettiin esimerkiksi talouskoulussa vuonna 1936, kansanopistossa ja pienviljelijäyhdistyksen ompelukursseilla, jossa *jokainen sai valmistaa sidevyön kangassuikaleesta. Ohjaaja neuvoi käyttämään nappeja ja -reikiä hakaneulojen asemesta*. Eräs nainen arvelee, että hänen äitinsä oli oppinut siteiden virkkaamisen käydessään tyttöjen käsityökoulua: *kai ne oli siel sitten opettanutkin sen, minkälaisesta langasta se piti tehdä*.

Erään 1915 syntyneen naisen kättilö-sisar opetti häntä *tekemään oikeat siteet*. Nuo siteet *olivat keskeltä kolminkertaset ja kummastakin päästä yksikertaset ja niissä oli kudottu napinläpi*. Erään naisen äiti *oli ollut sairaanhoitajana nuorena tyttönä siis ennen avioliittoaan, hän kutoi pumpulilangasta suorakaiteen muotoisen kappaleen, taittoi eli viikkasi sen neljän kerran ja virkkasi molempiin päihin lisuketta kaventaen lopuksi napinreikään*. Vuonna 1933 syntyneelle naiselle siteen virkkaamisen näytti sisarpuoli, joka oli sairaalassa

emäntänä. Tälle oli yllilääkärin rouva näyttänyt, *mitä hän tekee ja minkäläistä lankaa oli*. Siteiden tekemistä oli vuonna 1899 syntynyt nainen oppinut myös kaupungissa asuvilta serkuiltaan. Eräs 1915 syntynyt vastaaja muistelee, että *Kotikasvatusyhdistyksen kirjasessa oli neuleohje puuvillalangasta patenttineuleena, molemmissa päissään napinlävet, joista kuminauhavyöt*. Kuviossa 6 on yksi versio patenttineulossiteestä.

KUVIO 6. Patenttineulosside, kolminkertainen. Virkatut päädyt. Pituus 39 cm ja leveys 8 cm. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

Toisaalta ohjeita ei saatu *välttämättä keltään*. Side tehtiin sen mukaan, *mikä vaan tuntu mukavalta ja sopivan kokoselta*. Itsenäisellä tuotekehittelyllä on siis myös ollut oma roolinsa sidemallien syntymisessä. Vuonna 1919 syntynyt nainen kertoo, miten tiedonsaanti hänen kohdallaan meni sivu suun, kun *kansanopistossakin johtajatar terveysoppitunneilla sivuutti aiheen sanomalla: minä uskon että teidän jokaisen äidit ovat teille asiasta puhuneet, siirtyen toiseen aiheeseen*.

Mun äidilleni oli opetettu, kuinka se tehdään, mutta mun ei tarvinnu sitä sitte enää opetella, kiteyttää 1935 syntynyt nainen sen, miten siteiden itsetekemisestä alettiin hiljalleen siirtyä ostositeisiin. Samalle naiselle oli äiti tehnyt siteet valmiiksi: *mul oli sellanen äiti, joka huolehti kaikki asiat. Ne kai kuulu jokaisen peruskäsitöihin, pannulappuja ja kuukautissuojia, arvelee eräs nainen lakonisesti. Nekin naiset, jotka eivät olleet omia siteitään tehneet, olisivat kyllä pystyneet sellaiset tekemään: kyllä mä olisin pystynyt tekemään, mut kun ei mul ollu tarvetta*, selittää eräs nainen. Vuonna 1915 syntynyt nainen kertoo, että *siteet täytyi neuloa niin, ettei kukaan vaan kysynyt, mitä sä teet siitä*. Siteiden tekeminen ei ollut välttämättä helppoa, ja eräskin nainen kertoo ensimmäisen siteensä virkkaamisesta, että *vähän tietysti hermoilin sen kans, kun ei se ensimmäinen nättiä tullu*. Tehtyään useita siteitä itselleen hän teki siteitä toisillekin ja antoi sisarilleen, *että oppivat sen sitte*.

Jotkut tekivät itselleen kunnollisia siteitä vasta aikuisena. Eräs 1894 syntynyt nainen kertoo olleensa vasta 20-vuotias, kun hän alkoi virkata itselleen siteitä. Syynä lienee ollut se, ettei siteiden käyttäminen levinnyt maaseudulla yhtä nopeasti kuin kaupungeissa ja se, etteivät nuoret tytöt saaneet kunnollista opastusta siteiden tekemiseen. Vuonna 1928 syntynyt nainen teki itselleen siteet äidin siteiden mallin mukaan. Hän kertoo tehneensä kuitenkin vähän lyhkäsempää, *ku mä oon pienikokonenkin* (kuvio 7). Äidin siteet olivat nimittäin *aika reilun pitusia*, ja naisen itselleen tekemät siteet olivat noin 40 cm pitkiä. Saattoi myös olla, että tyttö teki siteensä itse tietämättä, mitä teki. Vuonna 1927 syntyneen naisen äiti oli neulottanut kymmenen vanhoilla tyttärillään lappusia, joihin hän salaa virkkasi myöhemmin napinlävet. *Hän sanoi että ”näitä tarvitaan”*, kun tytöt olivat kysyneet, *”miksi näitä neulotaan?”*

KUVIO 7. Joustinneuleella neulotun siteen rekonstruktio. Side on molemmilta sivuilta auki ja sen päätykolmiot ovat neulotut. Pituus 40 cm. Esikuva 1940–50-luvulta. Valokuva Mikko Kinnunen. H7 1928.

Osa haastattelemistani naisista muisteli itsetehtyjä siteitä nostalgisesti. Vuonna 1928 syntynyt nainen vertasi ostositeitä itsetehtyihin ja vakuutti, että neulotut siteet eivät hanganneet kuten ostetut. Esinenostalgia voi yhdistyä esineiden käytännöllisyyteen ja tarpeellisuuteen, vaikka ne olisivat kehityksen myötä korvautuneet aivan uusilla tavoilla ja tavaroilla.¹⁰⁵ Tässä tapauksessa nostalgisointi liittyi siihen, että joidenkin naisten mielestä itsetehdyt siteet olivat mukavia käyttää toisin kuin itsetehdyt siteet syrjäyttäneet *selstoffivaipat*.

5.2 Patenttineuleesta pylväisiin

Naisten mukaan yleisin tapa tehdä siteitä oli joko neulomalla tai virkkaamalla. Lankatekniikoiden etuna oli parempi imukyky kankaisiin siteisiin verrattuna. Museoiden kokoelmien siteet ja tekemäni siderekonstruktiot osoittavat, että virkatut siteet ovat paljon kovempia ja jäykempiä kuin neulotut siteet. Neulottua sidettä naiset pitivät myös tiiviimpänä: *kas se tuli sitte vähä tiiviimpää kun mikään virkkaaminen*. Neulotut siteet olivat

hyvin kestäviä: *emmä usko, että mun ne hajos koko aikana, kun se käytös oli.* Eräällä 1928 syntyneellä naisella oli käytössään tätinsä neulomia siteitä, joiden neulos oli ns. korin pohjaneuletta, kuten kuvioista 8 näkyy. Nainen itse nimittää neulosta sokeripalaneuleeksi ja sanoo, että *ne oli kovia.* Patenttineulos sen sijaan oli *ihanan pehmeä.*

KUVIO 8. Neulotun siteen rekonstruktio, ns. korin pohjaneuletta, päätykolmiot neulottu ainoikeinneuleella. Pituus 43 cm ja leveys 9 cm. Esikuva 1940-luvulta. Valmistanut Marjatta Metsovaara. Valokuva AS. H4 1928.

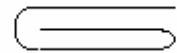
Lisäksi neulotuissa siteissä käytettiin joustinneuletta, sileää neuletta, pitsimäistä neuletta ja patenttineuloksen muunnelmia. Yleensä siteet oli taitettu pitkittäin eli silmukkaketjun suuntaisesti, mutta joitakin poikittain taitettujakin oli. Jos neulos on taitettu pitkittäin, se tiivistyy venyessään ja pitää näin ollen vuodon paremmin. Päinvastaisen ilmiön huomaa esimerkiksi resoreissa: jos resoria venyttää poikittaissuuntaan eli silmukkakerrosten suuntaan, resorin neulos harvenee. Yleistä oli, että neulottuun siteeseen tehtiin kiinnityslenkit virkkaamalla. Vuonna 1928 syntyneellä naisella oli neulottuja siteitä, jotka olivat molemmista sivuista auki. Hän neuloi kaksi kertaa siteen pituisen pätkän, jonka hän taittoi kaksinkerroin ja jonka molempiin päihin hän teki kolmiot ja kiinnityslenkit (kuvio 7).

KUVIO 9. Kiinteillä silmukoilla virkattu, kaksinkertainen kuukautisside. Pituus 35 cm, leveys 7 cm. Luetteloimaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

Eräs tyttö oli yrittänyt virkata kansakoulunopettajansa pyykkinarulla roikkuneiden siteiden mallin mukaan itselleen siteitä, *mutta ne olivat kovia.* Toinen, sekä neulottuja että virkat-

tuja siteitä käyttänyt nainen selittää, miksi virkatut ovat kovia: *kato se silmukka kiertyy sieltä, niin se tekee niinku sellasia nystyröitä siihen, et mä en pitäny niistä*. Sama nainen pohtii, ettei virkattujen siteiden epämiellyttävyyks välttämättä johtunut siitä, että ne olivat virkattuja. *Saatto olla, että niissä tekeleissä sattuu oleen kovempi lanka*. Hänen siteensä oli virkattu pylväillä, mikä on hänestä outoa, koska pylväillä virkattu *on huterampi*. *Eihän se oo tiiviskään*. *Emmä ymmärrä, mitä mun tätini oli ajatellu, oliko hän sitte ajatellu, että siitäkin tulee vaihtelua*, sanoo samainen nainen ja nauraa hersyvästi päälle. Pylväillä virkattut siteet, niin kuin muutkin siteet, *tuppas vähän venymään pituussuunnassa*. Siteitä virkattiin myös kiinteillä silmukoilla, kuten kuvion 9 side. 1933 syntynyt nainen virkkasi kuviossa 10 olevan siteen mukaiset siivekkeelliset siteensä aloittamalla kiinnityslenkistä, virkkaamalla ensin keskiosan ja sen jälkeen siivekkeet. Käyttäessään sidettä hän pani siteen keskiosan päälle vielä kankaanpalan, jonka hän oli *muotoillu saksilla, että se ei yhtään sieltä irronnu*. Siivekkeet hän taittoi siteen päällipuolelle, toisin kuin nykyisissä siivekkeellisissä siteissä on tapana.

KUVIO 10. Kiinteillä silmukoilla virkatun, siivekkeellisen siteen rekonstruktio. Esikuva 1940–50-luvulta. Taiteltuna side on kolminkertainen. Valokuva AS. H9 1933.

Siteitä valmistettiin käsintekemisen lisäksi myös neulekoneilla. *Kun kutomakoneita ilmestyi kylään, kudotettiin kutojalla näitä lappuja*, muistelee vuonna 1913 syntynyt nainen. Neulekonemainokset 1920–30-lukujen vaihteesta kehottavat: ”Hankkikaa itsellenne itsenäinen toimeentulo Perssonin kutomakoneella” (kuvio 11). Eräs 1923 syntynyt nainen asui nuorena tyttönä talvisin kirkonkylällä tällaisen kutojan luona. *Kutoja kutoi myös kirkonkylän rouville pumpulilangasta kuukautissiteitä*. *Näistä sain mallia kutoa niitä puikoilla itselleni*, nainen kertoo. Varakkaammilla naisilla oli varaa ostaa siteitä valmiina: eräs vuonna 1921 syntynyt nainen käytti itse siteenä nelinkerroin taitettua kangasta, mutta hänen palveluspaikkojensa *rouvilla oli sellaiset kutomakoneella teetetyt siteet pumpulilangasta*. Eräälle naiselle oli isän serkku sanonut, että *viet langat kutojalle ja teetät*. Siteitä

myivät myös kulkukauppiat, ja toriltakin sai ostaa siteitä. Kutojalla neulotetut siteet olivat kolminkertaisia, muistelee 1909 syntynyt nainen. Kutojan tekemät siteet saavat kehuja: Aiemmin virkattuja siteitä käyttänyt nainen osti opistoon mennessään *sellaisia kudottuja valmiina. Ne olivat hyviä*. Konekutojalla teetetyt siteet *kesti kymmeniä vuosia*, vakuuttaa toinen. Ne pysyivät myös paremmin paikoillaan kuin itsetehdyt ja niiden *imukyky oli hyvä*. (Kuvio 12.).

**Kutomakurssi
ilmaiseksi**

Jokaiselle Perssonin kutomakoneen ostajalle annamme suuressa, ajanmukaisessa kutomakoulussamme pätevien opettajattarien johdolla *ilmaisen kutomakurssin*.

Perssonin kutomakoneesta annamme kymmen vuoden kirjallisen takuun. Tämä on Perssonin kutomakoneen melkein kulumattoman teräksen, sen huolellisen tarkkuustyön ja ensiluokkaisen rakenteen ansiota.

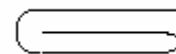
Hankkikaa itsellenne itsenäinen toimeentulo Perssonin kutomakoneella. Perssonin avulla on kutoma-ammatti kannattavaa ja hauskaa. Valitkaa apulaiskesenne sama kone kuin tuhannet maamme edistyneimmistä kutomaliikkeen harjoittajista, valitkaa

UUSI PERSSON.

OSAKEYHTIÖ NEQVUS

KUVIO 11. ”Hankkikaa itsellenne itsenäinen toimeentulo Perssonin kutomakoneella. Perssonin avulla on kutoma-ammatti kannattavaa ja hauskaa.”
Koti. Kotikasvatusyhdistyksen äänenkannattaja. 1/1931. Valokuva AS. Helsingin yliopisto.

KUVIO 12. Neulekoneella neulottu side. Siteen päädyt ovat tiheämpää neulosta kuin keskiosa. Päädyt on ommeltu kiinni. Pituus on 31 cm, leveys n. 8 cm. ECM 3612:7. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

5.3 Ompelukoneella tai käsin

Kankaaiset siteet olivat joko vanhoista tekstiileistä tai uudesta kankaasta tehtyjä. *Vanahoista lakanoosta ja vanahoista tynnyliinoista, tietysti miesten paian helemoosta* leikattiin sopivia paloja. Mikäli siteet viimeisteltiin ompelemalla, kangas taiteltiin moninkerroin ja reunat ommeltiin joko ompelukoneella tai käsin. Joidenkin mielestä *miehen paijan helmaa* ei missään tapauksessa saanut käyttää siteen tekemiseen. Siteenä käytettiin myös *pehmeistä vanhoista paitoista tehtyjä topattuja tynnyjä*.

Terveystieteiden tutkimuskeskuksissa toistuu nelikulmaisen kangassiteen ohje, mutta muunlaisia ohjeita ei ajan kirjoissa tai lehdissä juuri ole. Kuvien 13 ja 14 nelikulmaista sidettä vastaavan siteen teko-ohje on vuonna 1905 suomeksi ilmestyneessä kirjassa *Naisten siitintelo säännöllisessä ja kivullosessa tilassa*:

KUVIO 13. Tällaisten neliönmuotoisten kankaisten kuukautissiteiden ohjeita on julkaistu joissakin elämänohjekirjoissa. Kangas on toimikassidosta. Siteen koko on 31 cm x 31 cm. ECM 2655:6. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

Niitä voi tehdä monenlaisia, mutta yksinkertaisinta on käyttää nelikulmaista vaatekappaletta, 35 senttim. joka suuntaan, karkeasta liinasta, (hätätilassa pumpulistakin), jonka kahteen vastakkaiseen kulmaan ommellaan nauhasilmukat. Liinan silmukattomat kulmat käännetään päällekkäin, niin että liina tulee kaksinkerroin, jonka jälkeen se kiinnitetään hävyn päälle vyötäisten ympäri kiertävällä nauhalla, joka kulkee silmukoitten läpi ja pysyttää siten liinaa kohdallaan. Yksi tai kaksi tusinaa tällaisia liinoja on mitätön kulunkin, joka vastaa hyvin sijansa naisen vaatehistossa. Tätäpaitsi käytetään T-muotoisia siteitä, joka pysyttävät paikoillaan vanusta tai muunlaisista imevistä aineista tehtyä käärettä.¹⁰⁶

KUVIO 14. Kankainen side taiteltuna vinottain, jolloin siteen keskellä on viisi kangaskerrosta. ECM 2655:6. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

Vaikka nelikulmaisen kangassiteen ohjeita oli saatavilla, eivät monetkaan naiset sellaisia käyttäneet. Kuitenkin joillakin oli *4-kulmaisia, valkeesta flanelista tehtyjä siteitä, joissa oli lenkit* tai *nelikulma pehmeä liina, jossa oli reijät kulmissa ja napit oli liivissä*. Eräs 1902 syntynyt nainen muistaa, että kun hänen sisarensa hyväksyttiin sairaanhoitokouluun joskus siinä 1916–17, oli varusteissa oltava m. m. *näitä neliskulmaisia vohvelikankaisia liinoja. Ompelija niitä päärmäsi, mutta ei meille nuoremmille sanottu, mitä ne olivat.*

Miksi naisilla ei ollut kirjojen ohjeiden mukaisia siteitä? Ketkä terveydenhoito-oppaita oikein lukivat? Nuorten naisten oppaita tutkinut Männistö on sitä mieltä, että oppaat oli pääosin tarkoitettu hyväosaiselle porvaristolle. Se näkyy siinä, miten oppaat kehottavat välttämään kuukautisten aikana turhaa rasitusta ja liikuntaa, vaikka kansannaiselle tällainen suositeltu lepäily on ollut mahdotonta.¹⁰⁷ 1900-luvun alkupuolella Suomi oli maatalousvaltainen maa: esimerkiksi vuonna 1930 ammatissa toimivista suomalaisista 61 prosenttia sai elantonsa maataloudesta.¹⁰⁸ Männistön tutkimissa nuoren naisen oppaissa suhtautuminen naisruumiiseen muuttuu eri aikakausien myötä. Autonomisen ja itsenäistyvän Suomen aikana työistä kasvatettiin hänen mukaansa siveellisiä äitejä. Sodan ja rauhan aikaisen nuoren valtion tarpeet olivat ristiriitaisemmat, sillä toisaalta tytön piti valmistautua loputtomaan ruumiilliseen työhön ja toisaalta perheenemännäksi ja äidiksi.¹⁰⁹

Suomen muuttuminen kaupungistuneeksi hyvinvointivaltioksi on muuttanut muutakin kuin vain naisen arkea. 1930-luvulta lähtien tapahtunut lapsuuden institutionalisoituminen merkitsi tytöille lisää ristiriitaisia rooliodotuksia. Tyttöjen piti oppia koulussa kaikki porvarilliseen naiskuvaan sisältyvät taidot, mutta myös poikien kanssa yhteisissä aineissa piti pärjätä.¹¹⁰ Ero 1900-luvun alkupuoliskon varovaisten ja harkitsevasanaisten sukupuolivalistusoppaiden ja nykypäivän seksiä pursuavan median välillä on suuri. Toisaalta vaikka naiskuva sekä intiimeistä asioista puhuminen ja kirjoittaminen on muuttunut, nuorten tyttöjen

elämä ei välttämättä ole sen helpompaa nykyäänkään. Sari Näre esittää, että 1900-luvun loppua kohden kulttuuriamme on leimannut intiimien asioiden käsittely ja esittely julkisessa tilassa ja mediassa. Näre kutsuu tätä ilmiötä *julkisuuden intimisoitumiseksi*, ja lisää, että se merkitsee ”työille entistä rankempaa tietoisuutta ruumiillisuudestaan”.¹¹¹

6 SE OLI KYLLÄ HYVIN SIMPELI LAITOS

6.1 Lapsena luulin niitä kaulasiteiksi – siteiden malli

Kankaiset siteet taiteltiin moninkerroin, jolloin niistä tuli neljästä kahdeksaan kerrosta paksumia. Virkatut siteet olivat yleensä kaksinkertaisia, kuten kuvion 15 side, ja neulotut siteet kolminkertaisia, koska virkattu pinta on usein paksumpi kuin neulottu. Virkattu side on myös jäykkä ja melko kova, jolloin sisäänpantava täyte ei putoa helposti siteen välistä, vaikka side olisikin auki yhdeltä sivulta. Neulottu side on sen sijaan löysä, jolloin mahdollinen täyte pysyy paremmin pussimaisen siteen sisällä. Kaikki naiset eivät käyttäneet siteidensä sisällä täytettä. Joissakin siteissä on vain yksi kerros, kuten kuvion 16 joustinneulesiteessä. Siteen taittelemisenkin saattoi tehdä erilaisilla tavoilla. Lähes kaikki virkatut ja neulotut siteet sekä jotkin kangassiteet ovat joltain sivultansa auki: joko toiselta pitkältä sivulta, molemmilta pitkiltä sivuilta tai jommasta kummasta päästä. Avonainen rakenne oli helpompi pestä, sillä siten side aukeni pestäessä tasoksi.

KUVIO 15. Pylväillä virkattu kaksinkertainen side. Päätykolmiot tehty ruutuvirkkauksella. Pituus 33 cm ja leveys 9 cm. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

KUVIO 16. Joustinneulosside, yksinkertainen. Toisessa päädyssä silmu, toisessa neulottu kiinnitysosa. Pituus 47 cm ja leveys 12 cm. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

Siteiden pituudet vaihtelevat vajaasta 30 senttimetrinä yli 50 senttimetriin. Siteissä on keskiosa eli imuosa ja päädyt kiinnitysratkaisuineen. Päädyt ovat joko suorat tai useammin kolmionmuotoiset, ja niissä on silmut tai napit. Siteen pituuteen vaikuttaa ennen kaikkea sen kiinnitystapa. Esimerkiksi suoraan vyötäröllä olevaan nauhaan pujotettavan siteen on oltava pidempi kuin siteen, joka kiinnitetään sidevyöstä roikkuviin nauhoihin. Toinen siteen pituuteen vaikuttava tekijä on sen käyttäjän koko. Kankaiset siteet ovat aukinaisina neliskulmaisia, ison nenäliinan kokoisia vaatekappaleita, joissa on ”lempukat” kulmissa. Kangassiteiden sivun pituus on 30–35 cm, ja niitä käytettiin vinottain taitettuina. Aineistossa on yksi maininta siitä, että myös patenttineulosside taitettiin vinottain. Siteiden leveys taiteltuna eli käyttövalmiina on 6–13 cm, useimmat siteet ovat kuudesta kahdeksaan senttimetriä leveitä.

Siteitä myös nimikoitiin, sillä ne olivat henkilökohtaisia esineitä. Joihinkin museoiden kokoelmien kuukautissiteisiin on nimikoitu etu- ja sukunimen ensimmäiset kirjaimet, kuten ”DB” (kuvio 17), ”SN” tai ”ER”, koko etunimi ”LEA” tai etunimen ensimmäinen kirjain ”L” (Lea) tai ”N” (Naima). Nimikointilanka on kyseisissä siteissä punaista, sinistä tai mustaa. Pistoina on käytetty etu-, jälki- tai ristipistoa.

KUVIO 17. Ristipistoin kirjoitetut punaiset nimikirjaimet ”DB” virkatussa siteessä. Siteen kolmiopäädyt tehty taittamalla päätyjen kulmat siteen sisäpuolelle. Pituus 31 cm, leveys 8 cm. Luetteloimaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

6.2 Kai sen teki jokainen mistä sai – materiaalit

Jos kukaan ei neuvonut siteiden valmistuksessa, tehtiin ensimmäiset siteet vaikka vanhoista liina- ja alusvaatteista, kuten kuvion 18 side: *ne ol tossiaan vanhoosta vaatteesta revittyjä, semmosia rättiä*. Vuonna 1929 syntynyt nainen näki nuorena äidillään virkattuja siteitä, mutta koska hän ei puhunut kuukautisistaan muutenkaan äidilleen mitään, hän yritti tehdä itselleen siteitä vanhan yöpaidan helmasta. Puolipellavaisista tyynyliinoista, puuvillaisista paidanelmoista ja flanellisten alushousujen yläosista leikattiin paloja, joista siteitä ommeltiin. Trikoonalusvaatteiden tulo merkitsi uudenlaista mukavuutta myös kuukautisten suhteen: kuluneista trikooalushousuista tehdyt siteet olivat miellyttäviä pitää, koska trikoo oli materiaalina pehmeämpää ja joustavampaa ja siten käytössä parempaa kuin kudottu kangas. *Siitähän oli jo kauheen hyvä tehdä ku se oli pehmeätä*. Neulotut siteet olivat kuitenkin mukavampia käyttää kuin trikoiset. Lisäksi kankaasta leikatuilla siteillä oli taipumus hajota nopeasti, koska ne olivat jo valmiiksi kuluneita ja ohuita.

KUVIO 18. Loppuun käytetty trikoosta valmistettu kuukautisside. Pituus 28 cm, leveys 6 cm. Luetteloimaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

Säästäväisyys, tekstiilien kalleus ja materiaalipula olivat syynä siihen, että siteitä tehtiin vanhoista tekstiileistä. Kiire tai taloudelliset rajoitteet saattoivat olla syynä myös: *[t]yötä oli niin paljon ettei niitä olis ehtinyt neuloa. Eikä millä saanut lankaa*. Kirjassa *Nuoren naisen terveys* vuodelta 1923 opastetaan taloudellisesti, että kuukautissiteitä voi ommella *vanhoista pyyheliinoista, lakanoista j. n. e.*¹¹² Siteet olivat valkoisia, sillä liina- ja alusvaatteet olivat valkeita ja valkoisen pyykin saattoi keittää lipeässä. Värillisistä kankaista ei tehty siteitä, koska pesuongelmien ohella värillinen sidekangas *katsottiin epäterveelliseksi*.

Siteinä käytettiin myös pellavaisia pyyheliinoja tai nimenomaan pellavakangasta, koska *[p]ellavainen lähti pyykissä puhtaaksi, mutta [p]umpulivaatteesta ei veri lähtenyt yhtä hyvin*. Pellavalla onkin kuukautissiteitä ajatellen joitakin parempia ominaisuuksia kuin puuvillalla: pellava imee erittäin hyvin kosteutta eikä lika tartu pellavaan helposti, koska pellavakuidut ovat sileitä.¹¹³ Vaikka pellavakangas on uutena melko jäykkää, vanhoista pellavaisista tai puolipellavaisista alus- ja vuodevaatteista siteiksi leikatut kangaspalat eivät olleet kovia, koska ne olivat jo valmiiksi pehmeiksi kuluneita. Siteiksi käytetty puolipellavakangas (kuvio 19), jossa loimi on puuvillaa ja kude pellavaa, on itse asiassa pesemisen kannalta huono raaka-aineyhdistelmä. Puuvillaloimi tarvitsee nimittäin puhdistuakseen sen verran kovan pesun, että pellavakude kärsii siitä.¹¹⁴ Syy siihen, miksi kankaan loimena oli puuvillaa ja kuteena pellavaa, on se, että puuvillalanka kestää loimilankana paremmin kuin pellavalanka.

KUVIO 19. Kankainen siderekonstruktio puolipellavasta, jonka päädyissä lankasilmut. Esikuva 1920–30-luvulta. Valokuva AS. H1 1915.

KUVIO 20. Laamapaidasta valmistettu, topattu kuukautisside, 1930–40-luku: ”Laamapaita oli hyvä tarvike, hiha irti ja sisään paljon kangasta jne.”¹¹⁵ Pituus 31 cm, leveys 13 cm. J78-27. Valokuva AS. Helsingin kaupunginmuseo.

Flanellikangas oli myös materiaali, jota monet käyttivät kuukautissiteiden tekoon. Myös valmiiksi putkimaiset vaatekappaleet, kuten puuvillaiset sukanvarret ja laamapaidan hihat, kävivät siteiksi vanhoilla räteillä tai selstoffilla täytettyinä. Kuviossa 20 on laamapaidasta tehty side. Vanhoja laamapaitoja käytettiin paljon siteiden materiaalina. Laamapaitojen *miehusta ja hiat oli vedetty sisäkkäin*. Eräs 1912 syntynyt nainen, jonka siteet oli tehty juuri *pumpulisukan varresta ja laamapaidan tähteistä*, katseli kadehtien sisarensa siteitä, jotka olivat uudesta flanellista tehtyjä: *Ajattelin usein, että onkohan minulla koskaan varaa hankkia tuollaisia*.

Suomessa puuvillaa on saanut vuodesta 1827 lähtien, kun Finlaysonin tehdas perustettiin Tampereelle. Vähitellen puuvillalanka levisi maaseudulle, missä se alkoi kilpailla vanhojen raaka-aineiden, villan, pellavan ja hampun, kanssa.¹¹⁶ Puuvilla kestää pesua ja lämpötilanmuutoksia erittäin hyvin,¹¹⁷ mikä tekee puuvillasta erinomaisen kuukautissidemateriaalin. Kuukautissidehän joutui melko kovakouraisen käsittelyn kohteeksi pesuvaiheessa. Puuvillan muita hyviä ominaisuuksia ovat miellyttävä tuntu, hengittävyys, kestävyys, kosteuden imemiskyky ja se, ettei puuvilla kelpaa koiden ruuaksi. Huonoja ominaisuuksia ovat puuvillan kutistuminen pesussa, rypistyvyys ja likaantumisherkkyyt.¹¹⁸

Siteitä virkattiin myös *esim 2 säikeisestä pellavalangasta tai sillalangasta*. Silla on selluloosasta valmistettu katkottu muuntokuitu.¹¹⁹ Maaseudulla lankoja oli huonosti saatavilla, ja eräs nainen muistaakin, että hänen kasvattisisarensa toi hänelle siteitä varten lankaa kesälomalle tullessaan. Jos kotona kudottiin esimerkiksi lakanakankaita, oli kotona puuvillaista loimilankaa, josta saatiin kertaamalla sopivan paksuista lankaa siteiden valmistusmateriaaliksi. Neulottujen ja virkattujen siteiden valmistamisessa käytettiin valkoista, paksua puuvillalankaa, esimerkiksi niin sanottua Vaasan sukkalankaa tai kynttilän sydänlankaa (kuvio 21). *Alkulanka oli luonnonväristä, eihän sillon tainnu valkaistua ollakaan*. Vuonna 1935 syntynyt nainen muistelee, että siteiden lanka oli valkaistua *tai sit se oli keitetty niin moneen kertaan, et se oli valjennu siinä*. Aineistossa ihmetellään myös sitä, että *ne lähti niin kirkkaaks*.

KUVIO 21. Vaasan Puuvilla Oy:n lankamainos. *Koti. Kotikasvatusyhdistyksen äänenkannattaja* 2/1928. Niin sanottua ”Vaasan sukkalankaa” käyttivät monet siteiden tekemiseen. Valokuva AS. Helsingin yliopisto.

Sekä kankaasta valmistettujen että neulottujen ja virkattujen siteiden väliin saatettiin panna täytettä imukykyä lisäämään. Väliin pantiin esimerkiksi selstoffia, jota myytiin puolen metrin levyisissä rullissa. Rullasta leikattiin sopivankokoinen pala, joka pantiin siteen sisälle. Koska selstoffi oli kerroksittaista, siteeseen pantavan selstoffin paksuutta oli mahdollista säädellä: jos oli *kuukautisten loppuaika jo, ni laitto sit vähemmän tai sitä laitto vähän paksumman sitten, jos tiesi, että joutuu vähän pitkään olemaan sen asian kanssa.* Virkatussa siteessä *oli seiverran isot reiät,* ettei sitä voinut pitää ilman selstoffia. Myöskään liian paksua selstoffitäytettä ei siteeseen voinut laittaa, koska jos *laitto liian paksun, ni se jo saatto tulla sieltä pois sitte se toppaus ei pysyny siellä sisällä.* Virkattujen siteiden väliin pantiin selstoffin sijasta myös kankaasta sopivankokoisiksi leikattuja flanellikangaspaloja, joku pani myös *puhdistetua vanua väliin.* Joillakin oli siteinä *pehmeistä vanhoista paitoista tehtyjä topattuja tyynyjä* tai pumpulilla täytettyjä puuvillakangaspusseja, joiden pumpuli vaihdettiin ja kangas pestiin. 1930-luvulta lähtien siteitä valmistettiin myös itse käärimällä sideharson sisään selstoffia. Itse valmistamalla selstoffitäytteen määrää oli mahdollista säädellä, *ettei ihan heti tullu läpi.* *Emännän tietokirjassa* vuodelta 1935 neuvottiin tällaisten siteiden valmistamisesta:

Jokainen siisteyttä harrastava nainen käyttää kuukautisten aikana kuukautissiteitä. Niitä voi itse valmistaa puu- tai puuvillavanusta ja sideharsosta. Vanua on pantava kyllin vahvalti ja siteet tehtävä riittävän pitkiksi. Kumpaankin päähän kiinnitetään sideharsosta tehty silmukka, joihin pujotetaan vartalon ympäri menevä nauha. –

Kuukautissiteitä saa myös ostaa valmiina apteekeista ja rohdoskaupoista, hinta 12–15 mk tusina.¹²⁰

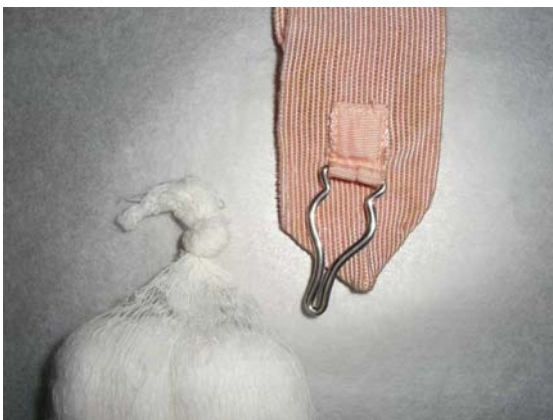
Neulottujen siteiden väliin eivät kaikki panneet täytettä, sillä *ei siinä voinu oikein panna, ku housut oli semmosia avolahkeisia, ei niissä mitään kuminauhaa ollu puntin suissa. No sielt olis voinu ne tippua.* Syynä siihen, ettei täytettä pantu siteeseen, saattoi olla se, ettei siihen aikaan sitä selstoffia niin helposti saanu ainakaan maalla. Voi siis olettaa, että aina

selstoffia ei edes ollut saatavilla tai sitten sitä ei vain koettu tarpeelliseksi. Toisaalta vanhoja räsyjä olisi todennäköisesti ollut mahdollista laittaa siteen sisään, mutta kenties kolminkertainen neulos ajoi asiansa ilmankin. Kolminkertaisesta neulotusta siteestä olisi myös tullut hyvin paksu, jos sen väliin olisi vielä jotakin pannut.

KUVIO 22. Terveysidevyö. Vaaleanpunaista kuminauhaa, edessä ja takana metallilenkit siteen pään solmun kiinnittämistä varten. ECM 2718:37. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

Sidevyö saatettiin neuloa samasta langasta kuin side. Sidevöitä tehtiin myös kanttinauhasta, lakanakankaasta ja kuminauhasta. Eräälle naiselle sisko oli opastanut tavan, jossa *laitettiin kuminauha vyötärölle ja siitä reijällinen kuminauha eteen ja taakse.* Toinen teki *itse kapean liivin jossa oli tapit edessä ja takana kapea muuten ja napit sivulla.* Kankaasta johon *sai mukavasti tämän siteen kiinni edestä ja takaa hakaneulalla.* Kukaan ei mainitse käyttä-

neensä itsetehdyn siteen kanssa kaupasta ostettua sidevöitä. *1960-luvun loppupuolella oli jo tällöinen kumi, leveetä kuminauhaa (...) oleva sidevyö.* Olipa joku tehnyt sidevön jopa *poisheitetyistä miesten kravateistakin.* Kuvioissa 22, 23 ja 24 on ostositeiden kanssa käytettäviä sidevöitä.

KUVIO 23. Siteen kiinnittäminen sidevyöhön. Siteen pään solmu pujotetaan sidevön metallilenkkiin. ECM 2718:37 ja ECM 2718:36. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

KUVIO 24. Terveysidevyö. Kirjottu kukkakoristeita kiiltävällä kankaan värisellä, vaaleanpunaisella langalla. Sivulla kuminauhut, joiden pituus soljin säädettävissä, toisella sivulla sulkimena hakanen. KM 84098. Valokuva Markku Haverinen. Kansallismuseo.

6.3 Elämä helpottu – kertakäyttösiteet

Itsetehtyjä siteitä käytettiin joko vaihdevuosiin asti, jopa 1960-luvulle, tai siirryttiin tehdastekoisiin siteisiin, kun niitä alkoi kaupasta saada. Tehdastekoisia siteitä sai maalaiskaupoista jo 30–40-luvulla, jolloin osa naisista alkoi niitä käyttää. Eräs nainen muistelee nähneensä 1930-luvulla lehdessä ilmoituksen, *jossa kaupattiin Lilian vai oliko se Hygienanimisiä terveysseiteitä*. 1950-luvun alussa maalaispaikkakunnan kemikaliokaupasta saatavat ostositeet olivat *pötköjä*. *Se sama verkko, mikä oli täs päällä, ni se oli hyvin ohutta. Näitten sisällä oli aina sitä selstoffia*. Kuviossa 25 on Hygiella-merkkinen selstoffiside ja kuviossa 26 pakkaus, jossa kyseisiä siteitä myytiin.

KUVIO 25. Hygiella-merkkinen terveyside. Siteen sisällä selstoffia, päällä verkkomainen harso. Luetteloinaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

KUVIO 26. *Hygiella*-terveysidepakkaus. Luetteloimaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

1950-luvulta lähtien ostositeen kanssa oli mahdollista käyttää kuviossa 27 olevia kuukautisten aikana pidettäviä housuja, joissa oli joku kumi taikka joku sellanen suojus, että jos menis siteestä läpi ni se ei sitte menny siitä suojahoususta läpi. Suojahousuja sai ostaa kemikalioista. Ostaa sai myös sitten vahakankaalla laitettuja suojuksia siteiten suojaksi, ettei kuukautiset tahrise vaatteita, ne olivat turvallisia. Ostettuja siteitä alettiin käyttää enemmän 1960-luvulla, koska sit kai rahaa oli paremmin käyttää. 1939 syntynyt nainen muistelee, miten hänen kotipaikkakunnallaan Hämeessä ei vielä 1950-luvun ensimmäisinä vuosina ollut tehdastekoisia siteitä saatavilla, vaikka niitä jo lähimmässä kaupungissa myytiinkin. Hänen sisarensa kävi koulua kaupungissa ja käytti ostositeitä. *Ne siteet, mikkä oli tarkotettu mun sisarelle periaatteessa, niin ne jäi ikään kuin sitten mulle, ja mä alotin niillä. Puol vuotta mä ehkä käytin niitä, ja sitten minäkin siirryin näihin ostettuihin.*

KUVIO 27. Yhdysvaltalaiset *Kleinert's sanitary brief* -kuukautissuojahousut, ostettu Stockmannilta 1950–60-luvulla. Suojahousut ovat tavallisten alushousujen malliset, mutta sisäpuolella on metallilenkit siteen päiden kiinnittämistä varten. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

Ensimmäiset kuukautissuojapatentit haettiin Yhdysvalloissa vuonna 1854.¹²¹ Sitä seuraavien vuosikymmenten aikana patenteja haettiin muun muassa erilaisille kuukautisvöille ja -kannattimille, joiden tarkoituksena oli pitää paikoillaan kuukautisverisäiliöitä. Säiliöihin pantiin jotakin imukykyistä materiaalia. Lisäksi oli takamuksen peittäviä kuukautisessuja käyttäjän vaatteita suojaamaan, kuppeja emättimen sisälle asennettaviksi ja välineitä, joiden avulla vuodon keräävä säiliö yhdistettiin säiliön kannattimiin.¹²² Kertakäyttösuojia ei siis aluksi ollut, vaan keksinnöt olivat pestäviä ja ne oli tarkoitettu toistuvaan käyttöön. Ensimmäinen maailmansota oli tärkeä etappi kertakäyttösiteiden kehityksessä: idea poistettävästä siteestä syntyi, kun sairaanhoitajat huomasivat, että haavojen sitomiseen

tarkoitettu selluloosamateriaali imi kuukautisverta paremmin kuin kangaiset kuukautissuojat. Yhtä lailla varta vasten haavojen sitomiseen tarkoitettuja ensisiteitä käytettiin siteiden materiaalina ensimmäisen maailmansodan jälkeenkin. Kuviossa 28 on tällaisia ensisiteitä 1940-luvulta.

KUVIO 28. Ensisiteitä haavojen sitomiseen. 1940-luku. Luetteloimattomia. Valokuva AS. Porvoon museo.

Ensimmäinen kaupallinen kertakäyttöside patentoitiin Yhdysvalloissa vuonna 1875,¹²³ mutta vasta vuonna 1921 kertakäyttösiteestä tuli menestys, kun Kotex-merkkisiä siteitä alettiin valmistaa.¹²⁴ Suomessa kertakäyttösiteet eivät vielä yleisesti 1920-luvulla korvanneet omatekoisia siteitä, sillä monin paikoin siteitä oltiin vasta edellisellä vuosikymmenellä opittu käyttämään.¹²⁵ Kirjassa *Äideille ja nuorille naisille* opastettiin tosin jo vuonna 1904:

*Kaupassa löytyy nykyään monta lajia tuollaisia siteitä, jotka ovat valmistetut joko yksin vanusta tai vanusta ja sahajauhoista j. n. e. ohkasan harson tai vaateen peittämänä. Sellaiset siteet ovat erittäin käytännölliset; mutta itsestään selvää on että samaan tarkoitukseen myöskin voi käyttää pieniä pehmoisia pyyheliinoja, joita sopivalla tavalla sidotaan.*¹²⁶

Elämä helpottu, kato kun ei tarvinnu enää selstoffeja eikä pestä. Kaikilla ei kuitenkaan ollut varaa tehdasvalmisteisiin siteisiin eikä ostositeisiin (...) turvauduttu kuin hätätilanteessa, ne maksoivat rahaa! Kaikkia eivät ostositeet miellyttäneet. Eräs nainen puiste-

lee päättään muistellessaan ensimmäisiä tehdastekoisia selstoffisiteitä, jotka olivat *kauheita, semmosia hirveitä*. Kertakäyttösiteitä saattoi tehdä myös itse sideharsosta ja selstoffista. Toinen nainen taas kehuu itsetekemiään kertakäyttösiteitä: *ne osoittautuivat mukaviksi käytössä*.

Ovatko tehdasvalmisteiset siteet tuoneet naisten elämään onnea ja autuutta? Kuukautiskokemuksia ja naisen ruumiillisuutta tutkineiden Leila Simosen ja Marina Liborakinan mukaan tehdasvalmisteiset terveysiteet edustavat naisellisuutta ja ne on valmistettu naisten mukavuutta ajatellen. Kuukautissuojien näkyväksi tekeminen merkitsi aikoinaan häpeästä luopumista ja naisia alistavasta perinteestä luopumista.¹²⁷ Hieman toisilla linjoilla on Oinas, joka on tutkinut aikakauslehtien lääkäripalstoille lähetettyjä kirjeitä ja niihin annettuja vastauksia. Lääkäreiden vastauksissa yleisin ohje on mennä lääkäriin, vaikka kyseessä ei olisikaan häiriö tai sairaus. Oinaan näkemys on, että lääkäripalstojen vastauksista kuuluu läpi yhteiskunnan *medikalisoituminen*, eli lääketieteen ulottuminen ihmisten arkipäivään.¹²⁸ Naistutkijana Oinas suhtautuu kriittisesti siihen, miten joissakin vastauksissa tyttöjä kehoitetaan turvautumaan asiantuntijan apuun eikä luottamaan omaan arvioonsa. Oinaan näkemys on kuitenkin melko yksipuolinen. Eikö toisaalta ole hyvä, että nykyään tytöt voivat helposti kysyä neuvoa, jos jokin kuukautisissa ja kuukautissuojissa askarruttaa heitä? Jos jokin asia huolestuttaa, ei lääkäriellä käymisestä mitään haittaakaan ole. Varmasti ennen yhteiskunnan medikalisoitumistakin tytöt olisivat mielellään kysyneet neuvoa, jos se olisi ollut samalla tavalla mahdollista ja helppoa kuin nykyään.

7 KYL MONTA KERTAA HOUSUKKI TAHRIINTUS

7.1 Kiinnitysniksit

Side oli yleensä kiinni joko liiveissä tai sidevyössä. Jotkut kiinnittivät siteensä suoraan alushousuihin hakaneuloilla tai harsimalla. 1939 syntynyt nainen ihmettelee, miten side pysyi paikoillaan pelkillä hakaneuloilla: *Lukiossa jumppatunneilla joskus näki, että oli tosiaan tytöillä hakaneula housussa kiinni, ja se mulla aina sellanen, mitä mä en meinannu millään ymmärtää enkä ymmärrä vieläkään. (...) Siihen aikaan ei ollu housut tämmösiä kiinteitä sloggihousuja, vaan ne oli semmosia pitkäpunttisia löröjä*. Monen naisen kohdalla siteen kiinnitysmenetelmä parantui kokemuksen myötä. Ilman neuvoja tytöt joutuivat

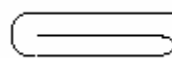
nimittäin itse keksimään, millaisia siteitä tekivät ja miten ne kiinnittivät. Ensi alkuun housun haaran kohdalle ommeltiin tai kiinnitettiin hakaneuloilla eli *säppineuloilla* lappu siteeksi. 1911 syntyneen naisen mukaan sellainen *haarukkalappu* oli *helppo muuttaa*, mutta *neula hankaloitti istumista*, joten hakaneulakiinnitystä välteltiin. Nainen kuvaa, miten *[a]ikaa myöden kokemuksen lisääntyessä neuloin [ompelin] itselleni käytetyistä liina-vaatteista jonkunlaisia suoja, siteitä, jotka olivat kanttinauhalla vyötäröllä kiinni*.

Tällaiset *vaikeuksien kautta voittoon* -kertomukset toistuvat aineistossa. Näille kertomuksille on yhteistä juuri se, että ensin on tehty niin kuin hätäpäissä on tullut keksittyä. Aikaa myöten on sitten joko itse keksimällä tai muiden neuvojen avulla tehty toimivimmat siteet ja kiinnitysmenetelmät. Eräskin nainen kuvaa, miten hän käytännön kautta keksi alkaa käyttää sidevyötä hakaneulojen sijaan: *Vihdoin älysin virkata kalastajalangasta kapean vyön, johon voi kiinnittää rasun*. Joskus oivalluksen syntymiseen tarvittiin neuvoja muilta naisilta. Esimerkiksi 1919 syntynyt nainen kertoo, miten pienviljelijäyhdistyksen kurssilla *jokainen sai valmistaa sidevyön kangassuikaleesta*. *Ohjaaja neuvoi käyttämään nappeja ja -reikiä hakaneulojen asemesta*. Eräs 1921 syntynyt nainen kertoo, että hän kiinnitti aluksi siteen hakaneuloilla liiviin kiinni, mutta myöhemmin hän osti *vyötärönauhan jossa oli edessä ja takana olevat kaistaleet joihin side kiinnitettiin*.

Sidevyö oli joko vain *pitkä nauha, joka vaan sidottiin kiinni jokaisen vyötärön mukaan*, tai vyö, josta roikkui edessä ja takana nauhapidikkeet, joihin side kiinnitettiin. Jos käytössä oli pelkkä vyötärönauha, side kiinnitettiin siihen pujottamalla siteen päissä olevat lenkit nauhaan. Tällöin siteen täytyi olla niin pitkä, että se ylettyi naisen vatsan puolelta vyötäröltä jalkojen välistä takapuolen päälle vyötärölle. Pisimmät siteet, jotka olivat 40–54 cm pitkiä,

kiinnitettiin edellä mainitulla tavalla. Kuviossa 29 oleva side kiinnitettiin siteen päissä olevilla pitkillä neulotuilla nauhoilla, jotka solmittiin sidevyöhön.

KUVIO 29. Kolminkertaisen patenttineulossiteen rekonstruktio. Side kiinnitetään sidevyöhön nauhoilla solmimalla. Valokuva AS. H2 1939.

KUVIO 30. Neulotun sidevyön rekonstruktio. Sidevyö on neulottu ainoikeinneuleella ja käännetty kaksinkerroin. Rekonstruktiosta puuttuvat napit. Esikuva 1920–30-luvulta. Valokuva AS. H1 1915.

Sidevyö oli noin 2–3 cm leveä, ja se joko solmittiin sopivasta kohdasta vyötärölle tai suljettiin napilla. Toisessa sidevyömallissa sidepidikkeet mahdollistivat sen, että itse siteen pituudeksi riitti 20–30 cm. Tällaiset sidevyöt olivat kankaisia, neulottuja tai kuminauhasta tehtyjä. 1915 syntynyt nainen neuloi sidevyönsä itse ainoikeinneuleella: *kato kahren ker- ran se sitten, niin se tuli semmonen hiukan tukevampi* (kuvio 30). Yleisintä oli, että siteessä oli silmu tai napinläpi, johon sidevyössä oleva nappi kiinnitettiin. Napillisiakin siteitä oli, ja ne puolestaan kiinnitettiin esimerkiksi juuri *reijällisellä kuminauhalla eteen ja taakse*. Sidevyö puettiin alimmaksi *ihan tonne pelkälle nahalle paidan alle*. Sidevyö ei näkynyt vaatteiden läpi, koska sen päällä olivat lähes aina sukkanauhaliivit. Naisten vaatteet eivät myöskään olleet yhtä ihonmyötäisiä kuin nykyään, ja hameen vyötärö oli samalla kohdalla kuin sidevyö. Sitten *ku alko tulla vähän kireempiä vaatteita, ni solmuhan näky siinä*, toteaa 1939 syntynyt nainen.

KUVIO 31. Naisten sukkanauhaliivit. Kangas vaaleanpunainen ja luilla vahvistettu. Liivien omistaja on syntynyt vuonna 1906. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

Alusvaatteiden olennainen osa olivat sukkanauhaliivit: *aina täyty olla liivit*, sanoo 1915 syntynyt nainen. Liivi *oli semmonen vyötäröstä alaspäin tai saatto olla, että oli myöskin olkaimilla* (kuviot 31 ja 32). Ennen sukka housujen tuloa liivien tarkoitus oli pitää ylhäällä sukat, jotka eivät olisi pysyneet ylhäällä itsestään. 1915 syntynyt nainen valaisee alusvaatteiden pukemisjärjestystä liivien käyttämisen aikaan: *Ensin oli kuule paita, ja sit pantiin siihen ne liivit. Sit vedettiin housut siihen liivin päälle sillai semmoses järjestykses, ja kas sieltä meni siitä housujen puntista sisään tänne sukkanauhat sukkiin siitä liivistä.* Vuonna 1939 syntynyt nainen kertoo, miten hänellä oli *sukkanauhaliivit, semmoset, jotka vaan laitettiin vyötärölle näin, ja siit lähti sukkanauhat, oli semmoset lyhyet pienet.* Sukka-

nauhaliiveihin *oli neulottu molemmille puolille pienet napit* kuukautissidettä varten. Liiviin kiinnitettävät siteet olivat 20–30 cm pitkiä. Joidenkin naisten mielestä *side liiviin kiinnitettynä oli vahvempi. Se oli varmempi, sillä se saatto olla, että siinä jonkinlaista pientä heilahdusta tapahtu niitten nauhojen kanssa.* Toiset taas vannoivat sidevyön nimiin. Oli niitäkin, jotka käyttivät liivikiinnitystä talvisaikaan ja kesaikaan sidevyötä, koska liivi oli keuhalla turhan hiostava.

KUVIO 32. Naisten kotitekoiset olkainliivit. Kangas on rohdinpellavaa, sivussa hakaset. Liivien omistaja on syntynyt vuonna 1906. Valokuva AS. AS:n oma kokoelma.

Naisten nuoruudessa oli yleistä, että kuukautisten aikana vältettiin liikuntaa. Syynä oli toisaalta se, että siteet eivät olleet kovin varmoja ja ohivuotoja pelättiin. Toisaalta syynä oli vallitseva uskomus, että ruumiillinen rasitus oli haitallista kuukautisten aikana. Esimerkiksi *Kukkien puhjetessa* -kirjassa vuodelta 1922 neuvotaan, että *[l]iian raskaitten painojen nostamista on myöskin vältettävä. Koulutyöt esim. eivät voimistele silloin. Voimistelutunnilta sai olla poisikin, jos oli ihan kauheen paha päivä*, muistelee 1915 syntynyt nainen. Istua sai *niillä matalilla voimistelupenkeillä, kun sanoi: Laillinen este.* Jotkut *jumppamaikat* pitivät kirjaa tyttöjen kuukautisista, ettei kukaan istunut liian usein. *Sehän oli sillon*

ihan tyhmää, et ei ollu pakko mennä jumppaan, puuskahtaa 1939 syntynyt nainen. *Minä en koskaan ollu jumppatunnilta pois, mutta kato se oli sellanen pinnausväline*. Käsitukset muuttuivat hitaasti: vielä 1950-luvulla istuttiin kuukautisten aikana voimistelutunnilla, vaikka jo vuonna 1943 ilmestynyt *Mitä jokaisen naisen tulee tietää* -kirja valistaa:

*Verrattain yleistä on, että tytöt vapautetaan kouluvoimistelusta kuukautisten ajaksi. Se tuntuu useimmiten olevan tarpeetonta. Joissakin harvoissa tapauksissa, jolloin kivut ovat todella vaikeita, se on ehkä paikallaan. (...) monille kohtuulliset ruumiinliikkeet, kävely yms. tekee vain hyvää.*¹²⁹

Ruumiillisen rasituksen haitallisuuteen kuukautisten aikana on uskottu myös muissa Euroopan maissa. Venäjällä neuvottiin 1900-luvun jälkipuoliskolla tyttöjä välttämään voimistelua ja nopeita liikkeitä kuukautisten aikana, vaikka he olisivatkin tunteneet itsensä terveiksi ja vahvoiksi.¹³⁰ Vain ne naiset, joiden ei tarvinnut käydä töissä, pystyivät suosituksen mukaisesti lepäämään kuukautisten aikana. Työssäkäyvät ja maaseudun naiset sen sijaan eivät voineet jättää töitään tekemättä kuukautisten aikana. Myöhemmin kun naiset asettuivat vastustamaan käsitystä naisen heikkoudesta kuukautisten aikana, käytettiin argumenttina juuri sitä, että alempien luokkien naiset olivat tehneet työtä kuukautisista huolimatta.¹³¹

Vuonna 1928 syntyneen naisen kuukautisten alettua hänen äitinsä sanoi, ”*ettet saa hyppiä etkä pomppia*”. *Ja se oli must kerta kaikkiaan naiivia*, nainen muistelee. Syyksi hyppimisen kieltämiseen nainen arvelee, että *ilmeisesti se oli sen verenvuodon takia, että jos sitä sitten yks kaks tulee enemmän, et sit tärähtää ja aukeaa, tota lähtee valumaan*. Sama nainen kertoo järjestäneensä menonsa kuukautisten mukaan: *kyl mä valitsin, missä mä olin. Silloin ei missään tapauksessa voimisteltu eikä tanssittu*. Tanssimisen välttäminen johtui pelosta, että vuoto tulee läpi.

Naisen on yleisesti katsottu olevan kuukautisten aikana heikko ja kykenemätön. Tätä on pidetty osoituksena siitä, että kuukautisten alkamista on käytetty välineenä kontrolloida naisten käytöstä ja ohjata heitä passiivisuuden hyväksymiseen. Toisaalta jotkut naiset ovat käyttäneet heikkona pitämistä tietoisesti hyväkseen pinnatakseen esimerkiksi voimistelutunnilta, ja se on ollut heille ovi naiselliseen etuoikeuteen. Osa tytöistä taas ei ole suostunut käyttäytymään kuukautisten aikaan eri tavalla kuin muulloin.¹³² Esimerkiksi vuonna 1929 syntynyt nainen sanoo pelanneensa lentopalloa ja pesäpalloa ja hiihtäneensä kuukautisten aikana siinä missä muulloinkin. Hän vain harsi siteen housuihin kiinni. 1930-luvulla opas-

kirjojen asenne oli jo vaihtunut löysempään suuntaan: vaikka ruumiillista räsitystä oli varottava, oli *[n]ormaali, kohtuullinen työnteko (...) luonnollisesti sallittua*.¹³³

7.2 Käyttömukavuus

Olihan se aika paksu möntti, kuvaa 1935 syntynyt nainen itsetehtyä sidettä. Paksuutta siteillä oli 1–2 cm. Kun naiset muistelevat siteidensä käyttömukavuutta, he mainitsevat toisaalta sen, miltä side tuntui, ja toisaalta sen, miten hyvin side piti vuodon. Esimerkiksi *kankaiset siteet olivat ilkeitä, mutta ei saanut parempia*. Vanhoista vaatteista revityt *trasut hankas reidet rikki* ja alushousuihin ommeltu side *tuli märäksi ja painavaksi ja oli vaikea olla*. Ikävimpinä muistetaan juuri lumppukankaasta revityt siteet sekä virkatut siteet. Virkatut siteet olivat *ikävästi hankaavia teelmyksiä* ja lisäksi *hankalia kiinnittää ja pitää*. Eräs 1933 syntynyt nainen ei pitänyt virkattuja siteitä missään nimessä varmoina. *Kyllä ostettu on aina varma*, hän tuumaa. Vuonna 1928 syntynyttä naista naurattaa, kun hän kertoo siteistään, jotka olivat korin pohjaneuleella neulottuja. Siteet olivat epämiellyttäviä pitää, mutta *oi mitä nättiä* ne olivat! Nainen arvelee, että siteiden tekijä oli ajatellut enemmän silmäniloa kuin mukavuutta: *Oliko siihen haluttu sit jotain kuvioo vaan*.

Kaikki siteet, joita naiset kehuivat, olivat neulottuja. Patenttineulos varsinkin oli *löysä ja pehmeä*. Vuonna 1918 syntynyt nainen oli ostanut miellyttävät siteensä torilta: *Jag köpte på torget stickade bindor dessa var mjuka och sköna*. Myös konekudotut siteet olivat mukavia käyttää: *[p]ehmeästä puuvillalangasta moninkertaisiksi kudottuna nämä laput olivat turvallisia ja kestivät kauan käyttöä ja pesua*. Neulekoneella neulotut siteet myös *pysyivät paremmin paikoillaan ja niiden imukyky oli hyvä*. Erään naisen mielestä itsetehdyt siteet olivat mukavampia käyttää kuin kaupan selstoffiset siteet. Ostositeet kääntyivät käppyröiksi ja olivat hirveän paksuja, kun taas kankaiset siteet olivat pehmeitä ja miellyttäviä.

Siteen kanssa piti *varoen istua, että tiesi, että kaikki menee siteeseen*. Tahroilta ei kuitenkaan aina voinut välttyä, ja moni nainen muistaa hyvin elävästi noloja tilanteita, joissa joko itselle tai muille naisille on tullut läpivuotoa vaatteisiin. Nämä kertomukset ovat nolouskertomuksia. Eräs 1928 syntynyt nainen muistelee juhannusaattoon, jolloin hän, eräs toinen

tyttö ja kaksi poikaa olivat soutelemassa. *Ja kuinka ollakaan, niin sillä toisella työllä oli punanen jälki takana. Poikii vähän nauratti, mutta eivät sanoneet mitään.* Naisen ystävätär oli häpeissään ja hän sit vaan sano, että ”kuule kävele sillä tavalla, että minä kävelen sinun edelläsi”. Naiset ja tytöt auttoivat toisiaan, ja jos jollekulle kävi hullusti, niin *heti sanottiin jos huamattiin.* Toinen 1928 syntynyt nainen kertoo, miten hän matkusti siskonsa kanssa meijeriauton lavalla. He istuivat maitotonkkien päällä ja siskon kuukautisveri tuli läpi tonkan kanteen. *Lavalla oli sitte ollu naisia, jotka heti sen hoksas, kun hän nous, ni ne pyyhkäs kintaillaan sen siitä pois.* Samalle naiselle kävi itselleen kerran koulupäivän aikana niin, että vuoto tuli vaaleanvihreästä puvusta läpi. Heidän perheensä asui lähellä koulua, joten hän pystyi käymään kotona vaihtamassa puvun. Jos vaatteidenvaihtomahdollisuutta ei ollut, tahran saattoi myös piilottaa. Eräs 1933 syntynyt nainen kertoo, mitä tehtiin, jos työpaikalla veri tuli hameesta läpi: *jos oli hame, niin käänti tähän eteen, ja kun me pidettiin muovisia essuja.* Läpivuotoja estämään oli olemassa myös erityisiä vahakangassuojuksia, joihin *side kiinnitettiin, ettei tahrise pukua, jos oltiin jossakin kodin ulkopuolella, ettei ollut tilaisuutta vaihtaa sidettä puhtaaseen. Ne olivat turvallisia, valmiita siteitä ei ollut saatavissa.*

Läpivuotoa pidetään edelleen nolona, sillä kukapa nainen nykyäänkään haluaisi kuukautisveritahroja vaatteisiinsa. Vuonna 1933 syntynyt nainen kuvaa osuvasti perimmäistä pelkoa ja ristiriitaa, joka liittyi läpivuotoihin: *Se pelko ain oli, et jos menee läpitte, ni ne tietää, että mul on. Että nehän luulee vieläkin et mul ei oo* (nauraa)! Vaikka kaikilla naisilla on kuukautiset, muut naisetkaan eivät saisi huomata toisen kuukautisia. On esitetty, että kulttuurinen normi, jonka mukaan kuukautiset ovat näkymätön asia, liittyy perinteisiin uskomuksiin menstruoivan naisen hyvästä ja pahasta taikavoimasta.¹³⁴ Jos kuitenkin kuukautiset jostain syystä paljastuvat, tilanne on hankala kaikille läsnäolijoille, kuten eräs 1929 syntynyt nainen kertoo. Häneltä tippui kerran nuorena tyttönä side housuista keittiön lattialle, kun siskon mies tuli ja kutitti. Paikalla oli myös äiti ja veli, ja tilanne oli nolo. Nainen kertoo napanneensa siteen äkkiä lattialta ja häipyneensä hoitamaan sen paikalleen. Tapahtuneesta ei puhuttu myöhemmin halaistua sanaa.

8 MITEN HYGIENIAA HOIDETTIIN?

8.1 Herrasväen vehkeitä

Kuukautissiteitä ei yleisesti käytetty Suomessa vielä 1900-luvun alussa. Aineiston mukaan *kansannaiset sano se on herrasväen vehkeitä*. Kuukautissiteitä käytettiin ylemmissä kansankerroksissa ja varakkaiden keskuudessa, *erityisesti puhtaissa ja kehittyneemmissä olosuhteissa*, ja sellaisten naisten keskuudessa, *jotka on saaneet enemmän oppia ja tietoja*. Näitä oppia ja tietoja saaneita naisia olivat esimerkiksi sivistyneistön rouvat, opettajat, kättilöt ja sairaanhoitajat. Siteiden käyttö yleistyi ensin nuorten naisten piirissä. Merkittävä seikka on sekin, kuukausittainen ovulaatio ja vuoto ovat elintason mukanaan tuomaa ”ylellisyyttä”.¹³⁵ Ennen ehkäisyn keksimistä hedelmällisessä iässä olevat, naimisissa olevat naiset olivat usein raskaana tai imettivät, minkä takia heillä ei edes ollut kuukautisia kovin usein eivätkä ne siten olleet suurikaan ongelma.

1900-luvun alkupuolella uskottiin, että kuukautiset puhdistivat naisruumiin pahasta verestä ja että kuukautisveri oli myrkyllistä. Looginen seuraus tällaisista uskomuksista oli, että kuukautisveren annettiin vuotaa vapaasti. Pelättiin, että vuotamisen estäminen johtaisi kuukautishäiriöihin tai jopa sisäiseen myrkytykseen.¹³⁶ Vielä 1910-luvullakaan siveän naisen ei kuulunut käyttää sidettä: *jos joku käyttää niin häntä ei pidetä puhtaana tai siveellisenä, arvellaan: on tapahtunut keskenmeno tai jokin muu semmoinen seikka*. Jotkut käyttivät kuukautisten aikana erityistä kivijalkapaitaa, jonka alapuoli oli jotakin karkeampaa tai paksumpaa kangasta, kuten säkki-, rohdin- tai hamppukangasta. Yleistä oli myös, että kuukautisten aikana pidettiin samoja vaatteita kuin tavallisesti. Paitaa ei yleensä vaihdettu kuukautisten aikana, koska vuodon uskottiin kestävän kauemmin tai kuukautisten keskeytyvän kokonaan, jos paitaa vaihtoi. Jos vuoto oli runsasta, *nostetaan paidan lievettä takapuolelta ja laitetaan mutkalle ja edestä hakaneulalla kiinni*. Hameita saatettiin pitää kuukautisten aikana useita päällekkäin, ja yksi hameista saattoi olla paksu ja topattu eli *toppiverho*. Jotkut käyttivät kuukautisten aikana pöksyjä tai housuja. Muuan vanha eukko oli nuoruudessaan havainnut parhaaksi pitää kuukautisten aikana leveävirtaisia *piekankenkkiä*, joihin vuoto valui. Ei ihme, että kuukautisten eräs kansanomainen nimitys on ollut *vaatteelliset* – näkyihän naisen alusvaatteiden verijäljistä, milloin tällä oli kuukautiset. Häveliäisyys ja vaikeneminen ei siis näkynyt vuodon salaamisessa vaan siitä puhumattomuutena.¹³⁷

Käsitys siitä, mikä on puhdasta ja hygieenistä, on muuttunut 1900-luvun alusta paljonkin. Myös pesumahdollisuudet ja saniteettitilat ovat eri luokkaa kuin tämän tutkimuksen naisten nuoruudessa 1900-luvun alkupuoliskolla. Sanakirjamääritelmän mukaan *hygienia* tarkoittaa: ”terveydenhoidon vaatimusten mukainen, puhdas”.¹³⁸ Suomessa, kuten muissakin länsimaissa, kiinnostus terveydenhoidon ongelmiin alkoi kasvaa 1800-luvulla. Kun lääkäreitä alkoi toimia maaseudulla yhä yleisemmin ja arvostus lääkäreiden ammattikuntaa kohtaan kasvoi, innostuivat jotkut lääkärit ja eläinlääkärit hygieniasta. Yksittäisten ihmisten terveys ja heidän elinympäristönsä alkoivat kiinnostaa.¹³⁹ Hygieniainnostuksen myötä Suomeenkin perustettiin 1880- ja 1890-lukujen taitteessa kaksi erityistä terveydenhoitolehteä, *Suomen terveydenhoitolehti* ja *Tidskrift för hälsovård*, joihin kirjoittivat ajan merkittävimmät hygieniää harrastavat suomalaiset lääkärit.¹⁴⁰ Terveydenhoitolehdet välittivät lukijoilleen uusinta tietoa mahdollisimman kansantajuisesti. Valistajien pyrkimyksenä oli muokata koko kansan elintavat. Vanhoihin elintapoihin oli luotava etäisyyttä ja inhoa, niin että ihmiset alkaisivat vierastaa niitä ja tavoitella uusia. Toisaalta uudet hygieeniset tavat oli tuotava esiin houkuttelevina, jotta ihmiset motivoituisivat niiden vakinaistamiseen. Erityisesti perheenäitien oletettiin sisäistävän uudet opit, ja siksi heille ja heidän perheilleen annettiin merkittävä asema hygieniatehtävän toteuttamisessa.¹⁴¹ Suomalaisen Lääkäri-seura Duodecimin perustaminen vuonna 1881 ajoittuu yksiin terveydenhoidon kehittymisen kanssa. Alkusysäyksen Duodecim-seuran perustamiselle antoi kuitenkin suomalaisuusliike eli fennomania ja se, että lääketieteeltä puuttui suomenkielinen ja lääkintähallinnollinen sanasto.¹⁴²

Uusiin puhtausnormeihin sisältyi myös kuukautissiteiden käyttö. Malmbergin mukaan kyse oli asennemuutoksesta, joka oli käynnissä 1900-luvun alussa. Tyttäret alkoivat haluta suojata itsensä kuukautisvereltä, vaikka eivät ymmärtäneetkään, miksi verta valui.¹⁴³ 1800-luvun loppupuolelta alkaen alkoi suomeksikin ilmestyä terveydenhoito-oppaita, joissa propagoitiin kuukautissiteiden käytön puolesta. Myös kunnankätilöt valistivat kansaa. Eräskin vuodelta 1914 olevan Duodecim-aineiston kätilö kirjoittaa, että *nyky aikaiset nuoret naiset olen totuttanut pitämään* [sidettä] ja toinen, että *[o]len joskus neuvonut sellaista käyttämään*. Siteen käyttämisen tärkeyttä perusteltiin esimerkiksi sillä, että se suojaa sukupuolielimiä kylmettymiseltä kuukautisten aikana. Valistuksessa painotettiin siteiden käyttämisen terveellisyyden ohella puhtautta ja levon tärkeyttä kuukautisten aikana.

8.2 Pari päiveekin saatto olla sama

Ei siihen aikaan ollu tarkotus ollenkaan, sitä että joka tunnin päästä käytiin vaihtamassa, kiteyttää eräs nainen. Suurin osa naisista vaihtoi siteen kaksi kertaa päivässä, aamulla ja illalla. 1915 syntynyt nainen vaihtoi siteen yleensä vain iltaisin, sillä aamulla ei useinkaan kerinnyt eikä hänen mielestään tarvinnutkaan. *Varmaan pari päiveekin saatto olla sama, mutta jos sitä ei joka päivä vaihtanu, ni sit se oli inhottava.* Saattoi olla, että side vaihdettiin parin päivän päästä vasta, kun side *alko olla kovasti märkä.* Toisaalta pitkään siteessä ollut vuoto saattoi haista: sidettä *vaihdettiin päivän mittaan jos vain oli tilaisuus, muuten alkoi lemuta.* Yksi nainen kertoo vaihtaneensa siteen ainakin aamulla, koulusta tullessaan ja nukkumaan mennessään, ja lomapäivinä kotona pystyi vaihtamaan useamminkin. Erään toisen naisen mukaan yöllä ei käytetty sidettä vaan *[k]äytetty pääaluslakana [tyynyliina] laskostettiin alle.* Ajan terveydenhoito-oppaissa suositellut vaihtovälit ovat samat kuin mitä haastateltavani olivat noudattaneet. Esimerkiksi Frau Hovitzin *Lyhyt terveysoppi naisille* -oppaassa vuodelta 1893 suositellaan siteen vaihtoväliksi yksi tai kaksi kertaa päivässä.¹⁴⁴ Norjalaisen Kristiane Skjerven *Nuoren naisen terveys* -kirjassa vuodelta 1923 neuvotaan, että *[u]lkoiset sukupuolielimet pestään aamuin illoin haalealla vedellä ja saippualla, jolloin myös side vaihdetaan.*¹⁴⁵ Varsinkin eräs 1935 syntynyt nainen pohti haastattelussa sitä, ettei hänen nuoruudessaan 1940-luvulla siteen vaihtamista neuvottu tarpeeksi. Hän otaksui aiheen olleen niin aran äidille, ettei äiti saanut neuvotuksi, kuinka usein sidettä olisi pitänyt vaihtaa.

Koulussakin kuukautiset täytyi salata vielä 1950-luvun alussa eikä koulutyttö välttämättä uskaltanut mennä puuseehen sidettä vaihtamaan. Siteen vaihtaminen muualla kuin kotona ei ollut siis erityisen helppoa, kun ottaa huomioon vessojen lisäksi itsetehtyjen siteiden kiinnittämismekanismit. Side saatettiin ommella housuihin kiinni, jolloin *side tuli märäksi ja painavaksi ja oli vaikea olla.* Kiinni ommellun siteen vaihtaminen ei myöskään varmasti ollut kovin näppärää. Ongelman muodosti myös se, että käytetty side piti kuljettaa kotiin pestäväksi. Eräs vastaaja kirjoittaa, että opistoa käydessä *oli kamalaa kuljettaa sellaisia matkalaukullinen kerran kuussa kotiin pyykkiin.* Samoin täytteenä ollut selstoffi täytyi viedä kotiin poltettavaksi, jos ei ollut paikkaa, mihin sen olisi heittänyt. On ymmärrettävää, että aikana, jolloin ei vielä ollut muovipusseja, käytetyn siteen kuljettaminen huomaamatta on ollut melko hankalaa. Vuonna 1928 syntynyt nainen nauraa, että oli *vähän vaikee joskus käsilaukkuun laittaa käytettyä.* Tosin ei käytettyä kertakäyttösidettä voinut välttämättä

jättää työpaikan vessaan, vaan sekin side piti kääriä johonkin paperiin ja viedä kotiin pesään poltettavaksi. Koska siteitä ei vaihdettu kovin usein, niitä ei tarvittu kovin monta. Eräällä 1923 syntyneellä naisella oli esimerkiksi käytössään 8–10 lappua eli sidettä.

8.3 Peseytyminen ja likaisuuden leima

[Peseytyminen] *on se varmin keino sen ilkeän hajun poistamiseksi joka kuukautisten aikana niin usein löyhkää siittimistä ja jota ei täydellisesti voida salata hienoimmankaan hajuveden (parfymin) avulla.*¹⁴⁶

Nuorten naisten oppaissa 1900-luvun alkupuolella neuvottiin siteen vaihtamisen lisäksi oikeaa peseytymistiheyttä, sillä puhtaudesta huolehtiminen liittyi siteiden oikeaoppiseen käyttämiseen. Yllä olevassa lainauksessa kirjasta *Tytöille, emännille ja äideille eli välttämätön lääkeopillinen käsikirja siitä mitä kunkin tytön, emännän ja äidin tulee tietää* vuodelta 1911 suositellaan *ulkoisten siittinosien* pesemistä aina siteen vaihdon yhteydessä eli pari kertaa päivässä. Peseytymistä perustellaan hajun vähenemisellä. Vuonna 1904 ilmestyneessä kirjassa *Äideille ja nuorille naisille* valistetaan, että jollei kuukautisten aikana huolehdi peseytymisestä, voi kuivunut ja kiinni tarttunut veri aiheuttaa kutinaa. Kuivuneen veren kovettama riepu jalkovälissä oli epämukava: *trasut hankas reidet rikki.*

Kyseiset opaskirjat ovat muista Euroopan kielistä, kuten saksasta, norjasta ja ruotsista, suomeksi käännettyjä, joten kirjojen kirjoittajien kulttuurinen ympäristö on ollut erilainen kuin kirjojen suomalaisten lukijoiden. Suomalaisessa kansankulttuurissa on ollut tyypillistä saunoa kahdesta kolmeen kertaan viikossa.¹⁴⁷ Siteen vaihtamiseen ja tiheään peseytymiseen ei kuitenkaan aina ollut mahdollisuuksia. Monen kotona sekä useissa kouluissa oli ulkokuusi. Joillakin työpaikoilla ei aluksi 30-luvulla ollut vessaa lainkaan, joten vessassa piti käydä kotona ruokatunnilla. Ulkovessoissa ei ollut myöskään mitään mahdollisuutta pestä itseään. Vuonna 1939 syntynyt nainen kertoo kantaneensa kuukautisten aikana vesipulloa mukanaan, jos oli muualla kuin kotona tai koulussa, jotta pystyi tarvittaessa pesemään intiimialueitaan. Koska suihkuja ei vielä ollut, vaan sauna oli pääasiallinen pesupaikka, oli joillakin naisilla muulloin tapahtuvaa peseytymistä varten erikseen alapäävati. 1927 syntynyt nainen muistaa, että peseytymiseen kyllä keksittiin keinot, jos tarve oli: *kyllä sitä ite ainakin jossain pes jossain välissä.* Toinen, piikana ollut nainen kirjoittaa, että *palvelus-*

paikoissa ei ollut mitään pesumahdollisuuksia eikä oikein kotioiloissakaan, kun kaikki olivat samoissa huoneissa. Talvisin oli erityisen vaikeaa.

Kesäisin peseytyminen oli helppoa, koska silloin käytiin paljon uimassa, mutta muuten hygieniasta huolehtiminen oli vaikeaa. Saunassa käytiin kerran viikossa, eikä saunassakaan ollut vesijohtovettä, vaan kantovesi lämmitettiin padassa. *Talavella oli lauantaina ja keskiviikkona se sauna ja kesällä oli sitten tietysti joka ilta, heinäntekoaiikkaan ainankin.* Peseytymisen tihentymiseen vaikuttivat muun muassa kylpyhuoneiden yleistyminen myös maaseudulla. Hygienian arvostuksen syntyyn ovat vaikuttaneet myös kodin koneet: esimerkiksi pesukone teki mahdolliseksi vaihtaa vaatteet päivittäin.¹⁴⁸ Eräs 1939 syntynyt nainen kertoo, että heillä kotona oltiin hyvin tarkkoja hygieniasta ja puhtaudesta. Hygienenisyyden korostaminen johtui siitä, että äidillä oli tuberkuloosi ja hän oli siksi oppinut sairaalassa hyvin tarkaksi, jottei tauti tarttuisi muihin. Pyykinpesukoneen yleistyminen nosti myös hygieniavaatimuksia. Vielä 1900-luvun puolivälissä riitti, että alusvaatteet vaihdettiin kerran viikossa ja päällivaatteet kerran kuussa. Viikkosaunassa peseydyttiin perusteellisesti, mutta päivittäin riitti vaatimaton pesu keittiön pesupaljussa. Pesukone mahdollisti vaatteiden päivittäisen vaihtamisen.¹⁴⁹

Monissa kulttuureissa menstuoivaa naista ovat ympäröineet monet rituaalit ja uskomukset.¹⁵⁰ Kuukautisten aikana naista on voitu pitää saastaisena, mikä perinne pohjautuu jo Raamatun Mooseksen kirjojen puhtaussääntöihin.¹⁵¹ Kuukautisiin suhtautumisessa näkyy nykyäänkin sellainen asenne, että nainen on kuukautisten aikana likainen ja epäpuhdas. Zinnin tutkimissa 1970- ja 1990-luvuilla ilmestyneissä saksankielisissä seksuaalivalistuskirjoissa mieskirjoittajat kirjoittavat esimerkiksi, että terveysiteiden eräs huono puoli on se, että siteitä käyttäessään naiset automaattisesti tahriintuvat vereen. Menstuoivan naisen tulisikin joidenkin seksuaalivalistuskirjojen mukaan peseytyä kaksi kertaa päivässä, jotta muut eivät huomaisi epämiellyttävää hajua. Tällaisilla ohjeillaan mieskirjoittajat tukevat Zinnin mukaan käsitystä siitä, että menstuoiva nainen on jotenkin likainen ja haiseva.¹⁵² Peseytyminen kaksi kertaa päivässä ei kuitenkaan ole mikään miesten keksimä uusi ohje, sillä jo 1900-luvun alkupuolella naisten kirjoittamissa opaskirjoissa neuvottiin samaa. Kenties naisnäkökulmaa edustava Zinn tarkoittaa, että vaikka nainen haisisikin kuukautisten aikana, kukaan mies ei saa sitä sanoa. Zinnin mukaan kahdessa 1980-luvulla ilmestyneessä seksuaalivalistuskirjassa naiskirjoittajat kritisoivat yhteiskunnan puhtausnormeja, jotka leimaavat kuukautiset likaiseksi asiaksi ja siten alistavat menstuoivaa naista. Mies-

kirjoittajat näkevät puhtauden positiivisena asiana ja suosittelevat tamponien käyttöä kuukautisten piilottamiseksi. Naiskirjoittajat sen sijaan suosittelevat siteitä ja kuukautissieniä niiden ”luonnollisuuden” takia ja kritisoivat tamponeja, koska ne tekevät kuukautisista näkymättömän asian.¹⁵³

Douglasin mukaan lika on oikeastaan epäjärjestyä ja se loukkaa ympäristöä, ja siten lian poistaminen ei ole negatiivista vaan positiivinen yritys ympäristön järjestämiseksi. Hänen mukaansa ehdotonta likaa ei ole olemassa, vaan likaisuus on vain katsojan silmässä.¹⁵⁴ Puhtaus on kulttuurinen arvo: se on määrittänyt ihmisen sosiaalista asemaa ja sosiaalisia velvollisuuksia.¹⁵⁵ Yhteiskunnassamme kuukautiset voidaan hyväksyä, jos nainen ei tunne niitä, jos kuukautisveri ei haise ja jos muut eivät pysty niiden olemassaoloa huomaamaan.¹⁵⁶ Erityisesti mainokset vahvistavat tällaista näkemystä.¹⁵⁷

9 IHMEEN PUHTAAKS NE LÄHTI!

9.1 Liottamista ja lipeää

Kuukautissiteet olivat *kovin salaista pyykkiä*. Vuonna 1929 syntynyt nainen, joka ei koskaan puhunut kuukautisista äitinsä kanssa, kertoo pesseensä siteensä salaa ollessaan äitinsä kanssa pyykillä: *siinhän ne meni luiskahti. Kyyhän se äiti varmasti huomasi, mut ei me mitään puhuttu*. Suurin osa naisista pesi siteensä itse, mutta joidenkin äidit tai palvelusväki huolehtivat kaikesta pyykinpesusta. *Kamala peseminhän niissä aina oli*, kuvailee 1923 syntynyt nainen siteiden pesemistä. Pyykinpesu oli muutenkin työlästä, sillä kaikki piti tehdä käsin ilman kodinkoneiden apua. Monin paikoin vesi piti kantaa kaivosta ja talousrakennukset oli sijoitettu kauas toisistaan, jolloin emännän juostavaksi tuli paljon tarpeettomia askeleita.¹⁵⁸ Myös talvi- ja jatkosota vaikeuttivat arkea, ja moni nainen mainitsee, että sota-aikana siteentekomateriaaleista, kuten langasta, oli pulaa. Tutkittaessa Suomen yhteiskuntaa ja kulttuuria yksi tärkeä merkkipaalu onkin toinen maailmansota ja sen jälkeiset vuodet, jotka vaikuttivat arkielämään ja elintapoihin.¹⁵⁹

Siteiden käsittelyssä käytön jälkeen oli kaksi koulukuntaa. Jotkut panivat käytetyt siteet syrjään, esimerkiksi *kylmään vinttiin* odottamaan pesua. 1939 syntynyt nainen ihmettelee, että *sehän se kaikkein oudointa oli, että eihän niitä heti mihkän likoomaan laitettu – niitä-*

hän oli jatkuvasti joka paikassa sitten – vaan ne kerättiin ja johonkin pussiin ja sit pestiin taas yhtäaikaan. Saattoi nimittäin olla, että isossa maalaistalossa vaan kerran kahessa viikossa pestiin semmonen isompi pyykki. Toinen tapa oli laittaa käytetty side heti likoamaan, jottei veri kuivuisi siteeseen kiinni. Liotusastiana oli kannellinen ämpäri, joka oli esimerkiksi kylpyhuoneessa tai karjakeittiössä. Kyl siälä joku semmonen hiljanen paikka sit täyty keksii, mihin sen ämpärin pisti, muistelee 1915 syntynyt nainen. Liotusveden piti olla kylmää, sillä kylmässä veri lähtee aika hyvin. Tärkeää oli, että kylmä vesi vaihdettiin usein, sillä vesi alkaa haista, jos ne jää tota seisomaan pitkäks aikaa samaan veteen. Se on todella paha haju. Vuonna 1915 syntyneen naisen mukaan suolavesi oli vielä parempi. Pohjanlahden vesi on hiukan suolasta, että siellä kyllä oli hyvä liotella, hän muistaa.

Liottamisen tai kuivasäilytyksen jälkeen käytetyt siteet *pestä hiarottiin kotitekosella saippualla ja pyykkilaudalla. Maaseudulla pyykki pestiin useimmiten puupaljuissa karjakeittiössä, jos sellainen oli, ja kaupungissa pesutuvassa. Vuonna 1933 syntynyt nainen muistaa, että siteet laitettiin eri astiaan, et sinne laitettiin mäntysuopaa. Nyrkkipyökin jälkeen valkopyykki keitettiin lipeässä. Siteet olivat valkeita siksi, että ne voi keittää. Lipeää saatiin koivuntuhkasta tai ostettiin valmiina lipeäkivenä. Mut ei niinkun valkopyykkikään ei koivuntuhkalla tuu, huomauttaa 1915 syntynyt nainen. Lipeässä keittämällä kaikki tahrat hävisivät noin 20 minuutissa. Vuonna 1928 syntynyt nainen sanoo lipeän käyttöä vähätellen, että se oli lipeekiveä sillon ennen, mitään muutahan ei ollu hienouksia. Asiansa lipeä kuitenkin ajoi, sillä useat naiset mainitsevat, että lipeällä siteistä tuli vitivalkeisia. Lipeän tehokkuus perustuu sen voimakkaaseen emäksisyyteen. Eräs nainen muistelee, että emmä kyllä ainakaan koskaan muista et mä olisin saanu sellasen, joka ois ollu likanen, ne oli aina puhtaat. Museoiden kokoelmien siteet todella ovat vitivalkeisia eikä niissä ole tahroja, vaikka ne käytettyjä ovatkin. Huolimatta ankarasta pesusta, hankaamisesta ja keittämisestä itsetehdyt siteet olivat hyvin kestäviä. Vuonna 1915 syntynyt nainen kehuu neulomiaan siteitä: Emmä mä usko, että mun ne hajos koko aikana, kun se käytös oli.*

9.2 Kainoa kuivattelua

Kyllä sen kauaksi näki, kun ne roikku kun kynttilät, kuvaa vuonna 1928 syntynyt nainen nauraen siteiden kuivattamista narulla. Tapana oli, että talvella siteet kuivatettiin vintillä ja kesällä narulla. Siteiden kuivattamiseen suhtauduttiin kaksijakoisesti, kuten 1939 syntynyt nainen kertoo: kyl mä muistan, kun ne oli narulla, mut ei niistä koskaan puhuttu, et mitä ne on. Vaikka siteet kuivattiin narulla kaikkien nähden, oltiin kuitenkin kuin niitä ei olisi ollutkaan. 1933 syntynyt nainen muistaa, miten naapurin poika aina vähän niinku veti niitä, vähän niinku härnäs. (...) Ei se muuta pyykkiä vetänyt. Saattoi myös olla, että siteitä oli kerralla pesussa niin suuri määrä, ettei niiden piilottelu olisi onnistunutkaan. Vuonna 1939 syntynyt nainen muistelee, että siteitä oli narulla hirveet määrät, kato kun naisia oli kamala määrä talossa. Ei nyt kaikilla tietysti yhtäikaa sattunu kuukautiset, mutta niitä pestiin nyt sitten kuitenkin yhtäikaa. Todennäköisesti juuri narulla kuivuessaan siteet ovat saaneet lisänimen linnunkiikku: siinäpä oiva peitenimi vaikkapa turhan uteliaille lapsille sanottavaksi.

Kaikki eivät kuivattaneet siteitään näkösällä. Kaupungissa kasvanut nainen kertoo, että *en mä koskaan niitä nähny missään, että ne oli tietysti sitte seiverran semmosia vähän salassa pidettäviä asioita. Tämän 1935 syntyneen naisen siteet katosivat käytön jälkeen ja ilmestyivät salaperäisesti puhtaina esiin. Siteitä ei välttämättä pantu julkisesti lakanapyykin mukana ulos kuivumaan, vaan ne oli jossain hienotunteisessa paikassa, tai jos pantiinkin, siteet saatettiin piilottaa muun pyykin alle tai taakse. Vuonna 1912 syntynyt nainen muistaa siskonsa kuivanneen siteensä aitan orrella, vähän siis katseilta piilossa. Siteiden kuivaamisessa muun pyykin seassa oli yksi ongelma, sillä *sehän oli melko hidas kuivumaan – ne ei tahtonu kuivuu samaan aikaan kun muu pyykki. Vuonna 1929 syntynyt nainen muistaa myös, miten talvisin vintissä kuivatessa kaikki jäätty talvella koppuroiksi. Kaikki eivät kuivuvia siteitä kuitenkaan hävenneet. Eräs 1918 syntynyt nainen nimittäin kertoo isänsä serkun sanoneen hänelle, että ”siteet kuivaat etunarulla, niitä ei saa hävetä”.**

10 KONSTIT ON MONET

10.1 Käsityökertomukset

Tässä tutkimuksessa narratiivisen lähestymistavan käyttö sai aikaan tietoisuuden aineiston kerronnallisesta luonteesta.¹⁶⁰ Haastatteleamalla tallennettu muistelupuhe sisältää aina kertomuksia sekä kuvailevia ja selittäviä jaksoja. Kuvailevat ja selittävät jaksot johdattavat kuulijan kertomusten maailmaan, ja niillä selitetään asioita, joita kuulija ei tiedä tai ymmärrä. Niiden avulla tehdään myös yleistyksiä. Muutokset, poikkeukselliset tai muulla tavalla merkittävät tai kiinnostavat tapahtumat esitetään usein kertomusmuodossa. Kertomukset eivät synny ilman kuulijoita, minkä vuoksi vuorovaikutus ja yhteistyö kuuluvat olennaisesti narratiiviseen näkökulmaan.¹⁶¹ Eniten kertomuksia sisältävät luonnollisesti tutkimukseni haastattelut, mutta myös jotkin arkistovastaukset sisältävät kertomuksia. Myös kyselyihin vastaaminen on kirjoittamista lukijalle ja siten vuorovaikutteista. Haastatellut naiset kuvailivat minulle vieraita siteiden yksityiskohtia ja selittivät niiden tekemiseen, käyttöön ja huoltamiseen liittyviä asioita. Kuvailut ja selitykset laajenivat kertomuksiksi, jos kyseessä oli erityinen tapahtuma. Varsinkin tapa, jolla kuukautisista ja siteistä oli kerrottu tai jätetty kertomatta, kirvoitti monta kertomusta. Näitä kertomuksia oli kolmea tyyppiä: lohduttelu-, salailu- ja rohkaisukertomuksia. Kaikki esille nousseet kertomukset ovat käsityökertomuksia ja ne liittyvät joko siteiden valmistamiseen, käyttämiseen tai huoltamiseen.

Lohduttelukertomuksissa kuvataan sitä, miten tyttöä rauhoiteltiin ja miten kuukautisten alkamiseen suhtauduttiin asiallisesti, joskin pidättyväisesti. Kovinkaan runsassanaaisia lohduttelukertomusten kuvaamat tilanteet eivät olleet. Lohduttelukertomukset ovat kuitenkin paljon positiivisempia kuin salailukertomukset. Salailukertomuksia on aineistossa kaikkien eniten. Niissä kerrotaan, miten äiti ei sanallakaan maininnut kuukautisia koskaan eikä antanut neuvoja. Salailuun kuului myös valkeiden valheiden kertominen lapsille, kuten vuonna 1933 syntyneen naisen äidin selitys, että hänen alushousujensa punaiset tahrat olivat peräisin puolukkasaavin alta. Salailukertomuksissa kuukautiset ovat negatiivinen ja hävettävä asia. Rohkaisukertomukset sen sijaan ovat positiivisia ja kuvaavat sitä, miten äiti tai joku muu lähipiirin nainen suhtautui kuukautisiin avoimesti ja luonnollisesti. Niissä kuukautiset ovat tavallinen osa naisen elämää ilman sen suurempaa numeroa.

Aikanaan nolot tai häpeää tuottaneet siteiden käyttämiseen liittyvät läpivuototilanteet muodostavat aivan oman kertomusryhmänsä. Jokainen haastateltu nainen muisti yhden tai useamman tapauksen, jossa omaan tai jonkun toisen tytön hameeseen oli tullut kuukautisveri läpi. Jo aiemmin luvussa 7.2 referoimani, vuonna 1928 syntyneen naisen kertomus tällaisesta tapauksesta on hyvä esimerkki kokonaisesta kertomuksesta, jossa on alku, käännekohta ja loppu. On helppo ymmärtää, että tilanne on ollut sen verran kiusallinen, että se on jäänyt kertojan mieleen. Tässä on kyseinen kertomus kokonaisuudessaan:

Yhden juhannusaaton mä muistan, kun oli yks tyttö ja kaks poikaa oli sitten yhtenä juhannusaattona meiän kesämökillä, siel oli isä ja äiti. Mut me lähdettiin sitte tietty, me oltiin sit sielä, nykyään tunnetaan se paikka Saunalahtena. Meil oli kesämökki sielä ja me lähettii soutelemaan. Ja kuinka ollakkaan, niin sillä toisella tytöllä oli punanen jälki takana. Poikii vähän nauratti, mutta eivät sanoneet mitään. (...) Hänhän oli häpeissään ja hän sit vaan sano, että ”kuule kävele sillä tavalla, että minä kävelen sinun edelläsi”. Hänel oli onneksi sit toisia vaatteita, että kesämökillä hän pystyi sitte vaihtamaan vaatteita.¹⁶²

Lisäksi aineistosta nousi *vaikeuksien kautta voittoon* -kertomuksia. Niissä kerrotaan siitä, miten tyttö lopulta selvisi siteiden käyttöön liittyvistä ongelmista. Kertomuksissa on positiivinen sävy. Vaikka tyttö ei olisi saanut keneltäkään neuvoja, hän sai aikaa myöten valmistettua tavalla tai toisella toimivat siteet. Oma kertomusryhmänsä ovat vielä kuukautisten alkamisesta kertovat tarinat. Ne ovat huomattavan samankaltaisia kaavaltaan, mikä seikka ensimmäiseksi kiinnittikin huomioni aineiston kertomusluonteeseen. Kuukautisten alkamiskertomukset alkavat usein siten, että nainen kertoo housuihin ilmestyneen veren aiheuttamasta järkytyksestä ja säikähdyksestä. Ensimmäiset kuukautiset ovat sen verran merkittävä tapahtuma jokaisen naisen elämässä, ettei ole ihme, että kuukautisten alkaminen muistetaan niin hyvin. Kertomuksissa kuvataan ensimmäisen siteen saamista tai valmistamista ja sitä, millaisia ohjeita annettiin. Joissakin tapauksissa ohjeita ei annettu lainkaan. Kuukautisten alkamistilanteisiin liittyi kertomusten mukaan paljon tunteita: pelkoa, hätäännystä, alistumista ja ihmetystä, mutta myös ujoutta, ylpeyttä ja reippautta. Samalla tyttö tuli astuneeksi naisten salaisen käsityöperinteen maailmaan.

Mielikuvituksen avulla on mahdollista ymmärtää menneisyyden ihmisten toiminnan syitä.¹⁶³ Itsetehtyjen siteiden aikaiseen maailmaan voi koettaa eläytyä seuraavan tarinan avulla: Kuvitellaan, että nuoren tytön kuukautiset ovat vasta alkaneet. Jos hän on onnekas, joku vanhempi nainen neuvoo hänelle, miten kunnollisia siteitä valmistetaan. Muuten hän koettaa itse keksiä jotakin kangasta siteen tapaiseksi. Tyttö saa käteensä puuvillalankaa ja

neulepuikot tai virkkukoukun. Hän neuloo tai virkkaa ensimmäisen siteensä miten parhaiten osaa vailla kokemusta siitä, mikä olisi hänelle sopiva koko ja paksuus. Pitäisikö tehdä tiukkaa vai löysää? Entä mikä olisi hänen vartalolleen sopiva siteen kiinnitystapa? Kun ensimmäinen side on valmis, hän tekee toisen ja kolmannenkin, sillä eihän yksi side mihinkään riitä. Samaan aikaan täytyy päivittäiset velvollisuudet hoitaa ja esimerkiksi koulussa on käytävä. Side tuntuu jalkojen välissä paksulta, ja sen kanssa täytyy varoen liikkua ja istua, ettei läpivuotoja pääsisi tulemaan. Huomaavatko muut, että hänellä on kuukautiset? Pikkuhiljaa tyttö saa kokemusta siitä, millaista siteen käyttäminen on ja millainen side on hänelle paras. Hän ei kuitenkaan juuri näe muiden tyttöjen tai naisten siteitä, joten hän ei voi vertailla omia siteitään muiden siteisiin. Kun kuukautiset ovat ohi, täytyy siteet vielä pestä. Ehkä hän on pannut käytetyn siteen aina vesisankoon likoamaan tai ehkä siteet ovat kuivuneet koppuroiksi pesua odottaessaan. Hän pesee ja hankaa siteet käsin puhtaiksi ja keittää ne vielä lipeässä, kuivattaa ja pistää säilöön seuraavia kuukautisia varten.

10.2 Naisten salainen käsityö

Tutkimuksen myötä paljastui aivan erityinen käsityökulttuurin ja katoavan kansanperinteen osa. Kotitekoiset kuukautissiteet olivat yksi arkisimpia ja yleisimpiä käsityötuotteita ja ne kuuluivat jokaisen naisen elämään. Siitä huolimatta ne pysyivät hyvin huomaamattomana asiana. Tuskin mistään muista käsitöistä oli yhtä vähän ohjeita saatavilla kuin itsetehdyistä siteistä. Harvasta käsityöperinteen osa-alueesta on myöskään yhtä vähän tietoa saatavilla. Ristiriitaiseksi tiedon ja ohjeiden puuttumisen tekee se, miten laajaa joukkoa ihmisiä aihe on koskettanut ja miten arkisesta käsityöstä on ollut kyse. Kotitekoisia siteitä on jokainen nainen joutunut jos ei tekemään niin ainakin käyttämään. Siteet ovat olleet naisten salainen käsityö, jotka on ollut melkein pakko osata tehdä itse.

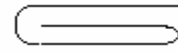
Suomi on ollut kuukautissuojien käytön suhteen Ruotsiin, Saksaan ja Yhdysvaltoihin verrattuna takapajula. Kuvaavaa on, että edellä mainituissa maissa kuukautissuojia mainostettiin lehdissä jo 1880-luvulla suurin, jopa kuvallisin ilmoituksin. Sen sijaan Suomessa siteiden käyttö ei ollut kansan parissa yleistynyt edes vielä vuonna 1914.¹⁶⁴ Ruotsissa, Saksassa ja Yhdysvalloissa teollisesti valmistettujen siteiden käyttäminen oli verrattain yleistä jo ennen toista maailmasotaa. Suomessa taas suurin osa käytti vielä sotien

jälkeenkin pestäviä, kotitekoisia siteitä. Suomalaisissa lehdissä sidemainoksia ei juuri ollut, korkeintaan niissä julkaistiin pieniä kuvattomia ilmoituksia. Toinen hyvä esimerkki Suomen takapajuisuudesta on neulekoneiden yleistyminen kotitalouksissa. 1900-luvun alkupuolella naiset saattoivat hankkia perheelleen lisätuloja neulomalla ”kutomakoneella” muun muassa kuukautissiteitä myytäväksi. Suomessa neulekoneita alettiin mainostaa lehdissä 1920–30-luvuilla, kun taas Ruotsissa neulekoneet olivat ruotsalaisen Denise Malmbergin mukaan yleistyneet kotikäytössä jo 1900-luvun vaihteessa.¹⁶⁵

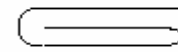
Suomessa kotitekoiset kuukautissiteet olivat käytössä verrattain myöhään. Suomi oli pitkälle 1900-luvun puolelle maatalousmaa, jonne lähes kaikki uudet ilmiöt levisivät hitaasti. Myös pula-aika vaikutti siihen, että kertakäyttösiteiden käyttö yleistyi Suomessa verkkaisesti. Kertakäyttösiteitä ei joko ollut saatavilla tai niihin ei ollut varaa. Esimerkiksi maaseudun kauppojen valikoimissa ei ollut vielä 1950-luvullakaan aina kertakäyttösiteitä. Toki ne suomalaiset naiset, joilla oli mahdollisuus matkustella, tutustuivat epäilemättä teollisesti valmistettuihin siteisiin jo 1800-luvulla esimerkiksi Euroopassa. Kaikki eivät voineet siirtyä kertakäyttöisiin siteisiin, vaikka olisivat halunneetkin. Ruotsissa tilanne oli sama: kertakäyttösiteet olivat kalliita eikä kaikilla ollut varaa ostaa niitä.¹⁶⁶ Yhdysvaltalaiset Laura K. Kidd ja Jane Farrell-Beck huomauttavat, että naiset siirtyivät teollisesti valmistettuihin siteisiin vähitellen. Heidän mukaansa omatekoisia siteitä sitkeästi käyttäneet naiset eivät välttämättä olleet konservatiivisia. Syinä saattoivat olla myös rahanpuute, ostositeiden huono saatavuus, asian nolous tai omatekoisten siteiden mukavuus.¹⁶⁷

Kotitekoisten siteiden kirjo on ollut Suomessa suuri, eikä aineistossa ole yhtään keskenään samanlaista sidettä. Jokainen nainen teki oman versionsa. Jos muilta saadut siteet olivat jonkun mielestä epämieluisia, oli mahdollista, että hän teki itse vanhempana sellaisia siteitä kuin itse halusi ja mukaviksi tunsikin. Ne joille kukaan ei neuvonut mitään, repäisivät hätäsiteeksi jonkin kangaspalan. Kukaan näistä ”rättejä” käyttäneistä naisista ei ollut itse keksinyt alkaa neuloa tai virkata siteitä. Toisaalta siteenteko-ohjeiden puuttuminen ja taidon siirtyminen suusta suuhun ovat omalta osaltaan lisänneet sidemallien variaatioita. Variaatioiden määrää selittää myös jokaiselle käsityötuotteelle ominainen yksilöllisyys. On mielenkiintoista, että naiset eivät juuri puhuneet siteistä keskenään. Puhumalla ja vertailemalla siteitä olisi voinut kehittää. Naiset tyytyivät siihen, mitä itse käyttivät. Seuraavat kaksi kuviota osoittavat, että erot siteiden välillä ovat olleet joissakin tapauksissa melko

pieniä, vaikka kahta samanlaista sidettä ei olekaan. Kuviossa 33 on Porvoon museon kokoelmien side ja kuviossa 34 erään haastattelemani naisen neuloma rekonstruktio:

KUVIO 33. 1 oikein 1 nurin -joustinneuleella neulottu kolminkertainen side. Pituus 35 cm, leveys 7 cm. Luetteloimaton. Valokuva AS. Porvoon museo.

KUVIO 34. 1 oikein 1 nurin -joustinneuleella neulotun kolminkertaisen siteen rekonstruktio. Valmistanut Marjatta Metsovaara. Valokuva AS.

Suomessa itsetehdyt siteet olivat yleisimmin neulottuja ja virkattuja. Tässä suhteessa Suomi poikkeaa Ruotsista ja Saksasta. Malmberg jakaa ruotsalaiset itsetehdyt kuukautissiteet kolmeen ryhmään, joita ovat pumpulilla tai selstoffilla täytetyt *harsokangassiteet*, *ommellut siteet* sekä *neulotut ja virkatut siteet*. Hän ei mainitse minkään ryhmän olleen suosittuampi kuin toinen.¹⁶⁸ Yhdessä suhteessa Suomella ja Ruotsilla on yhtäläisyyksiä: molemmissa maissa siteitä ommeltiin ribbineulostrikoosta, joka täytettiin räteillä.¹⁶⁹ Suomessa nimenomaan ribbineulostrikoosta tehdyt vanhat laamapaidat olivat suosittu siteiden raaka-aine. Saksassa kankaisten siteet olivat yleisimpiä, ja jopa niiden valmistusohjeita julkaistiin.¹⁷⁰ Yhdysvalloissa oli jo 1800-luvun lopulla suuret valikoimat erilaisia kuukautissuojia markkinoilla. Vaikka monien yhdysvaltalaisen suojien valmistuksessa käytettiin esimerkiksi kumia, metallia ja kangasta, oli neulottujakin siteitä myynnissä.¹⁷¹

Miksi suurin osa suomalaisista naisista käytti neulottuja ja virkattuja siteitä, vaikka lähes kaikki saatavilla olleet ohjeet neuvoivat kankaisten siteiden valmistamista? Tämä ristiriita kertoo siitä, että siteentekoa ei opittu kirjoista ja lehdistä lukemalla, vaan tieto siirtyi naiselta naiselle. Siteenteko-ohjeita ei ollut läheskään kaikkien saatavilla eikä niitä tarvittu-

kaan, koska taito levisi ilman välikäsiä. Tavallista oli, että äiti neuvoi siteiden valmistamisen tyttärelleen. Merkillistä on, etteivät kansakoulut valistaneet siteiden käytössä, sillä käsityökasvatus oli tärkeässä roolissa kansakouluissa heti kansakoululaitoksen perustamisesta lähtien 1800-luvun puolesta välissä. Käytännössä oli käsityöopettajasta kiinni, opetiko hän tyttöjä tekemään siteitä tunneillaan vai ei. Merkittävässä roolissa siteen tekemistaidon levittämisessä olivat myös kättilöt ja sairaanhoitajat, jotka antoivat muutenkin hygienia- ja terveystalustusta. On luontevaa, että terveysalan ammattilaiset omaksuivat uudet vaikutteet maailmalta ensimmäisinä. Malmberg on huomannut kiinnostavan seikan siteen tekemisen oppimisessa: ruotsalaisessa yhteiskunnassa oli tavallista, että tytöt olivat piikossa kuukautisten alkamisen aikoihin. Näin ollen joko heidän emäntänsä tai joku muu aikuinen saattoi opastaa heitä sideasioissa.¹⁷² Koska Suomessakin piikominen on ollut tavallista, sama pätee varmasti myös Suomeen. Syy siihen, miksi Suomessa ei käytetty kangassiteitä yhtä paljon kuin virkattuja ja neulottuja siteitä, voi olla myös se, että kenties kangassiteet eivät olleet yhtä hyviä käyttää kuin lankatekniikoilla tehdyt. Eri sidemallien ominaisuuksien vertailu on tosin hankalaa, koska useimmat naiset käyttivät vain yhdenlaisia siteitä. Siten he eivät osaa kertoa kuin omien siteidensä ominaisuuksista.

Suurimmillaan kuukautissiteet olivat 54 cm pitkiä ja 13 cm leveitä. Miksi siteet olivat niin suurikokoisia? Nykyänsä hirvittäisi käyttää jalkojensa välissä puolimetristä, pari senttiä paksua sidettä. Sellainen pullottaisikin kaikkien vaatteiden läpi. Siteen koolla ei 1900-luvun alkupuolella ollut kuitenkaan suurta merkitystä, sillä naisten käyttämien hameiden alta paksumpikaan side ei näkynyt. Kiddin ja Farrell-Beckin mukaan nimenomaan muoti on vaikuttanut siteiden kokoon ja malliin. Runsaiden helmojen aikoihin side sai olla miten iso tahansa, kun taas kapealinjaisen puvun tullessa muotiin kuukautissuojilta vaadittiin litteyttä.¹⁷³ Eräs syy siteiden pituuteen oli siteiden kiinnitystapa – vain riittävän pitkä side yletyi liivin nappiin tai sidevyöhön. Itsetehtyjen siteiden imukyky ei myöskään ollut kovin hyvä nykyajan siteisiin verrattuna. Siteistä lienee tehty pitkiä ja leveitä, jottei ohivuotoja olisi tullut.

Sidettä vaihdettiin yleensä kerran pari päivässä, mikä on nykyajan näkökulmasta melko harvoin. Siteitä ei välttämättä ollut yhdellä naisella kovin montaa, sillä siteiden tekemisessä oli oma vaivansa. Koska ne tehtiin itse tai teetettiin, ne maksoivat rahaa ja aikaa. Toisaalta hygieniäkäsitys oli erilainen eikä vaatteita vaihdettu joka päivä. Siteen vaihtami-

nen oli myös hieman vaivalloista, sillä side oli kiinni sekä vatsan että takapuolen kohdalta joko liivissä tai sidevyössä aluspaidan, liivien ja alushousujen alla.

Suurin osa siteistä oli auki joltakin sivultaan. Avonaisella rakenteella oli omat tehtävänsä, sillä siteen väliin saatettiin laittaa selstoffia tai kankaanpala imukykyä lisäämään. Toinen syy avautuvaan rakenteeseen oli se, että tasoksi avautuva side oli helpompi pestä puhtaaksi. Pestyn siteen kuivuminenkin kävi nopeammin, kun sen sai levitettyä auki, jolloin ilma pääsi kerrosten väliin kuivattamaan.

KUVIO 35. Pitsimäisellä neuloksella neulottu side, päädyt ainoikeinneuletta. Pituus 50 cm, leveys 9 cm. ECM 3556:3. Valokuva AS. Espoon kaupunginmuseo.

Kaikkein miellyttävimpinä pidetyt siteet olivat neulottuja. Neuloksina käytettiin yleisimmin joustinneuletta, patenttineuletta ja sen muunnoksia (kuvio 35). Malmbergin mukaan patentti- ja puolipatenttineulosta käytettiin, koska siten saatiin aikaan kaksinkertainen neulos.¹⁷⁴ Siderekonstruktioiden perusteella on helppo ymmärtää, miksi neulotut siteet olivat mukavia käytössä. Neulottu pinta on pehmeä ja mukautuva, ja siihen muodostuu paljon imupintaa, minkä vuoksi juuri neulottu side lienee imenyt kuukautisvuodon hyvin. Virkattu pinta puolestaan ei ole kovin joustava eikä siihen muodostu yhtä paljon imupintaa kuin neulokseen. Lisäksi virkattu pinta on myös paljon kovempi, jäykempi ja luonnostaan reikäisempi kuin neulos. Käyttömukavuuteen vaikutti tietysti myös valittu lanka ja tekijän käsiala. Suomessa käytettiin ns. Vaasan sukkalankaa, mutta myös kynttilän sydänlankaa, jonka käyttö oli yleistä Ruotsissa. Malmbergin mukaan kynttilän sydänlankaa käytettiin, koska sitä oli helposti saatavilla ja koska se oli halpaa.¹⁷⁵ Malmbergin tutkimuksen mukaan ommellut, virkatut ja neulotut siteet olivat sinänsä helppoja tehdä, ainoa vaikeus oli saada pinnasta sopivan tiivis. Vaikka side olisi ollut kuinka sievä, se saattoi vuotaa läpi, jos sen rakenne oli liian löysä. Läpivuodon riski pieneni, jos siteestä neuloi tiiviin ja lujan, jolloin side toisaalta oli usein kova ja vähemmän mukava pitää. Olennaista oli myös se, että tiukkaa tekemällä säästettiin lankaa.¹⁷⁶

Millaisia itsetehdyt siteet olivat käyttää? Vastaus riippuu siitä, mihin niitä vertaa. Esimerkiksi ne naiset, jotka olivat aloittaneet siteiden käytön pelkillä lumpuista leikatuilla räteillä, kehuivat sitä, miten mukavia ja varmoja virkatut ja neulotut, ”oikeat” siteet olivat. Ne, jotka olivat käyttäneet kertakäyttösiteitä myöhemmin, olivat sitä mieltä, että kertakäyttösiteet olivat mukavampia pitää ja helppokäyttöisempiä kuin itsetehdyt siteet. Toisaalta kotitekoisia siteitä kehuittiin niiden pehmeystä ja siitä, etteivät ne hanganneet. Ensimmäiset kertakäyttösiteet olivat nimittäin saman kokoisia kuin itsetehdyt siteetkin, mutta kertakäyttöiset olivat jäykkiä ja kovia. Ne naiset, jotka valittivat itsetehtyjen siteiden hanganneen reidet rikki, olivat pitäneet samaa sidettä parikin päivää yhteen menoon, jolloin kuivunut veri oli aiheuttanut ärsytystä. Tyytyväisyys kertakäyttösiteisiin liittyi pitkälti niiden helppohoitoisuuteen: käytetyt siteet saattoi heittää pois eikä niitä tarvinnut pestä ja kuivattaa.

11 Lopuksi

Kuukautissiteitä koskevien tutkimusten vähyys tiesi jo tutkimuksen alussa suuria haasteita. Pikku hiljaa tietoa alkoi kuitenkin löytyä, ja yksi löytö johti toiseen. Suurin hyöty oli tekemistäni haastatteluista. Haastattelujen avulla sain tietoa siteistä suoraan niitä käyttäneiltä naisilta ja saatoin esittää heille lisäkysymyksiä. Vaikka harvoja siteenteko-ohjeita löytyikin ja sidemallien leviämistapa selkiintyi, on sidemallien alkuperä edelleen epäselvä. Siteiden käytön yleistymiseen ja mallien leviämiseen pätevät samat lainalaisuudet kuin muihinkin innovaatioihin, joiden tarkkaa alkuperää on lähes mahdotonta täsmällisesti selvittää.

Voi myös pohtia, oliko aineistoni riittävän monipuolinen ja olivatko aineistonkeruumenetelmäni tarkoitukseen sopivat. Koska suomalaisista kotitekoisista kuukautissiteistä ei löydy miltään yhdeltä taholta tietoa, oli välttämätöntä kerätä tutkimusaineisto monella eri tavalla. Mikään erilaisista tutkimusaineistoistani – haastattelut, arkistokyselyt, aikalaisaineistot ja museoesineet – ei olisi yksin riittänyt antamaan tarpeeksi monipuolisia vastauksia tutkimuskysymyksiini. Haastattelut antoivat hyvin yksityiskohtaista tietoa siteiden valmistamisesta, käyttämisestä ja huoltamisesta. Minun haasteeni oli se, että tutkimallani ajanjaksolla eläneitä naisia on vielä elossa, mutta osa heistä on jo melko iäkkäitä. Järkeilin, että tämän vuoksi haastattelu olisi luontevin tapa kerätä heiltä tietoa. Haastattelu oli hyvä

aineistonkeruutapa myös siksi, että sillä tavalla sain syvällistä tietoa juuri niistä aihealueista, joista olin kiinnostunut. Tapasin haastattelemani naiset vain kerran, minkä vuoksi olisi kenties ollut hyödyllistä sopia toinenkin haastattelu. Silloin ensimmäinen tapaaminen olisi ollut tutustumista ja muistin solmujen avaamista, ja toisella kerralla naiset olisivat voineet muistaa enemmän. Toisaalta lähes ainoa asia, jota naisten oli vaikea muistaa, olivat siteiden yksityiskohdat. Tokkopa niiden muistamista olisi auttanut toinen haastattelukaan. Tarinoita olisi tosin voinut toisella kerralla tulla enemmän.

Arkistovastaukset olivat suppeita, mutta suuren määränsä ansiosta ne antoivat laajan käsityksen siitä, millaisia siteitä yleisimmin käytettiin. Aikalaisaineistot puolestaan auttoivat ymmärtämään sitä aikaa ja ilmapiiriä, jossa siteitä valmistettiin ja käytettiin. Nuoren naisen oppaat sopivat aineistoksi, koska niissä annettiin suoria kuukautisiin liittyviä neuvoja. Yksi vaihtoehto olisi ollut ottaa aikalaisaineistoksi terveydenhoitoalan lehtien kuukautisiin liittyviä kirjoituksia. Museoesineet toivat tutkimukseen konkreettisuutta antamalla ”kasvot” muussa aineistossa mainituille siteille. Toisaalta pelkkiä museoesineitä tutkimalla ei narratiivista lähestymistapaa olisi voinut hyödyntää. Valmistetut rekonstruktiot puolestaan herättivät haastateltujen naisten käyttämät siteet eloon. Käsityötieteen tutkimuksissa voitaisiin tutkijan käsityötaitoa käyttää enemmänkin juuri rekonstruktioiden tai kokeilujen muodossa.

Millä muilla tavoin aineistoa olisi voinut hankkia? Esimerkiksi Kidd ja Farrell-Beck sekä Malmberg keräsivät tietoa tutkimalla kuukautisvälineille haettuja patenteja. Patenttihakemusten läpikäyminen olisikin ollut hyvin mielenkiintoista, mutta jätin sen tämän tutkimuksen ulkopuolelle aineiston rajaamissyistä. Patenttihakemusten tutkiminen ei olisi välttämättä antanut vastauksia kotitekoisia kuukautissiteitä koskeviin tutkimuskysymyksiini, sillä on epätodennäköistä, että kotitekoiselle siteelle olisi haettu patenttia. Toisaalta, kuten Kidd ja Farrell-Beck huomauttavat, patentoidut keksinnöt eivät kerro mitään tuotteen suosioista, saatavuudesta tai siitä, mitä mieltä naiset olivat niistä.¹⁷⁷ Luultavasti patenttihakemuksista ja kuukautissuojien kehittelyn historiasta saisikin aivan oman tutkimuksensa.

Aineiston monipuolisuus oli myös haaste: millä tavalla sitä tulisi lähestyä ja analysoida, jotta siitä saisi mahdollisimman paljon irti? Atlas-ti-ohjelma oli hyvänä apuna aineiston järjestelmissä. Narratiivinen lähestymistapa puolestaan auttoi jo teemoitteluvaiheessa,

sillä se antoi suunnan sille, miten ja missä järjestyksessä asiat olisi hyvä tuoda raportissa esiin. Narratiivinen tutkimusote oli toisaalta hankala, koska eri tutkijat ovat käyttäneet sitä eri tavoin, eikä yhtä ainoaa tapaa siten ole olemassa. Tämän vuoksi oman narratiivisen lähestymistavan löytäminen oli melko työlästä. Narratiivisen näkökulman avulla aineiston moniäänisyyttä ja monipuolisuutta oli kuitenkin loppujen lopuksi helpompi hallita. Kirjoitin tutkimusraportin tavallaan omaksi tarinakseen, jotta se olisi helppolukuinen ja jotta aineiston ääni pääsisi siinä mahdollisimman hyvin esiin. Tärkeitä olivat kertojien tulkinnat tapahtumista ja asioista.¹⁷⁸ Muistitietotutkimuksen vahvuus on juuri siinä, että sen avulla voi tarkastella ja tutkia sellaisia asioita ja aiheita, joita viralliset dokumentit eivät tavoita.¹⁷⁹

Tämän tutkimuksen tulokset valottavat aihetta, josta on vaiettu viime vuosikymmeninä niin perusteellisesti, että harva nykyään tietää kovinkaan paljon kotitekoisista siteistä. Tutkimus lisää näin ollen tietoutta tästä merkittävästä käsityöperinteen osasta. Tutkimuksesta on myös hyötyä kaikille kuukautissiteiden historiasta kiinnostuneille ja naisten tai arjen historiaa tutkiville.

Mahdollisuudet jatkotutkimuksiin kotitekoisten kuukautissiteiden parissa ovat huikeat. Aihetta voisi helposti laajentaa ja ottaa selvää muidenkin Suomen museoiden mahdollisista kuukautissidekokoelmista. Esimerkiksi Sagalundin museossa Kemiössä on kokoelmissaan useita kuukautissiteitä, joita en aineiston rajaamisen vuoksi ottanut tutkimukseeni mukaan. Eräs tutkimussuunta voisi olla myös useampien naisten haastattelemine. Siten voisi kartoittaa esimerkiksi mahdollisia alueellisia eroja siteiden malleissa. Mielenkiintoisia tutkittavia olisivat myös aikakauden lehtien siteenmyynti-ilmoitukset ja -mainokset, postimyyntiluettelot, kuukautisvälineille haetut patentit sekä kaikenlainen siveellisyys- ja hygieniakirjallisuus, joissa kuukautisia käsitellään. Lisäksi voisi tutkia, millaisia siteitä esimerkiksi tutkimuksessani mainitut Suomen Vanutehdas Oy ja Teknillinen tehdas Kaleva ovat valmistaneet, ja mitkä tahot ovat tuoneet kertakäyttösiteitä maahan, mistä ja milloin. Myös vertailu eri maissa käytettyjen itsetehtyjen siteiden välillä olisi mielenkiintoista – Suomeenhan tuli vaikutteita käännetyn kirjallisuuden välityksellä ainakin Saksasta, Ruotsista ja Norjasta. Kiinnostavaa olisi myös vertailla siteiden käytön yleistymistä eri maissa ja tutkia, millaisia siteidenvalmistusohjeita julkaistiin muissa maissa.

AINEISTO

Haastatteluaineisto

- H1 1915** Nainen (s. 1915 Karkkila, Uusimaa). 19.10.2003 Huittinen. Haastattelija AS.
H2 1939 Nainen (s. 1939 Hauho, Häme). 24.11.2003 Vantaa. Haastattelija AS.
H3 1935 Nainen (s. 1935 Helsinki). 2.12.2003 Vantaa. Haastattelija AS.
H4 1928 Nainen (s. 1928 Helsinki). 28.4.2004 Helsinki. Haastattelija AS.
H5 1915 Nainen (s. 1915 Marttila, Varsinais-Suomi). 4.12.2004 Padasjoki. Haastattelija AS.
H6 1927 Nainen (s. 1927 Varpaisjärvi, Savo). 4.1.2005 Varpaisjärvi. Haastattelija Emma Laitinen.
H7 1928 Nainen (s. 1928 Kitee, Pohjois-Karjala). 24.2.2005 Helsinki. Haastattelija AS.
H8 1929 Nainen (s. 1929 Viipuri, Karjala). 7.3.2005 Helsinki. Haastattelija AS.
H9 1933 Nainen (s. 1933 Padasjoki, Häme). 5.5.2005 Padasjoki. Haastattelija AS.

Kyselyaineisto

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki.

Duodecim 1950. Seth Wichmannin kysely Lapsenpäästöä ja pienten lastenhoitoa (1914).

E-sarjan sidokset 186–189. Suomalaisen lääkäriseura Duodecimin deponoima 1950.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS KRA), Helsinki.

Kuukautiskysely 1982. Kyselyn laatija Annukka Forstadius (Nenonen). Liitetty kokoelmiin 1988.

Museoviraston kansatieteellinen keruuaristo (MV:K), Helsinki.

Kysely 32, Naisen asema. 1985. Kyselyn laatija Pirkko Sallinen-Gimpl.

Aikalaisaineisto

Ahava, Uno. 1930. *Kodin lääkärikirja. Neuvonantaja terveille ja sairaille*. 4. uudistettu painos. Helsinki: Otava.

Borg, Henrik. 1914. *Ihmisen sukuelämä*. Terveyden kirjasia no 3. Salo: Terveyden toimitus.

Duffey, E. B. 1898. *Mitä jokaisen naisen pitää tietämän. Naisten kirja. Naisen kirjoittama*. Suom. 2. painos. Pori: Otto Andersin.

Dumrath, O. H. 1911. *Tytöille, emännille ja äideille eli välttämätön lääkeopillinen käsikirja siitä mitä kunkin tytön, emännän ja äidin tulee tietää*. Suom. Pori: Otto Andersin.

Eskelin, Karolina & Tillgren, Josua. 1930. *Hälsa och sjukdom. Den moderna läkarboken. Hur man håller sig frisk och hur man behandlas sjukdomar*. Helsingfors: Söderström & c:o förlagsaktiebolag.

Hannula, Mandi; Gebhard, Hedvig; Harmaja, Laura; Ollonqvist, Mary & Wiherheimo, Alli. 1935. *Emännän tietokirja. II osa Kaakao-lastensuojelu*. 4. painos. Helsinki: WSOY.

Hovitz, Franz Johannes August Carl. 1893. *Lyhyt terveystoppi naisille*. Suom. G. V. Levander. Helsinki: Otava.

- Lukka, Fanny. 1922. *Kukkien puhjetessa. Kirjanen tytöille*. Nuoriso ja siveellisyys 6. Porvoo: WSOY.
- Meyer, Emanuele. 1921. *Tytöstä naiseksi. Neuvoja nuorille naisille, vaimoille, äideille ja kasvattajille kasvatuksesta ja avioliitosta*. Suom. saksasta Aino & Arne Lyytinen. Helsinki: Otava.
- Oker-Blom, Max. 1904. *Äideille ja nuorille naisille*. Sukuelämä ja terveys no 2. Helsinki: Weilin & Göös.
- Salovaara, Hannes. 1933. *Sukupuolihygienian opetuksesta oppikouluissamme*. Suomen Naisten Kansallisliiton Siveellisyyskomitean julkaisuja 6. Helsinki: Raittiuskansan Kirjapaino Oy.
- Skjerve, Kristiane. 1923. *Nuoren naisen terveys*. Suom. norjasta. Porvoo: WSOY.
- Wetterdahl, Per. 1943. *Mitä jokaisen naisen tulee tietää. Naisten terveydenhoitoa koskevia käytännöllisiä neuvoja*. Kansa terveeksi no 5. Suom. A. A. Lyytinen. Jyväskylä: Gummerus.
- Wretling, E. W. 1905. *Naisten siitinelo säännöllisessä ja kivullosessa tilassa*. Suom. Vihtori Peltonen. 3. parannettu painos. Porvoo: WSOY.

Esineet

Espoon kaupunginmuseo, Espoo

- Terveysside ECM 3556:3.
- Terveysside ECM 2075:1516.
- Terveysside ECM 3612:5.
- Terveysside ECM 3612:7.
- Terveysside ECM 2655:6.
- Terveysside ECM 2718:36.
- Terveyssidevyö ECM 2718:37.
- Terveyssidepakkaus ECM 3508:1.

Helsingin kaupunginmuseo, Helsinki

- Terveysside J78-27.

Porvoon museo, Porvoo

- Terveyssiteet 7 kpl (Luetteloimattomia maaliskuussa 2006.).
- Ensisiteitä haavojen sitomiseen 4 kpl (Luetteloimattomia maaliskuussa 2006.).
- Terveyssidepakkaus (Luetteloimattomia maaliskuussa 2006.).

Suomen kansallismuseo, Helsinki

- Terveysside KM 92029:71.
- Terveysside KM 86010:1409.
- Terveysside KM 86010:1410.
- Terveyssidevyö KM 84098.

Yksityiskokoelma (Annukka Sohlmanin hallussa)

- Terveyssiteet 10 kpl. Saatu lahjoituksena Lahdesta.
- Terveysside. Saatu lahjoituksena Forssasta.
- Kleinert's sanitary brief -kuukautissuojahousut. Saatu lahjoituksena Helsingistä.
- Sukkanauhaliivit
 - Vyötäröliivit. Saatu lahjoituksena Lammilta.
 - Olkainliivit. Saatu lahjoituksena Lammilta.

LÄHTEET

Painamattomat lähteet

- Dorff, Maria. 2006. *Kestositeet 2000-luvun Suomessa. Pestävien kuukautissiteiden ominaisuudet käyttäjien ja myyjien näkökulmasta*. Joensuun yliopisto. Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. Käsityötieteen pro gradu -tutkielma.
- Forsman, Hanna-Leena. 2002. *Hienot nyplätyt välipitsit Suomen kansallismuseon nyplätyissä tykeissä. Pitsien peruskuosit ja kuosien vaihtelut*. Helsingin yliopisto. Kotitalous- ja käsityötieteiden laitos. Käsityötieteen pro gradu -tutkielma.
- Forstadius, Annukka. 1986. *"Maijalla on tänään huonot päivänsä."* *Kuukautiset suomalaisessa kulttuurissa 1800-luvun lopulta 1940-luvulle*. Helsingin yliopisto. Kansanrunoustieteen laitos. Suomalaisen ja vertailevan kansanrunoudentutkimuksen pro gradu -tutkielma.
- Honkala, Paula. 2003. *"Joo mutta kovaa pärjättihin ja keriiittihin."* *Puhtaus kotirintamalla 1938–1950*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön laitos. Tutkimusprojektiointojen työ.
- Ignatius, Jaakko. 2006. Ne kaksitoista – Duodecim-seuran perustajat. *Duodecim* 47. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim. Helsinki. Saatavilla [www-muodossa](http://www.fimnet.fi/cgi-cug/brs/brshowdoc.pl) <URL: <http://www.fimnet.fi/cgi-cug/brs/brshowdoc.pl>>. (Luettu 3.12.2006).
- Jalanko, Hannu. 2006. Murrosiän kehitysongelmat tytöillä. Kustannus Oy Duodecim. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa) <URL:http://www.terveyskirjasto.fi/terveyskirjasto/tk.koti?p_haku=kuukautiset&p_artikkeli=dlk00453&p_teos=dlk>. (Luettu 24.1.2007).
- Kabata, Anu Marika. 2002. *"Hauskat päivät" tai "paikat remontissa"*. *Naisten kokemuksia kuukautisista*. Helsingin yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Folkloristiikan pro gradu -tutkielma.
- Museovirasto. Helsinki.
Kuva-arkisto.
- Nousiainen, Suvi. 2000. *Nykyaikainen kuukautistabu. Diskurssianalyttinen tutkimus kuukautissuojamainonnasta*. Helsingin yliopisto. Kulttuurien tutkimuksen laitos. Uskontotieteen pro gradu -tutkielma.
- Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Opetushallitus. Saatavilla [www-muodossa](http://www.muodossa): <URL: <http://www.oph.fi/info>>. (Luettu 3.12.2006).
- Poussu-Hemming, Marja-Riitta. 1989. *Reformipuku Suomessa vuosisadan vaihteessa*. Helsingin yliopisto. Opettajankoulutuslaitos. Tekstiilopin syventävien opintojen tutkielma.

Painetut lähteet

- Aaltonen, Jouko. 2002. *Käsikirjoittajan työkalut. Audiovisuaalisen käsikirjoituksen tekijän opas*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 872. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Anttila, Pirkko. 1996. *Tutkimisen taito ja tiedon hankinta. Taito-, taide- ja muotoilualojen tutkimuksen työvälineet*. Artefakta 2. Helsinki: Akatiimi.
- Bacon, Henry. 2005. Historiallinen mielikuvitus todellisuudentajun ja fantasiatarpeiden palveluksessa. *Synteesi. Taiteidenvälisen tutkimuksen aikakauslehti* 2, 3–18.
- Buckley, Thomas & Gottlieb, Alma (toim.). 1988. *Blood magic. The anthropology of menstruation*. Berkeley, CA: University of California Press.

- Douglas, Mary. 2000. *Puhtaus ja vaara. Ritualistisen rajanvedon analyysi* (Purity and danger. An analysis of the concepts of pollution and taboo). Suom. Virpi Blom & Kaarina Hazard 1996 painetusta teoksesta. Tampere: Vastapaino. Alkuperäisjulkaisu 1966.
- Forsman, Jaakko; Wecksell, J. A.; Havu, I. & Salovaara, Hannes. 1925–1928. *Pieni tietosanakirja*. Helsinki: Otava.
- Golub, Sharon. 1992. *Periods. From menarche to menopause*. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Heikinheimo, Oskari. 2005. Tarvitaanko kuukausittaista vuotoa? *Duodecim* 121, 245–246.
- Heikkinen, Hannu L. T. 2002. Whatever is narrative research? Teoksessa Huttunen, Rauno; Heikkinen, Hannu L. T. & Syrjälä, Leena (toim.). *Narrative research. Voices of teachers and philosophers*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 13–28.
- Helsti, Hilka. 2000. *Kotisyntytysten aikaan. Etnologinen tutkimus äitiyden ja äitiysvalistuksen konflikteista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 785. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. 2000. *Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Huopainen, Hilka. 1992. Tytöstä nuoreksi naiseksi. Psykologinen näkökulma tytön sukupuoli-identiteetin kehitykseen. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.). *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 37–46.
- Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.). 1998. *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino.
- Hänninen, Vilma. 1994. Ei toimijaa ilman tarinaa. Teoksessa Weckroth, Klaus & Tolkkio-Nikkonen, Mirja (toim.). *Jos A niin...* Tampere: Vastapaino, 167–179.
- Ihanus, Juhani. 1999. (toim.). *Kulttuuri ja psykologia*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Kalela, Jorma. 2000. *Historiantutkimus ja historia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kaschuba, Wolfgang. 1988. Deutsche Sauberkeit – Zivilisierung der Körper und der Köpfe. Teoksessa Vigarello, Georges. *Wasser und Seife, Puder und Parfüm. Geschichte der Körperhygiene seit dem Mittelalter*. Käänt. Linda Gränz. Frankfurt/Main: Campus Verlag, 292–326. Alkuperäisjulkaisu 1985.
- Kidd, Laura K. & Farrell-Beck, Jane. 1997. Menstrual products patented in the United States, 1854–1921. *Dress. The annual journal of the Costume Society of America*, 24, 27–42.
- Kiuru, Elina. 2001. Itsestänselvytyksiä ja umpisolmuja – kansatieteellisestä esinetutkimuksesta Suomessa. Teoksessa Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.). *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 63–74.
- Komulainen, Katri. 1998. Naisten naisuhteet. Kerrottu ja puhuteltu sukupuoli itsenäistymiskertomuksissa. Teoksessa Hyvärinen, Matti; Peltonen, Eeva & Vilkkö, Anni (toim.). *Liikkuvat erot. Sukupuoli elämäkertatutkimuksessa*. Tampere: Vastapaino, 153–185.
- Korkiakangas, Pirjo. 1996. *Muistoista rakentuva lapsuus. Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo. 1999. Muisti, muistelu, perinne. Teoksessa Lönnqvist, Bo; Kiuru, Elina & Uusitalo, Eeva (toim.). *Kulttuurin muuttuvat kasvot. Johdatusta etnologiatieteisiin*. Tietolipas 155. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Lehtonen, Turo-Kimmo. 1995. Bakteerit ja henkisten ruttotautien siemenet. Puhdas elämä suomalaisessa terveystieteessä 1890-luvulla. Teoksessa Joutsivuo, Timo &

- Mikkeli, Heikki (toim.). *Terveyden lähteillä. Länsimaisten terveystieteiden kulttuurihistoriaa*. Historiallinen Arkisto 106. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 205–252.
- Malmberg, Denise. 1991. *Skammens röda blomma? Menstruationen och den menstruerande kvinnan i svensk tradition*. Etnolore 11. Uppsala: Uppsala universitet.
- Markula, Raija. 1999. *Tekstiliteito*. 9.–10. painos. Porvoo: WSOY.
- Männistö, Tiina. 2003. *Haluathan tulla todelliseksi naiseksi? Naisruumiin tuottaminen Suomessa ilmestyneissä nuoren naisen oppaissa 1890–1972*. Historian laitoksen julkaisuja 63. Turku: Turun yliopisto.
- Nenola, Aili. 1990. Kuolema kohtaa naisen. Teoksessa Immonen, Kari (toim.). *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Helsinki: Otava, 421–504.
- Näre, Sari. 2002. Intimisoituvan kulttuurin muistijälkiä tytöissä. Teoksessa Aaltonen, Sanna & Honkatukia, Päivi (toim.). *Tulkintoja tytöistä*. Tietolipas 187. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 251–268.
- Ohlsen, Birgit. 1996. Weibliche Praxis und ärztlicher Diskurs. Zur Geschichte der Menstruationshygiene. Teoksessa Löneke, Regina & Spieker, Ira (toim.). *Reinliche Leiber – Schmutzige Geschäfte. Körperhygiene und Reinlichkeitsvorstellungen in zwei Jahrhunderten*. 2. painos. Göttingen: Wallstein Verlag, 236–257.
- Oinas, Elina. 2001. *Making sense of the teenage body. Sociological perspectives on girls, changing bodies and knowledge*. Åbo: Åbo Akademi University Press.
- Ollila, Anne. 1990. Perhe – ura vai vankila. Teoksessa Immonen, Kari (toim.). *Naisen elämä. Mistä on pienet tytöt tehty, mistä tyttöjen äidit*. Helsinki: Otava, 263–348.
- Outinen, Hellevi. 1992. *Sievä ja siveä: kotimaisen tyttökirjan ja naisten viihteen naiskuva 1920- ja 30-luvuilla, 50-luvulla sekä 80-luvulla*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Pantzar, Mika. 1999. Katsaus kodinkoneiden kotiutumisen lähihistoriaan. Teoksessa Sarantola-Weiss, Minna (toim.). *Yhteiset olohuoneet. Näkökulmia suomalaiseen sisustusarkkitehtuuriin 1949–1999*. Helsinki: Otava, 207–231.
- Paul, Lois. 1974. The mastery of work and the mystery of sex in a Guatemalan village. Teoksessa Rosaldo, Michelle Zimbalist & Lamphere, Louise (toim.). *Woman, culture and society*. Stanford, CA: Stanford University Press, 281–300.
- Peltonen, Ulla-Maija. 1996. *Punakapinan muistot. Tutkimus työväen muistelukerronnan muotoutumisesta vuoden 1918 jälkeen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 657. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Poole, Fitz John Porter. 1981. Transforming "natural" woman. Female ritual leaders and gender ideology among Bimin-Kuskusmin. Teoksessa Ortner, Sherry B. & Whitehead, Harriet (toim.). *Sexual meanings. The cultural construction of gender and sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press, 116–165.
- Pyhä Raamattu: Vanha Testamentti, Uusi Testamentti*. 1992. Suomen piipiseura.
- Riessman, Catherine Kohler. 1993. *Narrative analysis. Qualitative reseach methods* 3. Newbury Park, CA: Sage Publications.
- Ronkainen, Suvi. 1999. *Ikääntyvän naisen seksuaalisuus. Ikääntymisen vaikutus naisen seksuaalielämään elämänhistorian valossa*. Tasa-arvojulkaissuja, sarja D: Naistutkimusraportteja 1/1990. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Saarenheimo, Marja. 1997. Muistin tiet. Teoksessa *Narinkka 1997*. Helsinki: Helsingin kaupunginmuseo.
- Saari, Marketta. 1992. Iiris-rukan oppivuodet. Tyttöjen kansakouluopetus 1930-luvulla. Teoksessa Näre, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.). *Letit liehumaan. Tyttökulttuuri murroksessa*. Tietolipas 124. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 259–269.
- Saarikoski, Helena. 2001. *Mistä on huonot tytöt tehty?* Helsinki: Tammi.

- Salmi-Nikander, Kirsti. 2006. Tapahtuma, kokemus ja kerronta. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.). *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 199–220.
- Simonen, Leila & Liborakina, Marina. 1996. The first menstruation. Bodily memories of Finnish and Russian women. Teoksessa Rotkirch, Anna & Haavio-Mannila, Elina (toim.). *Womens's voices in Russia today*. Aldershot: Dartmouth Publishing Company, 88–106.
- Suomen kielen perussanakirja*. 1996. Helsinki: Edita.
- Talve, Ilmar. 1980. *Suomen kansankulttuuri*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 355. 2. painos. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tesch, Renata. 1990. *Qualitative research. Analysis types and software tools*. Basingstoke, NY: The Falmer Press.
- Tuomaala, Saara. 2004. *Työätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomaala, Saara. 2006. Sukupuolen kokemuksista muistitietohistoriaan. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.). *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 271–291.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. 2002. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Ukkonen, Taina. 2006. Yhteistyö, vuorovaikutus ja narratiivisuus muistitietotutkimuksessa. Teoksessa Fingerroos, Outi; Haanpää, Riina; Heimo, Anne & Peltonen, Ulla-Maija (toim.). *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 175–198.
- Vesterinen, Ilmari. 2001. Esinepeli. Teoksessa Vesterinen, Ilmari & Lönnqvist, Bo (toim.). *Pandoran lipas. Virvatulia esineiden maailmasta*. Tietolipas 179. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 13–60.
- Virrankoski, Pentti. 1996. *Haastattelumenetelmän käyttö historiantutkimuksessa*. 3. painos. Turun yliopiston historian laitoksen julkaisuja 30. Turku: Turun yliopisto.
- Vuorela, Toivo. 1975. *Suomalainen kansankulttuuri*. Porvoo: WSOY.
- Zinn, Sabine. 1996. "Die Blutigen Tränen der Frau." Zur Darstellung der Menstruation heute. Teoksessa Matter, Max (toim.). *Körper: Verständnis – Erfahrung*. Hessische Blätter für Volks- und Kulturforschung. Marburg: Jonas Verlag, 169–178.

Lyhenteet

AS	Annukka Sohlman
ECM	Espoo City Museum, (Espoon kaupunginmuseo)
H1	Haastattelu 1. (H2 on haastattelu 2 jne.)
KM	Suomen kansallismuseo
MV:K	Museoviraston kansatieteellinen keruuarkisto
SKS KRA	Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto

Viitteet

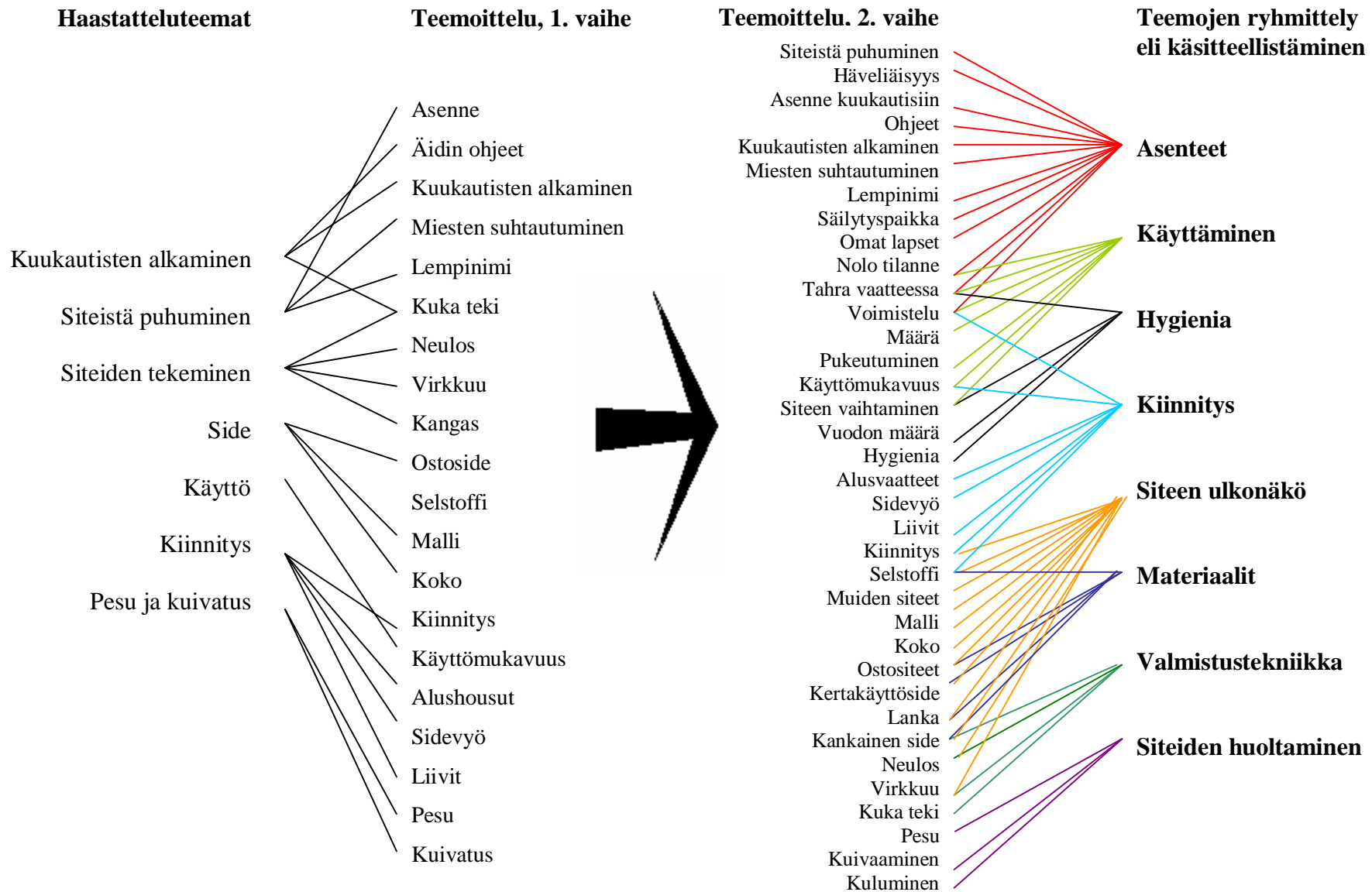
- ¹ SKS KRA. Forstadius, A. 362.1988.
- ² Ruots. 'stoppduk'.
- ³ Männistö 2003, 86.
- ⁴ Suomen kielen perussanakirja.
- ⁵ Suomen kielen perussanakirja.
- ⁶ Malmberg 1991, Ohlsen 1996, Kidd & Farrell-Beck 1997.
- ⁷ Hirsjärvi & Hurme 2000, 115.
- ⁸ Ks. Virrankoski 1996, 10.
- ⁹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 68–69.
- ¹⁰ Hirsjärvi & Hurme 2000, 47.
- ¹¹ Hirsjärvi & Hurme 2000, 68–69.
- ¹² Ks. Saarikoski 2001, 77.
- ¹³ Saarikoski 2001, 77.
- ¹⁴ H3 1939.
- ¹⁵ H4 1928.
- ¹⁶ H6 1927.
- ¹⁷ H7 1928.
- ¹⁸ Ronkainen 1999/1990, 20, 24–25.
- ¹⁹ H4 1928.
- ²⁰ SKS KRA. E 186–189: Duodecim. 1–313.1950.
- ²¹ SKS KRA. Forstadius, A. 1–511.1988.
- ²² MV:K32.
- ²³ Meyer 1921.
- ²⁴ Wetterdahl 1943.
- ²⁵ Anttila 1996, 280.
- ²⁶ Kiuru 2001, 70–71.
- ²⁷ Kiuru 2001, 66.
- ²⁸ Ks. liite 2.
- ²⁹ Hirsjärvi & Hurme 2000; Tuomi & Sarajärvi 2002, 111–112; Tesch 1990, 138–145.
- ³⁰ Ks. esim. Tuomi & Sarajärvi 2002, 112; Tesch 1990, 143; Hirsjärvi & Hurme 2000, 174–176.
- ³¹ Poussu-Hemming 1989.
- ³² Forsman 2002.
- ³³ Vesterinen 2001, 20.
- ³⁴ Buckley & Gottlieb 1988.
- ³⁵ Douglas 2000/1966.
- ³⁶ Golub 1992.
- ³⁷ Oinas 2001.
- ³⁸ Forstadius 1986.
- ³⁹ Männistö 2003.
- ⁴⁰ Helsti 2000.
- ⁴¹ Zinn 1996.
- ⁴² Ohlsen 1996.
- ⁴³ Kidd & Farrell-Beck 1997.
- ⁴⁴ Malmberg 1991.
- ⁴⁵ Honkala 2003.
- ⁴⁶ Honkala 2003, 21–22.
- ⁴⁷ Kabata 2002.
- ⁴⁸ Nousiainen 2000.
- ⁴⁹ Nousiainen 2000.
- ⁵⁰ Dorff 2006.
- ⁵¹ The museum of menstruation and women's health, <URL: <http://www.mum.org>>.
- ⁵² Tuomaala 2006, 272.
- ⁵³ Korkiakangas 1999, 162.
- ⁵⁴ Korkiakangas 1999, 163–164.
- ⁵⁵ Korkiakangas 1996, 16.
- ⁵⁶ Hänninen 1994, 176–177.
- ⁵⁷ Salmi-Nikander 2006, 199.
- ⁵⁸ Kalela 2000, 91.

-
- ⁵⁹ Korkiakangas 1999, 161.
⁶⁰ Korkiakangas 1996, 12.
⁶¹ Ks. Korkiakangas 1996, 17; Korkiakangas 1999; Hänninen 1994; Saarenheimo 1997.
⁶² Korkiakangas 1996, 17.
⁶³ Saarenheimo 1997, 11.
⁶⁴ Korkiakangas 1999, 175.
⁶⁵ Peltonen 1996, 41.
⁶⁶ Korkiakangas 1999, 175.
⁶⁷ Korkiakangas 1996, 36.
⁶⁸ Saarenheimo 1997, 13.
⁶⁹ Komulainen 1998, 159–160.
⁷⁰ Riessman 1993, 5–6; Heikkinen 2002, 16.
⁷¹ Riessman 1993, 17.
⁷² Ihanus 1999, 241.
⁷³ Ukkonen 2006, 189.
⁷⁴ Tuomaala 2004, 29.
⁷⁵ Bacon 2005, 4.
⁷⁶ Bacon 2005, 9.
⁷⁷ Aaltonen 2002, 51.
⁷⁸ Hänninen 1994, 176.
⁷⁹ Hänninen 1994, 176–177.
⁸⁰ Bacon 2005, 4.
⁸¹ Ks. Hyvärinen, Peltonen & Vilkkö 1998, 17.
⁸² Komulainen 1998, 154.
⁸³ Golub 1992, 25; Simonen & Liborakina 1996, 92.
⁸⁴ Jalanko 2006.
⁸⁵ Ks. Golub 1992, 242–243.
⁸⁶ Ahava 1930.
⁸⁷ Golub 1992, 242–243.
⁸⁸ Huopainen 1992, 43.
⁸⁹ MV:K32/605.
⁹⁰ Huopainen 1992, 43.
⁹¹ Esim. Helsti 2000.
⁹² Simonen & Liborakina 1996, 101.
⁹³ Outinen 1992, 47, 49–50, 52.
⁹⁴ Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004.
⁹⁵ Duffey 1898, 20.
⁹⁶ Lukka 1922, 14.
⁹⁷ Nenola 1990, 446.
⁹⁸ Nenola 1990, 446–447.
⁹⁹ Simonen & Liborakina 1996, 97.
¹⁰⁰ Simonen & Liborakina 1996, 96.
¹⁰¹ Skjerve 1923.
¹⁰² Eskelin & Tillgren 1930.
¹⁰³ Ks. Malmberg 1991, 163.
¹⁰⁴ Salovaara 1933.
¹⁰⁵ Kiuru 2001, 87.
¹⁰⁶ Wretlind 1905.
¹⁰⁷ Ks. Männistö 2003, 239.
¹⁰⁸ Ollila 1990, 324.
¹⁰⁹ Männistö 2003, 240–242.
¹¹⁰ Saari 1992, 266.
¹¹¹ Näre 2002, 255.
¹¹² Skjerve 1923.
¹¹³ Markula 1999, 56, 58.
¹¹⁴ Markula 1999, 58.
¹¹⁵ MV:K32/659.
¹¹⁶ Vuorela 1975, 522.
¹¹⁷ Markula 1999, 49–50.

-
- ¹¹⁸ Markula 1999, 51.
¹¹⁹ Suomen kielen perussanakirja.
¹²⁰ Hannula ym. 1935, 925.
¹²¹ Kidd & Farrell-Beck 1997, 27.
¹²² Kidd & Farrell-Beck 1997, 27.
¹²³ Kidd & Farrell-Beck 1997, 31.
¹²⁴ Golub 1992, 148–149.
¹²⁵ Männistö 2003, 86; Forstadius 1986, 43–44.
¹²⁶ Oker-Blom 1904.
¹²⁷ Simonen & Liborakina 1996, 102.
¹²⁸ Oinas 2001, 147.
¹²⁹ Wetterdahl 1943.
¹³⁰ Simonen & Liborakina 1996, 93; Malmberg 1991, 174.
¹³¹ Ohlsen 1996, 246.
¹³² Simonen & Liborakina 1996, 94.
¹³³ Hannula ym. 1935, 924.
¹³⁴ Simonen & Liborakina 1996, 97.
¹³⁵ Heikinheimo 2005, 245.
¹³⁶ Ohlsen 1996, 236–237.
¹³⁷ Helsti 2000, 255.
¹³⁸ Suomen kielen perussanakirja.
¹³⁹ Ks. Lehtonen 1995, 206.
¹⁴⁰ Forsman ym. 1925–1928, 696.
¹⁴¹ Lehtonen 1995, 209–210; 212–249.
¹⁴² Ignatius 2006.
¹⁴³ Malmberg 1991, 162.
¹⁴⁴ Hovitz 1893.
¹⁴⁵ Skjerve 1923.
¹⁴⁶ Dumrath 1911.
¹⁴⁷ Talve 1980, 44.
¹⁴⁸ Pantzar 1999, 226.
¹⁴⁹ Pantzar 1999, 217.
¹⁵⁰ Simonen & Liborakina 1996, 92; Douglas 2000/1966, 158, 218, 222, 227, 257; Poole 1981, 142–144, Paul 1974, 291–293.
¹⁵¹ Pyhä Raamattu, Moos. 15: 19–33.
¹⁵² Zinn 1996, 171–176.
¹⁵³ Zinn 1996, 171–176.
¹⁵⁴ Douglas 2000/1966, 47.
¹⁵⁵ Kaschuba 1988/1985, 309, 319.
¹⁵⁶ Zinn 1996, 171.
¹⁵⁷ Nousiainen 2000.
¹⁵⁸ Ollila 1990, 324.
¹⁵⁹ Korkiakangas 1996, 33.
¹⁶⁰ Ks Tuomaala 2004, 29.
¹⁶¹ Ukkonen 2006, 194–195.
¹⁶² H4 1928.
¹⁶³ Bacon 2005, 4.
¹⁶⁴ Malmberg 1991, 139–156; Ohlsen 1996, 243–253; Kidd & Farrell-Beck 1997, 27, 34; Duodecim. 1–313.1950.
¹⁶⁵ Malmberg 1991, 148.
¹⁶⁶ Malmberg 1991, 150.
¹⁶⁷ Kidd & Farrell-Beck 1997, 37.
¹⁶⁸ Malmberg 1991, 141, 144–145.
¹⁶⁹ Malmberg 1991, 146.
¹⁷⁰ Esim. Ohlsen 1996, 253.
¹⁷¹ Kidd & Farrell-Beck 1997, 36.
¹⁷² Malmberg 1991, 162.
¹⁷³ Kidd & Farrell-Beck 1997, 30.
¹⁷⁴ Malmberg 1991, 145.

-
- ¹⁷⁵ Malmberg 1991, 145.
¹⁷⁶ Malmberg 1991, 162.
¹⁷⁷ Kidd & Farrell-Beck 1997, 34, 37.
¹⁷⁸ Ks. Peltonen 1996, 41.
¹⁷⁹ Salmi-Nikander 2006, 199.

ANALYYSIN KULKU

TEEMAHAASTATTELURUNKO

SIDE

- Minkälaisia itsetehtyjä kuukautissiteitä käytit?
- Millä käsityötekniikalla siteet oli tehty? (neulonta, virkkaus,...)
- Minkä kokoisia siteet olivat (leveys ja pituus cm)?
- Minkä muotoisia siteet olivat? (yksin-, kaksin-, kolminkertainen)
- Mitä materiaalia siteet olivat? (lankaa, kangasta,.../puuvillaa...)
- Pantiinko siteen väliin jotakin? (selstoffia...)

KUUKAUTISTEN ALKAMINEN

- Miten sait tietää kuukautisista?
- Kuka opetti sinua käyttämään siteitä kuukautisten alettua?
- Millaisia ohjeita annettiin?

SITEIDEN TEKEMINEN

- Kuka siteet oli tehnyt? (itse, äiti, joku muu,...)
 - Jos olit tehnyt itse, keneltä opit valmistamaan siteitä?
- Mistä siteen malli oli saatu?
- Milloin siteitä tehtiin?
 - Liittyikö siteiden valmistamiseen jotakin erityistä?

KIINNITYS

- Miten side kiinnitettiin paikoilleen?
- Käytitkö sidevyötä? Jos käytit, millainen se oli?
 - Miten sidevyö oli tehty? (materiaali, tekniikka,...)
 - Minkä levyinen sidevyö oli?
 - Miten side kiinnitettiin sidevyöhön? (nappi, lenkki,...)
- Jos et käyttänyt sidevyötä, miten side kiinnitettiin alusvaatteisiin?

KÄYTTÖ

- Millaista itsetehtyjä siteitä oli käyttää?
 - Millainen siteiden mukavuus oli, entä niiden varmuus?
 - Muistatko itsellesi tai jollekulle muulle sattuneen joskus vaatteiden tahriintumista?
- Kuinka usein siteitä vaihdettiin?
- Kuinka monta sidettä sinulla yhteensä oli?
- Käytitkö myöhemmin kaupan siteitä? Jos käytit, miten kaupan siteet erosivat itsetehdyistä?

PESU JA KUIVATUS

- Miten ja missä siteet pestiin?
- Missä siteet kuivattiin?
 - Liittyikö pesemiseen tai kuivaamiseen jotain erityistä?

SITEISTÄ PUHUMINEN

- Millaisilla nimillä siteistä puhuttiin?
- Miten naiset puhuivat keskenään siteistä (vai puhuivatko)?
- Jos siteistä ei puhuttu, miksi niistä ei puhuttu?
- Miten pojat / miehet suhtautuivat kuukautisiin?
- Mitä lapset tiesivät kuukautisista / siteistä?